

AQUINCUMI FÜZETEK

A collection of ancient Roman coins, including a prominent one with a profile of a man and the inscription 'S P Q R OPTIMO PRINCIPI'. The coins are dark and weathered, with some showing signs of corrosion and wear. The background is a plain, light color.

23

BTM Aquincumi Múzeum 2017

A Budapesti Történeti Múzeum ásításai 2016-ban
Excavations at the Budapest History Museum in 2016

AQUINCUMI FÜZETEK 23

A Budapesti Történeti Múzeum ásatásai 2016-ban

Excavations at the Budapest History Museum in 2016

Budapest, 2017

Szerkesztő:
Láng Orsolya, Vámos Péter

Edited by:
Orsolya Láng, Péter Vámos

Fordítás:
Mérai Dóra, Alice M. Choyke

Translation by:
Dóra Mérai, Alice M. Choyke

Tárgyfotók:
Komjáthy Péter, Szilágyi Nóra

Object photos by:
Péter Komjáthy, Nóra Szilágyi

A külső borítón elől:
Római kori érmek a Királyok útja 121. –
Kossuth Lajos üdülőpart 58. feltárásáról

Front cover:
Roman period coins from the excavation
of 121 Királyok Road – 58 Kossuth Lajos
Holiday Bank

A külső borítón hátul:
Késő bronzkori gödörkomplexum
légifotója (készítette: Magyar
Várarchívum Alapítvány)

Back cover:
Aerial photo of a Late Bronze Age
pit complex (photo by Magyar
Várarchívum Alapítvány)

A belső borítón elől:
A 2016-ban végzett megelőző
feltárások helyszínei

Inside front cover:
Locations of preventive
excavations conducted in 2016

A belső borítón hátul:
A 2016-ban végzett kisebb
feltárások helyszínei

Inside back cover:
Locations of small-scale
excavations conducted in 2016

ISSN 1219-9427 (Nyomtatott)
ISSN 2061-2389 (Online)

Budapesti Történeti Múzeum, 2017
Felelős kiadó: Dr. Farbak Péter főigazgató

Budapest Historical Museum, 2017
Editor-in-chief: Dr. Péter Farbak, Director

Tartalom

A Budapesti Történeti Múzeum 2016-ban végzett régészeti feltáró munkájáról	7
Újabb régészeti kutatások a csillaghegyi villa területén	15
Megelőző feltárások a Bp. III., Csúcshegy-Harsánylejtő lelőhelyén 2016-ban	36
Újabb régészeti kutatások az óbudai Duna-part Pünkösdfürdőtől délre eső szakaszán	50
Római kori őrtorony és késő bronzkori épület maradványai Csillaghegyen	60
Ásatások a Graphisoft Park Déli részén	81
Középkori fazekasműhely és településrészletek a Vízivárosból	89
Újabb őskori és római kori emlékek feltárása a Clark Ádám téren	97
Középső neolitikus település részlete a Rupphegyi úton	109
Hódoltság kori moszlim temető a pesti Belvárosban	118

Contents

Introduction to the archaeological excavations of the Budapest History Museum in 2016.	7
New archeological research in the territory of the villa at Csillaghegy.	15
Preventive excavations in 2016 in Budapest III, Csúcshegy–Harsánylejtő archaeological site.	36
New archeological research on the Danube bank in Óbuda, south of Pünkösdfürdő	50
Remains of a Roman Period watchtower and a Late Bronze Age building in Csillaghegy.	60
Excavations in the Southern Part of the Graphisoft Park.	81
Medieval pottery workshop and settlement details in the Víziváros	89
Excavation of new Prehistoric and Roman Period remains on Clark Ádám Square	97
Detail of a Middle Neolithic settlement on Rupphegyi Road	109
Muslim cemetery from the Ottoman Turkish Period in the Inner City of Pest	118

Árpád-kori falu és újkori temető a Központi Vásárcsarnok mellett	128	An Árpád Period village and an Early Modern Period cemetery near the Central Market Hall	128
A 2016-ban végzett nagyobb megelőző feltárások helyszínei	139	Sites of the larger preventive excavations conducted in 2016	139
A Budapesti Történeti Múzeum kisebb feltárásainak helyszínei és eredményei a 2016. évben	140	Abbreviations	159
Rövidítésjegyzék	159	Participants in the excavations in 2016	160
A 2016. évi feltárások közreműködői	160	Employers and patrons of the most important excavations in 2016	161
A 2016. évi jelentősebb feltárások megbízói és támogatói	161	Publications by the Archaeology Departments of the Budapest History Museum in 2016	163
A Budapesti Történeti Múzeum régészeti osztályainak 2016-ban megjelent publikációi	163		

A Budapesti Történeti Múzeum 2016-ban végzett régészeti feltáró munkájáról

A Budapesti Történeti Múzeum régészeti munkáját a 2016. évben a gyarapodó feladatok, a növekvő adminisztrációs teher, a szoros határidők és a változó jogszabályi környezet jellemezte. A Forster Központ év végi megszűnésével ismételtlen átrendeződött az örökségvédelem szervezete, amelyhez mind az ügymenet tekintetében, mind pedig az adminisztráció szempontjából fel kellett készülni intézményünknek már a 2016. évben.

A BTM a 2016. évben is a korábban létrehozott szakmai-tudományos és operatív-adminisztrációs örökségvédelmi rendszerben folytatta régészeti munkáját. Míg szakmai-tudományos területen a változások a korábbi szervezeti felállást és a topográfiai-kronológiai kutatási program szerinti munkavégzést nem érintették, a növekvő feladatok és a fokozódó adminisztrációs terhek miatt az Ásatási Projektiroda megerősítésére volt szükség. Az iroda ettől az évtől kezdve már osztály szintű egységként, létszámában is megerősödve, kibővített munkaterületen végezhetette munkáját. További pozitív változást jelent majd, hogy a régészeti feladatellátásra, jogszabály alapján beérkező és meghatározott célra fordítható, elkülönített összegeket az év végétől külön alszámlán tarthatjuk. Mind az Ásatási Projektiroda, mind pedig a szakmai munka szempontjából kiemelt

Introduction to the archaeological excavations of the Budapest History Museum in 2016

The archaeological work carried out by the Budapest History Museum in 2016 was characterized by an increasing number of tasks and administrative obligations, strict deadlines, and a changing legal environment. The institutional structure of heritage protection was reorganized once again when, at the end of the year, the Forster Center was dissolved. Our institution had to prepare for the changes in 2016 in terms of both the professional processes and administration.

The Budapest History Museum also continued its archaeological activities within the previously established professional-academic and operational-administrative system of heritage protection in 2016. While changes did not impact the previous organizational system and work processes based on a topographically and chronologically organized research program in the professional-academic field, the Archaeological Project Office had to be reinforced due to the increasing number of tasks and administrative obligations. Starting from this year, the Office has operated as a department-level unit, with an increased number of employees and with a broader area of competence. A further positive change is that from the end of the year, the individual sums designated for specific archaeological tasks and trans-

figyelmet kellett fordítanunk ez évben is a Nemzeti Hauszmann Tervvel kapcsolatos terepi feladatainkra.

A fővárosban fellendülő beruházások és építkezések következtében, a 2016. évben a régészeti feltárások száma is növekvő tendenciát mutatott. A BTM 24 régésze összesen 34 régészeti feltárást végzett, ebből 6 próbafeltárás, 28 teljes felületű feltárás volt, 9 ásatást pedig megfigyelés során előkerült lelőhelyen végeztek munkatársaink. A régészeti feltárások egy része nagyberuházáshoz kapcsolódott, melyek elsősorban állami fejlesztések, kiemelt nagyberuházások voltak. Így régészeti feltárás kapcsolódott a Miniszterelnökség vári épületének létesítéséhez, a Stöcklépcső, az Udvarlaki főőrség, a FINA Úszó Világbajnokság új létesítményeinek kivitelezéséhez kapcsolódó munkálatokhoz, de a Liget projekt előkészítő munkálataihoz is. Kimagasló volt a régészeti megfigyelések száma is, 687 szerződés alapján adtunk szakfelügyelet kivitelezési munkákhoz. Tovább folytatódott Budapest Komplex Integrált Szennyvízelvezetési projektje (BKISZ) is. A régészeti feltárások során az intézmény régészei összesen 1445 napot töltöttek terepen, ezen idő alatt 36004 m² felületet kutattak át ásatással. Az érintett lelőhelyekről 655 láda leletanyag, 28 egyedi tárgy és 1126 emberi váz került a múzeumba. Az új leletek tisztítása, konzerválása, muzeológiai és tudományos feldolgozása a következő évek feladata lesz. Ebből a szempontból azonban a Lenkei utcai raktárunkban észlelt azbesztszennyezés a feldolgozási lendületnek kényszerű határt szab (ld. még alább).

A régészeti feltárások számos új tudományos eredménnyel, értékes műtárggyal gazdagították intézményünket. A BKISZ projekthez kapcsolódó tevékenység to-

ferred as prescribed by law can be kept on separate sub-accounts. Fieldwork connected to the National Hauszmann Plan had to receive special attention this year as well, both from the point of view of the operation of the Archaeological Project Office and the professional activities.

Due to a boom in investments and constructions in the Capital, the number of archaeological excavations also increased in 2016. Altogether 24 archaeologists employed by the Budapest History Museum carried out a total of 34 archaeological excavations, 6 of which were test excavations, 28 excavations covered the entire site surface, and 9 excavations were carried out at sites discovered during archaeological observation work. Some of the excavations were connected to large scale developments, mostly state-financed development projects and priority investments. Such archaeological excavations were connected to the establishment of the building of the Prime Minister's Office in the Castle, to works on the Stöckl Stairway, the Court Guards (Udvarlaki főőrség), and the construction of new establishments connected to the FINA World Aquatics Championships, as well as to the preparatory works on the Liget (City Park) Project. The number of archaeological observation works also exceeded the previous year: supervision was provided by the museum on construction works based on 687 signed contracts. The Budapest Complex Integrated Sewage Disposal Project (BCISD) also continued. The archaeologists in our institution spent a total of 1445 days involved in field work on archaeological excavations. During this time, they investigated a total surface area of 36,004 m². Altogether 655 boxes of finds were moved to the museum from the

vábbra is mindhárom régészeti osztály számára feladatot jelentett, s számos új, korábban még nem ismert lelőhellyel bővítette Budapest őskori településtörténetét. A Duna mentén húzódó őskori település-láncolat egy-egy darabkája került elő a III. kerület Királyok útjánál, illetve az I. kerület Fő utca 2. szám alatt. Tovább folytatódott a Harsánylejtő lakópark építéséhez kapcsolódó feltárásorozat, melynek idei munkálatai egy római kori villagazdaság további falmaradványait hozták felszínre. Ugyancsak a római kori villagazdaságokkal kapcsolatos topográfiai ismereteinket bővítették a Pusztakúti úton végzett régészeti feltárások.

A 2016. évben továbbra is kiemelés érdemel a Középkori Főosztály feltáró tevékenysége, mely zömmel állami finanszírozású nagyberuházásokhoz kapcsolódott. A Karmelita kolostor és a szomszédos Püspök kert területén a már 2014-ben megkezdődött feltárás a 2016. év végére már csaknem befejeződött, néhány kiegészítő földmunkához kapcsolódó kutatás még a jövő évre is áthúzódhat. Ugyancsak az elmúlt évben kezdődött meg, a Nemzeti Hauszmann Terv keretén belül újraépítendő Udvarlaki főőrség épületének helyén végzett feltárás, melyet 2016-ban – némi megtorpanást követően – folytatunk. Ehhez kapcsolódott a Csikós udvarban lévő Lovarda és a Stöckl-lépcső újraépítésének feltáró munkája. Ez utóbbiak a Budai Vár több időszakból származó és már sok alkalommal bolygatott, sérült védműrendszerének még épen maradt részeit hozták felszínre. Éppen ezért a múzeum határozottan kiállt e még megmaradt falrészletek lehető legteljesebb megőrzése mellett. Tovább folytatódott a Budai Várban, a Szentháromság utca 2. sz. alatt, az egykori Városháza területén 2014-ben kez-

affected archaeological sites, as well as 28 individual objects and 1126 human skeletons. Cleaning, conserving as well as processing the finds both from museological and scholarly points of view will remain tasks for years to come. The amount of asbestos detected in the storage building on Lenkei Street, however, appears to raise a limitation for this processing activity (see also below).

The archaeological excavations enriched our institution with numerous new scholarly results and valuable objects. Activities connected to the tasks of the BCISD project concerned all three archaeological departments this year as well and contributed to the prehistoric settlement history of Budapest with research on several new, previously unknown sites. Two segments of the prehistoric settlement chain located along the Danube were found at Budapest III, Királyok Road and at Budapest I, 2 Fő Street respectively. The series of excavations connected to the construction of the Harsánylejtő Residential Park also continued. The works this year brought to light further wall remains of a villa estate from the Roman Period. The archaeological excavations at Pusztakúti Road also contributed to our topographical knowledge concerning Roman Period villa estates.

The work of the Medieval Department should be singled out in 2016 as well. Archaeological work was mostly connected to state-financed, large-scale developments. The excavation in the territory of the Carmelite Monastery and the neighboring Püspök kert (Bishop's Garden) had already gotten underway in 2014. It was nearly finished by the end of 2016. Research connected to some complementary earthmoving only might continue next year. The excavation carried out in

dődött kutatás, amely az épület korábban rejtett részleteit hozta felszínre. Az állami nagyberuházások mellett a Csalogány utcában és a József nádor téren végeztünk, viszonylag rövid határidővel, intenzív feltáró munkát. Ez utóbbi kiemelkedő eredménnyel zárult: egy hódoltság kori temető több mint ezer sírja került napvilágra. Megnehezítette a munkát, hogy a sírok a homokos talajban többszörös szuperpozícióban helyezkedtek el.

A jogszabályi előírások szerint végeztük ebben az évben is a frissen előkerült leletek műtárgyvédelmi és nyilvántartási feladataival kapcsolatos feladatainkat. A feltárási dokumentációk tekintetében sikerült ebben az évben is a csaknem naprakész állapotot fenntartani. Javasolt azonban a dokumentációk egységes színvonalának ellenőrzése a korábbi évek gyakorlatának megfelelően. A leletanyag restaurálásának üteme a korábbiakkal azonos szinten mozgott, zömében saját restaurátor műhelyeink munkájaként. A régészeti leletek nyilvántartása már egyértelműen a digitális adathordozók javára billent. Ilyen léptékű és évek óta tartó leletnövekedést hagyományos módon már nem lehetne nyilvántartani. Ezért az intézmény régészeti leletanyaga digitális adatbázisának feltöltésére jelentős erőforrást fordítottunk. Megkezdődött az egységes régészeti adatbázis, az ARCHÉ tesztüzeme, amely során a felmerülő problémák és hiányosságok javítása az elkövetkezendő időszakban szükséges lesz. Az új leletek mellett tovább folytatódott a régi gyűjteményi anyag digitalizálása és az anyag internetes hozzáféréseinek biztosítása is. Az Ókortörténeti Főosztályon folytatódott a műtárgyállomány digitalizálása a Szépművészeti Múzeummal megkötött szerződés alapján, a Hyperion program keretében.

the place of the former building of the Court Guards (Udvarlaki őrség), to be rebuilt within the framework of the Hauszmann Plan, also started in the previous year and continued – after a brief break – in 2016. Excavation works prior to the reconstruction of the Riding Hall in the Csikós Courtyard and the Stöckl Stairway were connected to this Plan as well. These latter two campaigns revealed some intact parts of the fortification system of the Buda Castle built in various periods and disturbed and damaged several times. It is for this reason that the museum clearly stands behind its standpoint concerning the preservation of these surviving wall segments in the possibly most complete form. Research started in 2014 continued at 2 Szentháromság Street, in the territory of the former City Hall in the Buda Castle. Formerly hidden parts of the building were recovered. In addition to the state-financed large-scale developments, our archaeologists carried out intensive excavation work on Csalogány Street and József Nádor Square in spite of relatively tight deadlines. The excavation at József Nádor Square produced extraordinary results: more than one thousand graves from an Ottoman Turkish period cemetery. The fieldwork proved especially challenging because the graves were dug in several layers into sandy soil.

Tasks connected to the conservation and inventorying of the newly discovered finds continued according to legislative standards this year as well. The literally almost up-to-date state of the field documentation could be maintained. However, it is advisable to monitor the unified standards of the documentation in accordance with the practice of previous years. Restoration of the finds has followed the

A leltározott leletanyag befogadása az Aquincumi Múzeumban, az Ős- és Népvándorlás kori Főosztályon, valamint az Ókortörténeti Főosztályon egyelőre megoldott. A továbblépést jelentő, korábban megkezdődött tömörített raktár tervezés egyelőre abbamaradt, miután a Lenkei utcai raktárbázison észlelt azbesztszennyezés miatt nem tudja fogadni átmenetileg sem a leleteket. Halaszthatatlan azonban a Középkori Főosztály régészeti raktárának bővítése, különös tekintettel arra, hogy a jelenlegi feltárások során nagy mennyiségű, kiemelt jelentőségű leletanyag kerül elő és még várható az elkövetkezendő években. E tekintetben is kritikus helyzetet idézett elő a Lenkei utcai azbesztszennyezés felbukkanása. Ez azonban nemcsak a leletanyag elhelyezésével kapcsolatos feladatokat blokkolja, hanem a helyszínenek a költözést követően megindult régészeti feldolgozóházzá fejlesztését is. A Lenkei utcai raktár jelenleg ugyanis ún. átmeneti raktár, amelynek anyaga állandó mozgásban van, a feldolgozás éppen aktuális menetének megfelelően. Miután azonban a raktár messze van a feldolgozást végző műhelyektől és munkatársaktól, vagy állandóan utaztatjuk a leleteket, ami sok pénzt és sok időt igényel, vagy pedig a helyszínen alakítunk ki megfelelő munkahelyeket a munkatársaknak, a hatékony és költségkímélő munkavégzés érdekében. Ez utóbbi fejlesztési folyamat előkészítés alatt állt, azonban az azbesztmentesítés egyelőre nem tette lehetővé megkezdését, így a raktárbázis további hasznosítása, a várható költségek fényében, újragondolást igényel.

A BTM régészeti osztályainak publikációs tevékenysége a korábbi években megszokott keretek között mozgott 2016-ban is, ezzel biztosítva az intézménytől elvárt,

previous rhythm of such work, mostly carried out by the museum's own conservation workshop. Inventorying clearly shifted towards digital data management. It is no longer possible to carry out inventory work using traditional methods because of the large-scale increase in finds over several years. Therefore, we utilized significant resources for uploading data into the digital database of archaeological finds in the institution. The test run of the unified archaeological database management system called ARCHÉ was initiated. The problems and shortcomings identified should be addressed and corrected in the forthcoming period. In addition to new finds, the digitization and on-line publication of the older materials in the collection continued as well. Digitization of the object collection at the Department for Ancient History continued based on an agreement signed with the Museum of Fine Arts within the framework of the Hyperion Program.

Housing the inventoried finds does not yet represent a problem for the Aquincum Museum, the Department of Prehistoric and Migration Period Archaeology and the Department for Ancient History. Works on the design of a compact storage which would improve conditions were started earlier. However, they have now been terminated since the storage building at Lenkei Street cannot accept any more finds, not even on a temporary basis, due to asbestos pollution detected there. The extension of the archaeological storage of the Medieval Department cannot be postponed any longer, especially because of the large number of finds of special significance produced by ongoing excavations and expected in the forthcoming years. The asbestos pollution noted in

a tevékenységére vonatkozó hozzáférés lehetőségét és a nyilvánosságot (ld. e kötet végén a bibliográfiát). A régészeti feltárások eredményeit az „Aquincumi füzetek” sorozat 22. kötete (Szerk. Vámos P. – Zsidi P.) mutatta be. Megjelent az Aquincum Nostrum II. sorozat 7. köteteként a „Legionslager und canabae legionis in Pannonien” Internationale Archäologische Konferenz (Aquincum Nostrum II.7). Az Ős- és Népvándorlás kori Főosztály gondozásában megjelent: „Endródi Anna: Az albertfalvai kora bronzkori település” c. angol nyelvű monográfiája. A Középkori Főosztály munkatársai elkészítették magyar és angol nyelven a „Közös úton. Budapest és Krakkó a középkorban” kiállítás katalógusát.

Az Aquincumi Múzeum két időszak kiállítást nyitott 2016-ban: „Jéggel vagy anélkül”. Klímaváltozás és ember az őskortól a középkorig” címmel, amelyben az Ős- és Népvándorlás kori Főosztály és az Ókortörténeti Főosztály munkatársai egyaránt részt vettek. December elején nyílt meg a „Titkos utakon/Mágia Aquincumban” c. kiállítás, melyet az Ókortörténeti Főosztály munkatársai készítettek. A Középkori Főosztály egy nagy nemzetközi kiállításban közreműködött „Közös úton. Budapest és Krakkó a középkorban” címmel, amelyet Budapest után 2017-ben Krakkóban láthatnak az érdeklődők. Az elmúlt időszak legjelentősebb feltárásainak középkori emlékeanyagából válogatták a „Paloták, polgárházak, templomok a középkorból” című kiállítás anyagát, ugyancsak a Középkori Főosztály régészei. A feltárási eredményeket egy kisebb konferencia keretében mutatták be az érdeklődő szakmai közönségnek. Az Aquincumi Múzeumban folytatódott az „Így kutattunk...” konferenciasorozat, amely az ak-

Lenkei Street has led to a critical situation in this respect as well. Not only does it block tasks connected to the storage of the finds, but also the development of the site into an archaeological processing base started after the occupation of the building. The storage in Lenkei Street now serves as temporary storage. Materials there are constantly in motion depending on the actual stage of processing they are in. Since, however, the storage is located far from the workshops and experts processing the finds, either the finds need to be repeatedly transported, requiring money and time, or proper work stations should be established on site so that employees can work effectively and in a cost-efficient manner. This latter development phase is being developed but has not yet gotten underway because first the asbestos must be removed. Thus, the utilization of the storage base should be re-considered in the light of the expected costs.

The publishing output of the archaeological departments of the Budapest History Museum in 2016 also remained within the range of preceding years, aiming to provide the accessibility of information on its activity and the degree of publicity expected from a public institution (see the list of literature at the end of this volume). Results of the archaeological excavations were presented in the 22nd volume of the “Aquincumi füzetek” series (Eds P. Vámos and P. Zsidi). The volume entitled “Legionslager und canabae legionis in Pannonien” Internationale Archäologische Konferenz (Aquincum Nostrum II.7) was published as the 7th volume of the Aquincum Nostrum series II. The monograph by Anna Endródi entitled “Az albertfalvai kora bronzkori település” (A Bronze Age Settlement at Albertfalva) was issued by

Részlet a „Jéggel vagy anélkül” című kiállításból
Detail of the exhibition “With or Without Ice”

tuálisan zajló kutatási témák eredményeit tárják az érdeklődő szakemberek elé.

A 2016. évben néhány később megvalósítandó szakmai projektünk előkészületei is jelentős előrelépést tettek. Az Aquincumi Múzeumot körülvevő, a jelenlegi elavult kerítés helyére lépő új, információkat is hordozó keretének építése a tervezési fázisba lépett. Az Aquincumi Múzeum területén, az ún. Symphorus mithraeum romkerti bemutatásának tervezési fázisa és engedélyezési eljárása lezárult. Most a pályázati források felkutatása és elnyerése a feladat, amelyhez az NKA, illetve a Kubinyi Ágoston pályázat lehetőségeit vesszük igénybe. Az óbudai római emlékek jogi helyzetének és gondozásuk rendezésének megoldására korábban létrehozott munkacsoport reménykeltő működése nyomán várható az emlékek helyzetének

the Department of Prehistoric and Migration Period Archaeology. Employees in the Medieval Department prepared the English version of the exhibition catalog “On Common Path. Budapest and Kraków in the Middle Ages”.

The Aquincum Museum opened two temporary exhibitions in 2016. The first one was entitled “With or Without Ice? Climate Change and Human Environment from Prehistory to the Middle Ages.” It was created in co-operation with the employees in the Department of Prehistoric and Migration Period Archaeology as well as the Medieval Department. The exhibition entitled “On secret paths – Dark Spells in Aquincum” was opened in early December and was prepared by the employees in the Department for Ancient History. The Medieval Department contributed to a large international exhibition entitled “On Common Path. Budapest and Kraków in the Middle Ages”, which, after Budapest, was presented to the public in Krakow in 2017. The exhibition “Palaces, Town Houses, and Churches from the Middle Ages” displayed a selection of the medieval finds from the most significant recent excavations, also created by the archaeologists of the Medieval Department. They presented the excavation results to an interested professional audience within the framework of a small-scale conference. The conference series “This is how we do research...” continued in the Aquincum Museum. The series aims to present the results of the recent research projects to the interested professional public.

Preparations on some future projects also proceeded significantly in 2016. The construction of a new fence around the Aquincum Museum to replace the pres-

javulása az elkövetkezendő időszakban. A 2017 tavaszán megnyíló „Kincsek a város alatt” című régészeti kiállításunk előkészületei is megtörténtek. A kiállítás egyszerre emlékezik meg a főváros régészetének kezdetéről, mely a kiegyezést követő gazdasági-társadalmi folyamatok része volt, s az elmúlt tíz év régészetének eredményeiről, amelyek jól mutatják a főváros régészetének jelenlegi állapotát.

A BTM legfontosabb ásatásairól és a legjelentősebb leletekről és eredményekről továbbra is tájékoztat az intézmény központi és az intézményrészek honlapja.

Zsidi Paula

ent out-of-date structure will also serve as a surface to display information has reached the designing phase. The planning phase and the permission process of the presentation of the so-called Symphorus mithraeum within the ruin area of the Aquincum Museum was also completed. The next task is to identify and exploit potential funding resources, concentrating on calls by the National Cultural Fund and the Kubinyi Ágoston Fund. Due to the promising activity of the previously established task force in consolidating the legal situation and maintenance of Roman Period ruins in Óbuda, an improvement is expected in the conditions of these archaeological remains in the forthcoming period. Preparations of the archaeological exhibition “Treasures under the City” opened in the spring of 2017 were also completed. The exhibition commemorates the beginnings of archaeological research in the capital as a part of the economic and social processes connected to the Austro-Hungarian Compromise in 1867. At the same time, it presents the results of archaeological research over the past ten years, demonstrating the present state of archaeological work in the capital.

The central website of the Budapest History Museum as well as those of the various units continue to present the most important excavations and the finds of greatest significance to the public.

Paula Zsidi

Újabb régészeti kutatások a csillaghegyi villa területén

(Budapest III. ker., Pusztakúti út, Hrsz.: 22901/12; 22901/13)

New archeological research in the territory of the villa at Csillaghegy

(Budapest, District III, Pusztakúti Road, Lrn.: 22901/12; 22901/13)

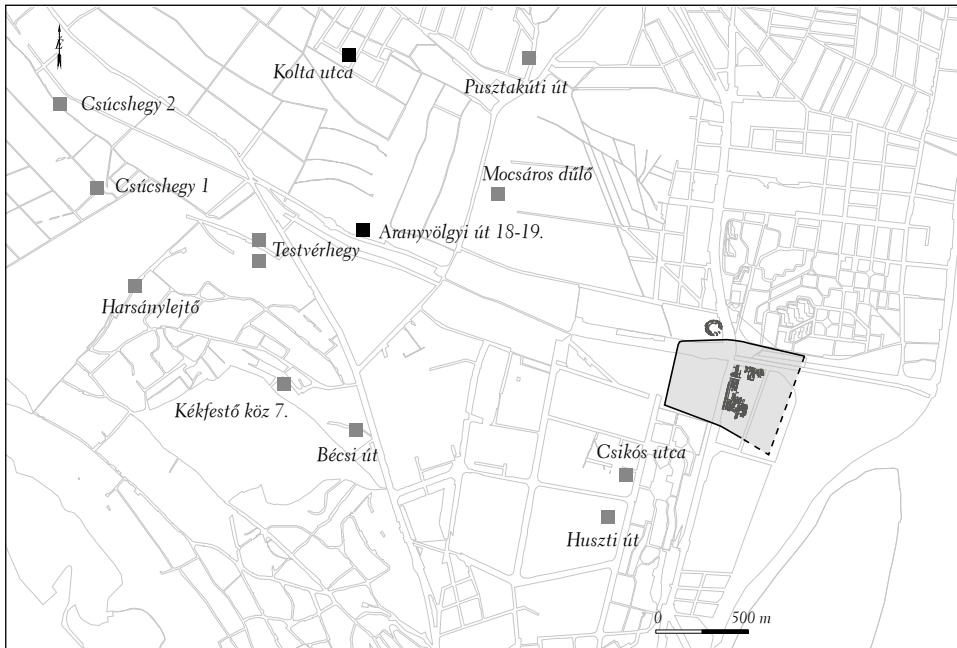
1. Kutatástörténet, előzmények

A Budapest III. kerület, Pusztakúti út és Határ út találkozásánál elhelyezkedő római kori építmény Pető Mária 1987–1988. évi ásatainak köszönhetően, az ún. Csillaghegyi villa néven vált ismertté a régészeti szakirodalomban (PETŐ 1993). Felfedezése újabb fontos információkkal szolgált az adott időszakban még csak körvonalazódó aquincumi villagazdaságok kutatása számára. Bár Pető Mária ásata sok új adatot nyújtott és az eredmények alapján nagy vonalakban rekonstruálni lehetett a villagazdaság építéstörténetét, a korlátozott ásatási feltételek miatt nem volt lehetőség az egykori épület teljes kiterjedésének megkutatására (PETŐ 1993, 149). Számos kérdés, többek között a villa teljes alaprajza, szerkezeti sajátossága, típusa, pontos építési ideje, valamint technikatörténeti vonatkozásai, megválaszolatlan maradt. A Pető Mária ásatását követő időszakban a villa közvetlen környezetében több régészeti kutatásra, megfigyelésre került sor (LASSÁNYI–SZILAS 2001; LASSÁNYI 2009). Ezek a kutatások a környék történeti megtelepedésére vonatkozóan nyújtottak új adatokat, ugyanakkor a villa megközelítőlegesen lehatárolásában is segítettek. 2000-ben a mostani Forrásliget lakópark területén (61440/2,

1. Research history, previous knowledge

The Roman Period building located in Budapest III, at the junction of Pusztakúti Road and Határ Road, has been known as the Csillaghegy villa in the secondary literature following excavations by Mária Pető in 1987–88 (PETŐ 1993). Its discovery contributed new, important information to the at that time just emerging research on the villa estates in Aquincum. Though Mária Pető's excavation provided much new data, and the building history of the villa estate could roughly be reconstructed based on these results, there was no chance to research the former building in its entire complexity due to insufficient conditions during the excavation (PETŐ 1993, 149). Consequently, many questions remained unanswered: among others, those concerning the complete ground plan of the villa, its structural characteristics, its type, the exact time of its construction, as well as various technical issues. In the period after Mária Pető's excavation, several excavations and archaeological observations were carried out in the immediate environment of the villa (LASSÁNYI–SZILAS 2001; LASSÁNYI 2009). These research campaigns provided important information on the settlement history of the neighborhood, and also

1. kép. Római villák Aquincum vonzáskörzetében (Lassányi 2012 nyomán)
 Fig. 1. Roman Period villas in the environs of Aquincum (after Lassányi 2012)

65820, 61440/20, 61440/22 hrsz.) és annak környékén, mintegy 50 méterrel a Csillaghegyi villától északkeletre, nagyléptékű régészeti feltárássra került sor (LASSÁNYI-SZILAS 2001). A villa közelsége ellenére római korra keltezhető *in situ* objektumokat nem, csupán késő bronzkori, esetleg kora vaskori telepnyomokat sikerült feltárni (LASSÁNYI-SZILAS 2001, 96–97). A villától északra és északnyugatra, a szomszédos telken, a Pusztakúti út 54. szám alatt 2008-ban geofizikai felmérés készült a munkaterületről. A villától északra, vele egy vonalban, az alacsonyabb terepszinten lévő területen a geofizikai mérés nem jelzett masszívabb római kori épületstruktúrát, és a területen folytatott próbafeltárás során csupán egy római kori kő- és tegula omlásréteget tárt fel Lassányi Gábor (LASSÁNYI 2009, 171). Az eredmények alapján az ásató régész feltételezte, hogy

helped to define the approximate dimensions of the villa. Large scale archaeological excavations were carried out in 2000, in and nearby the territory of today's Forrásliget Residential Park (Lrn.: 61440/2, 65820, 61440/20, 61440/22), about 50 m to the northeast of the Csillaghegy villa (LASSÁNYI-SZILAS 2001). Despite the proximity of the site to the villa, no *in situ* features were unearthed that could be dated to the Roman Period, only Late Bronze Age, perhaps Early Iron Age settlement remains (LASSÁNYI-SZILAS 2001, 96–97). North and northwest from the villa, on the neighboring plot at 54 Pusztakúti Road, a geophysical survey was conducted at the work site in 2008.

The geophysical survey did not indicate any solid built structure from the Roman Period located north of the villa, along the same line, in an area situated on lower ter-

a Csillaghegyi villa központi épületei nem húzódnak át a telekre, az előkerült római omladékréteget pedig egy beásás betöltésének tartotta (LASSÁNYI 2009, 171). 2015 őszén Polgár Nyerges Anita és Gyenes Gábor a szomszédos parcellán (Hrsz.: 22901/11), a Héthalom utca 8. sz. alatt végzett régészeti szakfelügyeletet egy épülő társasház alkalmával. A Pető Mária által feltárt épülepszakasztól mintegy 13–15 méterrel keletre húzódó telken a megfigyelés során csupán rézkori gödrök kerültek felszínre, a kevés római anyag rétegszórvány formájában, valószínűleg erózió következtében vetődött a telek területére (BTM adattári azonosító: 4825–2016).

A fentebb felvázolt kutatások eredményei alapján úgy tűnik, hogy a villakomplexum északi és északkeleti irányban nem nyúlik túl a Pető Mária által feltárt épületmaradványokkal jelzett területen. Nyugati irányban, a Héthalom utca felé (15 méterre) pedig hasonlóképpen a villagazdaságon kívüli területen járunk már. Csupán a villa déli és keleti kiterjedése maradt ismeretlen a kutatás számára. Mivel a villa keleti folytatása a mai Pusztakúti út és Határ út alatt húzódik, ennek régészeti megkutatása szinte lehetetlen feladat. A 2016-ban a területen végzett legújabb régészeti feltárások a villa déli és délnyugati kiterjedésére és szerkezetére vonatkozóan szolgáltak új adatokkal.

2. Az újabb régészeti kutatások a villa területén

2.1. A Hrsz.: 22901/13 telken végzett feltárás: Az ásatási jelentés alapján Pető Mária a 22901/3–4 hrsz.-ú telken végezte a leletmentő ásatását. A későbbiek folyamán ezt a telket újraosztották, és több, kisebb parcellára tagolták. Így kerülhetett sor a villa területén újabb régészeti megfigyelésre és

rain. Gábor Lassányi only found a Roman Period layer of debris composed of stone and tegulae during his test excavation on the territory (LASSÁNYI 2009, 171). Based on the results, he hypothesized that the central buildings of the villa at Csillaghegy did not extend to the plot. He interpreted the debris layer he found as the fill from a pit (LASSÁNYI 2009, 171). Anita Polgár Nyerges and Gábor Gyenes carried out archaeological supervision on the neighboring plot of 8 Héthalom Street (Lrn.: 22901/11) in the autumn of 2015, connected to construction works for an apartment house. Only Copper Age pits were discovered during the observation work on the plot located 13–15 m east of the building part unearthed by Mária Pető. The small number of Roman Period finds came to the area of the plot as stray finds from a layer, probably as a result of erosion (Budapest History Museum, Documentation Department No. 4825–2016).

Based on the results of the above research, it seems that the villa complex does not extend toward the north and northeast over the area marked by the building remains excavated by Mária Pető. The territory of the villa estate toward the west, in the direction of Héthalom Street (at 15 m) also comes to an end. Only the southern and eastern extent of the villa remained unknown in the scholarship. Since the eastern continuation of the villa is located under present-day Pusztakúti Road and Határ Road, it is impossible to carry out archeological research here. The most recent archaeological excavations that took place in 2016 provided new information on the southern and southwestern extent of the villa and the structure in that part of the territory.

feltárássra. A 22901/13 hrsz.-ú telken, a Pető Mária által feltárt villától délnyugatra, egy ötlakásos társasház építését tervezte a telek tulajdonosa, Hindulák Kiss Diána. Az ő megbízásából 2016. március 3. és 9. között régészeti szakfelügyelet keretén belül történt feltárás. Az eredetileg előírt két napos szakfelügyelet alatt, a pincetőmb kiemelése során, római kori objektumok körvonalazódtak. A második szakfelügyeleti naptól kezdve ezért régészeti bontómunka keretén belül láttuk el Gyenes Gábor ásatási technikussal a leletek és objektumok feltárását a munkaterületen. A telken (ahogy a Pusztakúti út mentén szinte mindenütt, a sok ideig mezőgazdasági területként használt terepen), a Péterhegyi Téglagyár és utódjának 1988-as megszűnését követően, a gyár termékeit és a lebontott üzem építőanyagát terítették szét. Ennek megfelelően számos modern feltöltéshez (téglagyári sittes feltöltések) és jelenkori tereprendezéshez köthető salakos rétegek (SE 1–8) után, mintegy 1,20–1,40 méter mélységben (106,41 mBf), sikerült egy sötétbarna, homogén lazább szerkezetű, kb. 10–30 cm vastag humuszos réteget (SE 16) beazonosítanunk. Minden valószínűség szerint ez lehetett az egykori antik humusz. A felette elterülő, több mint másfél méter vastag salakos, sittes feltöltés intenzív, modern kori terephasználatra utal. A Péterhegy lábának délkeleti, lankásabb részén található villaépület egy kelet irányban enyhén lejtő terepre épült. A munkaterület nyugati (108,61 mBf) és keleti vége között (108,09 mBf) csaknem 50–60 cm szintkülönbség tapasztalható. Valószínűleg ezt az enyhe szintkülönbséget óhajtották elegyengetni a későbbi tereprendezések, planírozások során.

Ez alatt (106,58 mBf), a munkagödör északnyugati sarkában, két darab, rossz

2. *New archaeological research on the villa's territory*

2.1. *Excavations on plot Lrn. 22901/13:*

Based on her excavation report, Mária Pető carried out her rescue excavation on plot Lrn. 22901/3–4. Later, this plot was re-distributed and cut into several smaller lots, which is how new archaeological observations and excavations could be performed in the territory of the villa. The owner, Diána Hindulák Kiss, planned the construction of an apartment house with five flats on plot Lrn. 22901/13 located southwest from the villa unearthed by Mária Pető. The excavation was carried out for her as a commission, in the framework of archaeological supervision from 3 to 9 March 2016. During the originally prescribed two days of the supervision, Roman Period features were detected during the elevation of the cellar block. Thus, from the second day of the supervision, the task transformed into excavation work with Gábor Gyenes as site assistant. The finds and features were unearthed at this time. After the closure of the Péterhegyi Brick Factory and its successor in 1988, the products and the building materials of the demolished factory were spread in a thick layer on the plot and almost all along Pusztakúti Road, in an area long used as agricultural territory. Accordingly, after removing several layers of the modern fill (debris fill from the brick factory) and cinder layers connected to the modern levelling work (SU 1–8), at a depth of about 1.20–1.40 m (106.41 a.B.s.) a dark brown, homogenous, relatively loose layer mixed with humus that was about 10–30 cm thick (SU 16) was revealed. This was very likely the former humus layer in Antiquity. The more than 1.50 m thick fill with slag and debris above that suggests an inten-

2. kép. Falszakaszok és járósíntek északnyugatról és fentről fotózva, 22901/13 hrsz. telek
Fig. 2. Wall sections and surfaces photographed from the northwest and above, plot Lrn. 22901/13

megtartású, kötőanyag nélkül kialakított, római falszakaszt tártunk fel (2. kép). Az 5,2 m hosszú, 0,5 m széles, északkelet-dél-nyugat (SE 10) és a 4,8 m hosszú, 0,6–0,7 m széles északnyugat-délkelet tájolású (SE 11) falszakaszok, bár egymásra merőlegesen helyezkedtek el, a két objektum között semmilyen kötést vagy kapcsolatot nem sikerült közvetlenül kimutatni. Az északnyugat-délkelet tájolású, szabályosabb vonalú falat (SE 11) déli irányból egy 0,6 m hosszú, 35 cm széles, rövid támfal vagy pillér (SE 12) erősíthette meg, bár a két falszakasz között közvetlen kapcsolat vagy kötés nyomát ezúttal sem sikerült megfigyelni (3. kép). Nem kizárt, hogy a támfal az eredeti kelet-nyugati szintkülönbségből adódó statikai veszélyeket volt hivatott orvosolni.

Ugyancsak az északnyugat-délkeleti faltól délkeletre, egy 3,8×3,20 m méretű szakaszon, egy *tegula*órleménnyel, kövekkel és habarccsal kevert szürkéssárga, tömörített, agyagos terrazzo járósínt (SE 14) maradványa jelentkezett foltszerűen

sive modern use of the territory. The villa building located at the southern, less steep slope at the foot of Péterhegy (Péter Hill) was constructed on a terrain slightly sloping toward the east. The western (108.61 a.B.s.) and eastern ends (108.09 a.B.s.) of the work site display a height difference of about 50–60 cm. The later levelling and organization of the surface was probably aimed at eliminating this slight difference in the level of the terrain.

Beneath this level (106.58 a.B.s.), in the northwestern corner of the work trench, two Roman Period dry wall segments in a poor state of preservation, (*fig. 2*) came to light. One of the wall segments (SU 10) was 5.20 m long, 0.50 m wide, and oriented northeast-southwest; the other one was 4.80 m long, 0.60–0.70 m wide and oriented northwest-southeast (SU 11). Though the lines of the two segments lay at right angles to each other, no direct connection or binding was observed directly between them. The more regularly constructed wall oriented northwest-southeast (SU

3. Támfal és omladékréteg (SE 12) délkeleti irányból fotózva, 22901/13 hrsz. telek
Fig. 3. Buttress and debris layer (SU 12) photographed from the southeast, plot Lrn. 22901/13

(4. kép). A kis kiterjedésű járószint egyik irányban sem folytatódott, bontása során nyilvánvalóvá vált, hogy nem a markoló áldozata lett a hiányzó rész. Feltehetően egy egykori belső helyiségnek a visszabontott, elplanírozott padlója lehetett. Folt-szerű kiterjedése arra utal, hogy már az ókorban átalakításon esett túl, és részleges elbontására (?) is sor kerülhetett. Csupán elenyésző számú kerámiatöredéket és vasdarabot tartalmazott. A terrazzoszerű járószinttől délnyugatra egy feltehetően másik, részben élükre állított, részben pedig szabályosan lehelyezett kövekből álló réteg (SE 15), talán egy belső udvar kövezett felülete helyezkedett el. Egy 2,8 m hosszú, és 0,4–0,5 m széles szakaszon a nagyobb darab mészköveket (50×25×10 cm) szabályosan rakták le, és nyomvonaluk is egy egykori, szétplanírozott falszakaszra utalt (5. kép). A falszakasz planírozása már az ókorban megtörténhetett, amikor a villa egyes helyiségeinek funkcióváltására kerülhetett sor. A kisebb szakasztól délre található szabálytalanul és sűrűn elrendezett

11) might have been supported on its southern side by a 0.60 m long, 35 cm wide buttress or pillar (SU 12), although here again, no direct connection or binding could be observed between the two wall segments (fig. 3). It cannot be excluded that the buttress was aimed at eliminating the static risks that emerged due to the original differences in the levels of the eastern and northern sides.

Also lying southeast from the northwest-southeast running wall, within a 3.80×3.20 section, the remains of a greyish yellow, trampled terrazzo floor (SU 14) mixed with ground tegulas, stones, and mortar (fig. 4) could be observed in spots. The small floor surface did not continue in any direction, and excavation of it clarified that the missing part had not fallen victim to the excavator. It probably represented the demolished, levelled floor of a former room in the interior of the villa. Its irregular shape indicates that it had already been modified in Antiquity, and it too may also have been partly demol-

4. Habarcsos-
terrazós járószint
északkeleti irányból
fotózva, 22901/13
hrsz. telek
Fig. 4. Plaster and
terrazo surface
photographed from
the northeast, plot
Lm. 22901/13

mészkövek (15×10×5 cm; 30×15×10 cm) valószínűleg a fal visszabontásának, planírozásának az eredményei, amelyeket az udvar kövezése céljából terítettek szét. A munkaterület délnyugati részében a kövezés egyre gyérült. Sajnos az idő és az anyagi feltételek hiánya miatt nem állt módunkban teljesen lehatárolni a réteget. Nincs kizárva, hogy a munkaterület délnyugati részében jelentkező további járószintek (SE 25, 22, 23) folytatását képezte. Bár közvetlen kapcsolat nem mutatható ki közöttük, elképzelhető, hogy a habarcsos padló (SE 14) az egykoron belső válaszfalként funkcionáló SE 15 járószintje lehetett.

A két merőleges falszakasz (SE 10, 11) által közrefogott területeken újabb, gyanítható járószinteket sikerült dokumentálnunk (2. kép). Az északnyugat-délkeleti faltól északra betaposott, apróbb mészkövekből, állatcsontokból és kerámiadarabokból álló szürkés, agyagos járószint jelentkezett (SE 13). Valószínűleg az északkelet-délnyugat irányú, kerítőfal

ished(?). The floor fragment contained only very few potsherds and pieces of iron. Another layer (SU 15) located northwest of the terrazzo-like floor, comprised stones partly thrown with their edges down, partly with a more regular organization. It may have been the surface of an inner courtyard paved with stone. The large blocks of limestone (50×25×10 cm) were placed regularly in a 2.80 m long and 0.40–0.50 m wide section. Their line also suggests the presence of a former wall segment destroyed by levelling (fig. 5). The wall segment must already have been levelled in Antiquity, when some of the rooms in the villa took on new functions. The limestone blocks (15×10×5 cm; 30×15×10 cm) were densely arranged and in an irregular manner south of the shorter wall segment probably resulted from the destruction and levelling of the wall. They were spread to pave the courtyard. The paving became more and more sparse in the southwestern part of the work site. Unfortunately, it was not possible to determine the exact

(SE 10) által határolt udvarhoz köthető, akárcsak az SE 10-től délre található, szürkés, agyagos réteg, amelyben a betaposott, kisebb méretű mészkövek aránya magasabb volt. Sajnos a különböző, feltételezett járósíntek egymáshoz fűződő viszonyát nem sikerült letisztázni, mivel egyik esetben sem állt módunkban a teljes kiterjedést lehatárolni, és a munkaterület nagyfokú újkori bolygatása, valamint már a római korban bekövetkezett átépítések sem könnyítették meg a dolgunkat.

Sajnos az épület teljes építéstörténetét sem volt alkalmunk rekonstruálni, ugyanis az időhiány mellett az épület járósíntjeinek egy része, az eredeti kelet-nyugati irányú lejtés következtében, az alapozási sík alá futott. A feltárás közben jelentkező kiadó esőzés miatt a különböző szomszédos rétegek leletanyagát nagyon nehezen lehetett szétválasztani, ezáltal pedig a pontos kronológia felállítása is képtelen feladatnak bizonyult. A nehézségek ellenére azonban sikerült néhány általános megfigyelést tennünk:

1. A jelenlegi terepszinten érzékelhető nyugat-keleti enyhe lejtés a római korban is meglehetősen, erre utal többek között az északnyugat-délkelet tájolású falhoz (SE 11) köthető támfal szakasz (SE 12);
2. Az északnyugat-délkelet irányú száraz falszakasz, enyhén szabálytalan formájával, és folytonos, a munkaterületből kifutó vonalával legnagyobb valószínűség szerint a villa kerítőfala lehetett.
3. Az ettől keletre (SE 13) és délre (SE 22) található járósíntek a villakomplexum udvarához köthetőek.
4. Valamikor a Kr. u. 3. században a korábbi villaépületek (válasz)falait (SE 15), járósíntjeit (SE 14) szétbontották, köveit szétplanírozták és az udvar kövezésére használhatták. Erre utal többek között a terrazzopadló (SE 14) betöltésé-

5. Elplanírozott egykori falcsontok részlete délkeleti irányból fotózva, 22901/13 hrsz. telek.

Fig. 5. Detail of a demolished and levelled former wall fragment photographed from the southeast, plot Lrn. 22901/13

boundaries of this layer due to a lack of time and adequate conditions. It is possible that the layer constituted a continuation of the other trampled surfaces observed in the southwestern section of the work site (SU 25, 22, 23). Though their direct connection cannot be demonstrated, it is possible that the mortar floor (SU 14) was the floor level belonging to the wall marked as SU 15, which functioned as an internal dividing wall.

Probable trampled surfaces on the territory bordered by the two wall segments meeting at right angles (SU 10, 11; fig. 2) could also be documented. A trodden surface with greyish clay, small pieces of limestone, animal bones, and potsherds (SU 13) was observed north from the north-

6. A villa kerítőkőfala és a tőle nyugatra található épület fala és omladéka délkeleti irányból, 22901/12 hrsz. telek

Fig. 6. The fencing wall of the villa and the wall and debris of the building west from that, photographed from the southeast, plot Lrn. 22901/12

ben található Kr. u. 1. századra keltezhető galliai *amphora*tűl és a Kr. u. 2. század végére – 3. század elejére keltezhető trieri edényutánszat töredékek is (1. tábla).

2.2. A Hrsz.: 22901/12 telken végzett régészeti feltárás: A fentebb ismertetett területtől északra, a Pusztakúti út 22901/12 hrsz.-ú alatti telken Liszi Marianna beruházó megbízásából 2016. november 17. és november 30. között teljes felületű régészeti feltárássra került sor. Ezen a helyen egy 250 m² –es, mélygarázzsal rendelkező, ötlakásos társasház megépítését tervezték. Így alkalmunk volt a szomszédos telken feltárt régészeti objektumok tisztázására és a Pető Mária által megásott villa újabb elemeinek beazonosítására is.

A szomszédos telekkel ellentétben, a régészeti feltárás során, a munkaterület teljes felületén jelentkeztek a római vilához köthető objektumok (10. kép). Ez arra utalhat, hogy ez a szakasz a villa épületének vagy épületeinek intenzívebben használt részéhez tartozhatott. A munkaterület északnyugati oldalán, a teljes mun-

west-southeast running wall. It is probably connected to the northeast-southwest oriented courtyard and surrounded by a wall (SU 10), similarly to the greyish-clayey layer located south from SU 10 containing a higher number of small limestone fragments trodden into it. Unfortunately, it was not possible to clarify the relationship between the various hypothesized surfaces because there was no chance to identify the entire extent of any of these entities, and the significant modern disturbance at the work site as well as the reconstructions from the Roman Period both rendered our tasks even more difficult.

Unfortunately, it was not possible to reconstruct the complete construction history of the building due to a lack of time and because part of the original floor levels run into the modern foundation level as the result of the original slope of the terrain from east to west. It was very difficult to distinguish the finds coming from the neighboring layers because of the heavy rain that fell during the excavation

1. tábla: A két munkaterületen feltárt főbb régészeti objektumok keltező értékű leletanyaga
 Table 1. Finds with value for dating from the most important archaeological features coming to light at the two work sites

STRUKTURÁLIS EGYSÉG / STRUCTURAL UNIT	SE / SU	MUNKATERÜLET / WORK SITE	KELTEZÉSE / DATING	LELETANYAG / FINDS
Villa kerítőfalának omladéka / Debris of the fencing wall of the villa	SE 9	22901/13	Római kor / Roman Period	építési kerámia / ceramic building material
Villa kerítőfalát borító természe- tes feltöltés / Natural fill covering the fencing wall of the villa	SE 6	22901/12	Római kor / Roman Period	4 db szürke kerámia, 4 db állatsont, 1 db vasszög / 4 sherds of grey pottery, 4 animal bones, 1 iron nail
Száraz falszakasz és az ezt borító természetes feltöltési réteg a munkaterület északkeleti végében / Dry wall section and the natural fill layer covering it at the north- eastern end of the work site	SE 16/17	22901/12	Kr. u. 1. sz. vége – 2. sz. eleje / End of the AD 1st c. – beginning of the 2nd c.	1 db dél-galliai terra sigillata, 32 db házikerámia, állat- csont, 7 db tüvegédyntöre- dék, 1 db <i>caligaszög</i> / 1 Samian Ware fragment from South Gaul, 32 sherds of coarse ware, animal bones, 7 hards from glass vessels, 1 hobnail
Koponyát tartalmazó gödör (SE 8) betöltése / Fill of the pit containing a human skull (SU 8)	SE 9	22901/12	Kr. u. 3–4. sz.? / AD 3rd–4th c.?	kerámia, 1 db bronztárgy / pottery, 1 bronze object
A villa kerítőfala és a rá merő- leges falszakasz (SE 11) által határolt járószint / The surface level bordered by the fencing wall of the villa and the wall at right angles with it (SU 11)	SE 13	22901/13	Kr. u. 2. sz. második fele – 3. sz. eleje / Second half of the AD 2nd c. – beginning of the 3rd c.	1 db terra sigillata (Lu- dovici Tb, Rheinzabern), házikerámia, állatsont, 2 db vastárgy / 1 Samian Ware fragment (Ludovici Tb, Rheinzabern), coarse ware, animal bones, 2 iron objects
A járószint és a felette levő (18) szürkésbarna, kőzetlisztes feltöltés / The surface and the fill mixed with rock powder above that (SU 18)	SE 13/18	22901/13	Kr. u. 1. sz. vége–2. sz. eleje / End of the AD 1st c., beginning of the 2nd c.	1db dél-galliai terra sigillata, állatsont, 8 db vasszög, 6 db ólom, 2 db bronztárgy, 1 db <i>caliga</i> / 1 Samian ware fragment from South Gaul, animal bones, 8 iron nails, 6 pieces of lead, 2 bronze objects, 1 hobnail
A járószint, a felette levő (18) szürkésbarna, kőzetlisztes feltöltés, és a nyugati oldalon jelentkező szürkésbarna, köves réteg (SE 22- járószint?) / The surface, the fill mixed with rock powder above that (SU 18), and the greyish brown, stony layer on the western side (SU 22 – surface?)	SE 13/18/22	22901/13	Talán egykorú az SE 13-al / Probably the same dating as SU 13	2 db vasszög, 1 db ólomtárgy, 1 db vas <i>caligaszög</i> , 1 db vastárgy, 1 db bronztárgy / 2 iron nails, 1 lead object, 1 iron hobnail, 1 iron object, 1 bronze object

STRUKTURÁLIS EGYSÉG / STRUCTURAL UNIT	SE / SU	MUNKATERÜLET / WORK SITE	KELTEZÉSE / DATING	LELETANYAG / FINDS
Habarcsos, terrazzós járószint az északnyugati-délkelet irányú faltól (SE 11) keletre / A plaster- and terrazzo surface east of the wall running north-west-southeast (SU 11)	SE 14	22901/13	Kr. u. 1. sz. – 3. sz. eleje / AD 1st c. – beginning of the 3rd c.	1 db galliai <i>amphora</i> fül (Kr. u. 1. sz.); 1 db trieri edényutánzat (2. sz. vége–3. sz. eleje), 2 db <i>caccabus</i> , 1 db vasszög / 1 handle from an <i>amphora</i> from South Gaul (AD 1st c.), 1 imitation of pottery from Trier (end of the AD 2nd c. – beginning of the 3rd c.), 2 <i>caccabus</i> fragments, 1 iron nail
Barnássárga agyagos réteg, járószint a munkaterület délnyugati részén / Brownish yellow clayey layer, ground level in the southwestern part of the work site	SE 10	22901/12	Kr. u. 3. sz. vége / End of the AD 3rd c.	1 db vasszög, 2 db <i>antoninianus</i> (I. Philippus, Probus), 1 db üvegyöngy / 1 iron nail, 2 Antoniniani (Philippus I, Probus coins), 1 glass bead
Mészkövekből álló, elbontott egykori falszakasz a munkaterület észak-északkeleti részén / A former, demolished wall section composed of limestones in the northern-northeastern part of the work site	SE 35	22901/12	Kr. u. 3. sz. vége – 4. sz. / End of the AD 3rd–4th c.	1 db hagymafejes bronzfibula (11. kép), 1 db ólomtöredék / 1 crossbow fibula (fig. 11), 1 lead fragment
Kompakt agyagos réteg nagyobb darab mészkővel a munkaterület délkeleti részében / A thick clayey layer with a large block of limestone in the southern side of the work site	SE 40	22901/12	Kr. u. 3. sz. közepe – 4. sz. / AD mid-3rd c. – 4th c.	1 db vas sarló, 2 db ólomtöredék, 1 ezüstérem (Traianus Decius), 1 db <i>follis</i> (Constantius II), házikerámia / 1 iron sickle, 2 lead fragments, 1 silver coin (Traianus Decius), 1 <i>follis</i> (Constantius II), coarse ware
Falkiszedés (?) sárgásszürke agyagos réteg a munkaterület északkeleti részében / A removed wall (?), a yellowish brown clayey layer in the northeastern part of the work site	SE 41	22901/12	Kr. u. 1. sz. vége – 2 sz. eleje / End of the AD 1st c. – beginning of the 2nd c.	1 db dél-galliai terra sigillata, 12 házikerámia / 1 Samian Ware fragment from South Gaul, 12 sherds of coarse ware
Agygtapasztásos, bolygatott kemence (?) maradványa a munkaterület északnyugati oldalán. / Remains of a disturbed oven (?) with clay plastering in the northwestern side of the work site	SE 42	22901/12	Kr. u. 3. sz. (?) / AD 3rd c. (?)	1 db kétágú agyagmécses (12. kép), 21 db házikerámia, 2 db vasszög, 4 db bronztárgy töredéke / 1 double spout oil lamp (fig. 12), 21 sherds of coarse ware, 2 iron nails, 4 fragments of bronze objects

7. A kerítőfaltól nyugatra található épület fala és omladéka északnyugatról fotózva, Hrsz.: 22901/12 alatti telek

Fig. 7. The fencing wall of the villa and the wall and debris of the building west from that, photographed from the northwest, plot Lrn. 22901/12

8. A munkaterület északkeleti részében jelentkező korábbi falszakasz észak felől fotózva. Hrsz.: 22901/12 alatti telek

Fig. 8. The earlier wall section in the northeastern part of the work site photographed from the north, plot Lrn. 22901/12

katerületet észak-déli irányban átvágó, 9,5 m hosszú és 0,6–1,20 m széles szárazon rakott fal (6. kép) bukkant elő (SE 7), amely közvetlen folytatása a szomszédos telken (Hrsz.: 22901/13) dokumentált falszakasznak (SE 10). Irányvonalát, illetve falazási technikáját tekintve feltehetően a villagazdaságot lezáró és körülhatároló kerítésfal alapozása lehetett. E mögött, a munkaterület északnyugati csücskében, tehát a feltételezhető villagazdaságon kívül, egy másik falszakasz került elő (SE 19). A 6 m hosszú és 0,5 – 0,68 m széles, szabályosabb vonalú falszakasz nyugati irányban kifutott a munkaterületről (7. kép). A mindkét irányban bedőlt kő- (SE 33) és *tegula* omladékrétegének (SE 34) vastagsága és valószínűleg a talajerózió kö-

making it impossible to produce a precise chronology. However, despite all the difficulties, some general observations could be made:

1. The slight incline of the terrain from west to east that can be detected today might have characterized the Roman Period terrain as well. This latter is suggested, among other things, by the buttress (SU 12) on the northwest-southeast oriented wall (SU 11);
2. The northwest-southeast oriented dry wall segment was probably part of the wall surrounding the villa, with its slightly irregular shape and continuous line running beyond the territory of the work site;
3. The surfaces found east (SU 13) and south (SU 22) from this are connected to the courtyard of the vil-

9. A munkaterület közepén dokumentált bolygatott sír északkeletről fotózva, Hrsz.: 22901/12 alatti telek
Fig. 9. A disturbed grave documented in the middle of the work site photographed from the northeast, plot Lrn. 22901/12

vetkeztében szétcsúszott fal tiszta vonalát csupán mintegy 2 m hosszan tudtuk végig követni. Az omladékrétegek mélysége és dőlésszöge alapján feltételezhető, hogy a római korban egy árokszerű lejtés, számottevő kelet-nyugat irányú szintkülönbség lehetett a fal és a villagazdaság kerítőfala között. Sajnos idő és erőforrás hiányában nem állt módunkban a két fal közötti szakasz teljes feltárására. Az ugyancsak száraz falazási technikával készült szakasz egy szomszédos, valószínűleg a villa övezetén kívül eső épület jelenlétét jelzi. Irányvonalát tekintve a Héthalom utca 8. szám telkén kellene folytatódnia, az itt végzett régészeti megfigyelés során azonban nem sikerült a megfigyelést végző régészeknek (Polgár Nyerges Anita, Gyenes Gábor) római kori épületelemeket dokumentálniuk. Valószínűleg az illető falszakasz egy kis méretű épülethez tartozhatott, amelynek alaprajza a két telek közötti 15 méteres sávra korlátozódott. Kapcsolatát a villagazdasággal az adatok és a leletanyag hiányában nem állt módunkban tisztázni.

la complex; 4. Sometime during the AD 3rd century the (inner) walls (SU 15) and floor levels (SU 14) of the previous villa buildings were demolished, its stones were levelled and used to pave the courtyard. Among other things, this ancient reconstruction work is suggested by the discovery of a handle of an amphora from Gaul dated to the AD 1st century and an imitation of a vessel from Trier dated to the end of the AD 2nd century – beginning of the 3rd century, both found in the fill of the terrazzo floor (SU 14) (table 1).

2.2. *Archaeological excavation on plot Lrn. 22901/12:* North from the above territory, on plot Lrn. 22901/12 on Pusztakúti Road, the archaeological excavation of the entire surface on the commission of the investor, Marianna Liszt, was carried out between 17 and 30 November 2016. The construction of a 250 m² apartment house was planned with five flats and a deep-level garage. Thus, a chance existed to clarify some questions about the archaeological features unearthed on the neighboring

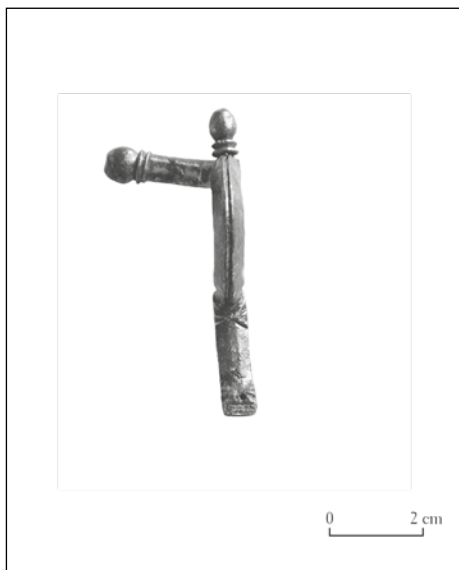

10. A Hrsz.: 22901/12
alatti telken végzett
feltárás délkeletről
fotózva

Fig. 10. The excavation
carried out on plot
Lrn. 22901/12
photographed from the
southeast

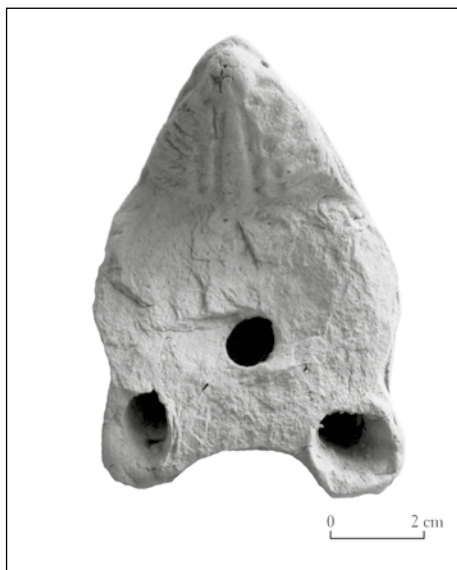
A munkaterület északkeleti részében egy jobb megtartású falszakasz került elő (SE 16), amelynek különböző irányból kialakuló omladékrétegeit (SE 18, 21, 22) ugyancsak nagyon jól megfigyelhettük. Állagából és felépítéséből ítélve ez a falrészlet a villagazdaság (lakó)épületének egyik szakasza lehetett. A csaknem 3 méter hosszú, 0,6–0,8 m széles falból a száraz falazású alapfal maradt meg mintegy 0,14 m magasságban (8. kép). Úgy a szomszédos, mint ezen a telken feltárt falszakaszok közül, ez az építmény rendelkezett a legszabályosabb nyomvonallal és szögletes, vagy lekerekített, jobban elrendezett kövekből álló falszövettel. A falszövethez tartozó egyes kövek felületén 5×4 cm téglalap vagy kör alakú vájatokat lehetett megfigyelni, ami egy esetleges fa vagy vályogfalas felmenő falszerkezetre utalhat. A falszakaszhoz tartozó kis mennyiségű kő omladékréteg is ezzel lenne magyarázható, bár a kő építőelemek kis mennyisége az egész munkaterületen megfigyelhető elplanírozásának is betudható. Minden-

plot and to identify further elements from the villa excavated earlier by Mária Pető. In contrast with the neighboring plot, features here connected to the Roman Period villa could be detected all over the surface of the work site (fig. 10). This may indicate that this zone belonged to the more intensely used parts of the building or buildings of the villa. A 9.5 m long and 0.60 – 1.20 m wide dry wall was brought to light on the northwestern side of the work site, cutting the entire work site in two in a north-south direction (SU 7, fig. 6). The wall was the direct continuation of the wall segment (SU 10) documented on the neighboring plot (Lrn.: 22901/13). Considering its direction and the walling technique, it was probably the foundation of the fencing wall enclosing and delimiting the villa estate. Behind that, in the northwestern corner of the work site, and therefore outside the hypothesized territory of the villa estate, another wall segment was found (SU 19). The 6 m long and 0.50–0.68 m wide wall section dis-

11. Hagymafejes bronzfibula az egyik szétplanírozott járósintből (SE 35)

Fig. 11. Crossbow fibula from one of the levelled surfaces (SU 35)

12. Kétágú kerámiamécses egy bolygatott agyagtapasztásos kemencéből (SE 42)

Fig. 12. Double spout oil lamp from a disturbed oven with clay plastering (SU 42)

esetre, a faltól északnyugatra, a falszakasz omladékrétegén egy észak-déli tájolású, kb. 2 m hosszú sávban vályogtéglákat tartalmazó réteg mutatkozott. Bár a nagyon kevés számú leletanyaga alapján nem lehet egyértelműen következtetni az objektum korára, nagy a valószínűsége annak, hogy a vályogtéglás réteg egy későbbi beásás eredménye, ami a kőépület szétplanírozása utáni területhasználattal korából származik. Erre a későbbi keltezésre utalhat az a tény is, hogy az objektumot a kő falszakasz omladékába és járósintjébe (SE 20) ásták bele.

A munkaterület északkeleti részében dokumentált falszakasz minden valószínűség szerint a Pető Mária által is megfigyelt korábbi építési és használati fázishoz kapcsolódhat, amint az itt előkerült dél-galliai, Kr. u. 1. század végére – 2. század elejére keltezett terra sigillata töredék

playing a more regular line extended over the work site toward the north (fig. 7). It was possible to follow the clear line of the wall only along 2 m stretch due to the thickness of the stone (SU 33) and tegula (SU 34) layers of its debris and probably also soil erosion. Based on the depth and the inclination angle of the debris layers, it is reasonable to suppose that in the Roman Period, the wall and the fencing wall of the villa estate was connected by a ditch-like feature sloping from east to north, with a significant difference in the level of the two sides. Unfortunately, there was no chance to excavate the entire section between the two walls due to a lack of time and resources. The dry wall segment indicates the presence of a neighboring building probably located outside the villa precincts. Based on its direction, it must continue over on to plot No. 8 Héthalom

is alátámasztja (1. tábla). Omladékrétegei alatt pedig különböző járószinteket (SE 20, 25, 28) sikerült dokumentálni, ez alatt pedig egy használatból kiiktatott újabb falmaradványt (SE 35). Akárcsak a szomszédos telken feltárt egykori falszakaszt (SE 15), amellyel a 2,3 m hosszú falcsont (SE 35) párhuzamos, ezt az egykori válaszfalat is szétplanírozták, köveit valószínűleg szétterítették és az udvar kövezésére vagy pedig egy másik járószint kialakítására használták fel (SE 37).

A munkaterület keleti részében, főleg annak déli részén, későbbi objektumok (SE 10, 37, 40) a leletanyag alapján a Kr.u. 3. és 4. századi területhasználatra utalnak. Egy későbbi betemetkezésre, illetve bolygatásra utalhat a munkaterület közepén előkerült, feltehetően már az ókorban kifosztott és bolygatott sírban talált koponya (SE 8–9), amely a villa egyik későbbi, funkcionálisan kívüli használatára utalhat (9. kép).

Sajnos a rendelkezésre álló rövid idő és anyagi erőforrás miatt nem állt módunkban a különböző járószinteket és planírétegeket valamint egyes strukturális elemeket lehatárolnunk és a köztük fennálló kapcsolatot kellőképpen tisztáznunk.

3. Kronológia és leletanyag

Mindkét munkaterületről, a villagazdaság nagyságát nézve nagyon kevés római kori kerámia, állatcsont, illetve fémtárgy került napvilágra, és a datálói értékű emlékek száma sem közelíti meg a 10 darabot sem, ami valószínűleg a területen végzett módszeres tereprendezésekkel, planírozásokkal és későbbi bolygatásokkal magyarázható. A szebb leletek közé sorolhatjuk a viszonylag jó állapotban megőrződött, Kr. u. 3. század végére – 4. század elejére keltezhető bronz hagymafejes fi-

Street. However, the archaeologists carrying out the archaeological observation on that plot (Anita Polgár Nyerges, Gábor Gyenes) could not document any Roman Period building segments there. The wall section in question may possibly have belonged to a small building, the ground plan of which was confined within the 15m zone between the two plots. It was not possible to clarify how it was connected to the villa estate because of a paucity data and finds. In the northeastern part of the work site, a more well-preserved wall segment was found (SU 16). Its debris layers, fallen into various shapes (SU 18, 21, 22), could also be very clearly observed. Based on its consistence and structure, this wall section must have been the segment of a (residential) building belonging to the villa. Only the foundation wall, constructed without mortar, has been preserved to a height of 0.14 m from the almost 3 m long, 0.60–0.80 m wide wall (fig. 8). This construction had the most regular lines and a structure made from thoroughly organized angular or rounded stones compared to the wall sections excavated either on this plot or on the neighboring one. Some 5×4 cm rectangular or round hollows could be observed on the surface of the stones from this structure suggesting that the building had a possible wooden or adobe upper wall structure. This would also explain the small amount of the stone debris belonging to the wall, though the low number of building stones could also result from the levelling work that could be observed all over the work site. Still, northwest from the wall, atop the debris layer of the wall segment, a layer containing adobe bricks in an approximately 2 m long section oriented north-south came to light. Though the dating of the feature

bulát (11. kép) egy korábbi fal elplanírozásával kialakított járósintzből, valamint a szinte teljesen ép, a Kr. u. 2. század végére – 3. századra tehető kétágú kerámiamécsest (12. kép), amely a kerítőfal és a villagazdaságon kívüli épület omlásrétege alól megfigyelt bolygatott kemencéből került elő.

A Csillaghegyi villa építési és használati idejének pontos meghatározása sajnos még a legújabb régészeti kutatások fényében sem lehetséges. Pető Mária 1980-as években végzett ásatása során az épületkomplexumnak olyan szakaszán volt alkalma kutatni, amelyen belül az építési technika és az előkerült leletanyag fényében két építési fázist különített el: egy 2. század közepére keltezett fázist, és egy 3. század közepére datált bővítést és átépítést (PETŐ 1993, 150). Ezen kívül pedig későbbi, 4. századi területhasználatra utaló nyomokat, többek között egy erősen sérült kemencét is beazonosított (PETŐ 1993, 149). A fenti eredményekre hivatkozva, az aquincumi kutatás a Csillaghegyi villát kivételnek említi, mint az egyetlen olyan villagazdaságot, amely a markomann háborúkat megelőző időszakban is villagazdaságként funkcionált (ZSIDI 2003, 175). Az összes többi, a polgárvárossal párhuzamosan futó, észak-déli irányú út (békásmegyeri, mocsárosdülői, Csikós utcai, Szőlőkert utcai) vagy az Aquincumból Brigetióba vezető út mentén (Csúcshegy-Harsánylejtő, Testvérhegy térségében) felsorakozó villa mindegyike (LASSÁNYI 2012; ANDERKÓ 2008; HAVAS 2005; LÁNG 2008a; LÁNG 2008b) közvetlenül a markomann háborút követően vagy később épült ki, és a szakirodalom szerint kisebb, valószínűleg veterán-családok vagy betelepült keleti családok által lakott és művelt birtoktestek lehettek

was not clear due to the extremely small number of the finds, it is highly probable that the layer with the adobe bricks resulted from later digging activity, dating the building from that occupied phase in the area which followed the levelling of the stone building. This later dating can be supported by the fact that the feature was cut into the debris and surface level (SU 20) belonging to the stone wall segment.

The wall segment documented in the northeastern part of the work site is probably connected to an earlier phase of construction and habitation also previously detected here by Mária Pető, which is further supported by the Samian ware fragment from South Gaul found here that dates from the end of the AD 1st – beginning of the 2nd century (*table 1*). Various surface levels (SU 20, 25, 28) under its debris layers could be documented as well as and a further wall section beneath those layers that had already lost its function by that time (SU 35). As with the wall section brought to light on the neighboring plot (SU 15) which ran parallel with the 2.30 m long wall fragment (SU 35), this former dividing wall was also destroyed by levelling. Its stones were probably spread out to pave the courtyard or used to create another surface level (SU 37).

In the eastern part of the work site, especially in its southern part, some more recent features (SU 10, 37, 40) suggest the territory was inhabited in the AD 3rd and 4th centuries. A skull found in the middle of the work site from a grave already probably robbed and disturbed in Antiquity (SU 8–9) testifies to the presence of a disturbed later burial suggesting the villa was still in use in a later period although independently from its original function (*fig. 9*).

(PÓCZY 1971, 98–99). Az ugyanazon az útvonalon felsorakozó villák (1. kép) hasonló építéstörténete és kronológiai besorolása tükrében feltűnően furcsának hat a Csillaghegyi villa „egyedisége”. A fent nevezett helyszínen és a vonzáskörzetében végzett legújabb régészeti kutatások eredménye alapján azonban mindenképpen árnyaltabb megjegyzéseket kell tennünk:

1. A Pusztakúti út 22901/12–13. hrsz. alatt végzett legújabb ásatások során előkerült leletanyag legkorábbi leletei (korai dél-galliai terra sigillata, trieri kerámiautánzat) bár konkrét falszakaszokhoz is tartoznak (SE 16/17 – 22901/12 hrsz.), nagyon kevés számban vannak jelen, és általában későbbi leletanyaggal keverve foglalnak helyet egy rétegben. Ezek ugyan keltezhetnek egyes épületrészeket, a teljes villagazdaságra vonatkozóan azonban nem szolgálnak komoly támpontul. A leletanyag legnagyobb része ugyanis, a keltező adattal bíró érmékkel együtt, leginkább a 3. század második felére vagy a 4. század elejére teszik a fő használati idejét a komplexumnak (1. tábla).

2. A leletanyag, még ha kis számban is, kétségtelenül jelez egy korábbi, a Kr. u. 2. századra tehető használati fázist, amint azt Pető Mária is megfigyelte. A kiszedett és elplanírozott rövid falcsonkok azonban nem rendelkeznek minden kétséget kizáró módon a villaépület strukturális elemeihez. Bár bizonyítani nem tudjuk, nem tartjuk kizártnak, hogy a korábbi falcsonkok akár egy korábbi település, *vicus* épületeihez tartoztak, és ennek elplanírozása után alakíthatták ki a Kr. u. 3. század folyamán a villaépületként funkcionáló épületkomplexumot. Az utóbbi időben a környéken végzett régészeti megfigyelések és feltárások egy közelben elhelyezkedő *vicus* vagy további, feltételezhető villá(k) (Kolta utcában beazo-

Unfortunately, there was no chance to clearly separate the various surface levels, levelling layers, and the distinct structural elements nor to clarify their relationships due to the short time and limited resources at our disposal.

3. Chronology and finds

Considering the size of the villa estate, very few pieces of Roman Period pottery, animal bones, and metal objects were found at either work site while the number of coin finds with dating value also remained less than ten. This can probably be explained by the systematic landscaping, levelling campaigns, and later disturbances in the territory. A crossbow fibula dating from the end of the AD 3rd – beginning of the 4th century (fig. 11) from the ground level formed by levelling the remains of an earlier wall and an almost completely intact ceramic lamp dated to the end of the AD 2nd century or to the 3rd century (fig. 12) are among the most spectacular finds. The latter was unearthed in a disturbed oven observed under the debris layer of the building outside the fencing wall and the villa estate.

The exact time the villa at Csillaghegy was built and used unfortunately cannot be determined even in light of the most recent archaeological research. During her excavations in the 1980s, Mária Pető had the opportunity to carry out research in a part of the building complex where she distinguished two construction phases based on the building technique and the finds: a phase dated to the AD mid-2nd century and an enlargement and reconstruction phase dated to the AD mid-3rd century (PETŐ 1993, 150). In addition to these phases, the supervisor of the excavation could also identify some traces that

nosított *vicus* (?) – BUDAI BALOGH 2015, 82–89, ill. a Csillaghegyi Strandfürdő területén nemrég feltárt, még közöletlen római kori kelta kocsisír) nyomait dokumentálták. Természetesen ennek történeti hitelességét a későbbi topográfiai és régészeti kutatások tudják csak hitelesen igazolni.

3. A különböző épületrészek, falak, beásások vagy egyéb épületrészek funkciójának pontos ismerete nélkül is megállapíthatjuk, hogy a villagazdaság területét legalább kétszer átépítették vagy módosították: a különböző elplanírozott falcsonkok a leletanyag alapján a Kr. u. 2. századra keltezhetők. Ezeket valamikor a 3. században elplanírozták, köveiket szétterítették és feltehetően a villagazdaság udvarának járószintjét alakították ki belőlük. Ekkor került sor a falszakaszokhoz köthető egykori járószintek megszüntetésére is. A Kr. u. 4. században újra használatba került a villa területe, bár a rendelkezésre álló adat alapján nem világos, hogy milyen mértékű átalakításra került sor a területen. A nyomokban megtalálható paticsos vagy vályogtéglás épületszerkezetek talán már a villa funkciójától független, későbbi betelepedést jelölhetnek, bár ennek minden kétséget kizáró tisztázása is a jövőbeli kutatásokra hárul.

4. Az előkerült leletanyag kis mennyisége és minősége, csakúgy, mint a régészeti objektumok jellege, nem segít a villa típusának és a különböző épületelemek funkciójának tisztázásában. A Pető Mária által feltárt, összefüggő épületstruktúrákhoz (szabályos kövekkel lekövezett belső udvar, vakolatos válaszfalak) hasonló objektumokat sajnos nem sikerült beazonosítani a feltárások során, a különböző feltárt objektumok pedig nem állnak össze egy egységes alaprajzban.

Jelen pillanatban úgy tűnik, hogy a feltárt és dokumentált épületrészek össze-

suggested an AD 4th century habitation based among other things on a badly damaged kiln (PETŐ 1993, 149). Given these results, the scholars on Aquincum have considered the villa at Csillaghegy to be an exceptional case, as the only villa estate that also operated in the period preceding the Marcomannic wars (ZSIDI 2003, 175). All the villas lined up along the roads running north-south, parallel to the Civil Town (at Békásmegyér, Csikós Street, Szőlőkert Street, etc.) or along the road leading from Aquincum to Brigetio (in the area of Csúcshegy-Harsánylejtő and Testvérhegy) (LASSÁNYI 2012; ANDERKÓ 2008; HAVAS 2005; LÁNG 2008a; LÁNG 2008b) were built right after the Marcomannic wars or even later. According to the secondary literature, these settlements must have been smaller estates probably cultivated by families of veterans or immigrant eastern families (PÓCZY 1971, 98–99). In the context of the building history and chronological classification of the villas aligned along the same route (*fig. 1*), the “unique” character of the villa at Csillaghegy looks rather disturbing. However, the results of most recent archeological research carried out at the above-mentioned site and its environs lead to the following, more nuanced conclusions:

1. Though the earliest finds from the most recent excavations at Lm. 22901/12–13 Pusztakúti Road (early Samian Ware from South Gaul and the imitation of pottery from Trier) belong to certain wall sections (SU 16/17 – Lm. 22901/12), their numbers are very low, and generally they were found in a layer mixed with more recent finds. Even if these finds date certain parts of the building, they cannot seriously serve as a starting point to date the en-

tartozását vagy pontos, kronológiailag elkülönülő funkcióját csakis az elkövetkező kutatások tudják meghatározni, amelyek akár az itt vázolt lehetséges értelmezéseket is teljesen átírhatják.

Vass Lóránt

Irodalom / References:

ANDERKÓ 2008 • Anderkó K.: Kutatások a Testvérhegy keleti előterében (Investigation in the eastern foreground of Testvérhegy). *Aqfűz* 14 (2008) 105–118.

BUDAI BALOGH 2015 • Budai Balogh T.: Topográfiai kutatások az aquincumi településkomplexum vonzáskörzetében (Topographic research in the catchment area of the settlement complex of Aquincum). *Aqfűz* 21 (2015) 74–107.

HAVAS 2005 • Havas Z.: Szondázó jellegű kutatás a Bécsi út 260. számú telken (Test excavation on lot 260 Bécsi Road). *Aqfűz* 11 (2005) 91–95.

LÁNG 2008a • Láng O.: Villa kilátással. Feltárások a Csúcshegy oldalában. *Ókor* 7/4 (2008) 80–82.

LÁNG 2008b • Láng O.: Középkori településnyomok és római kori épületmaradványok a Csúcshegy-Harsánylejtő területén (Medieval settlement traces and Roman period building remains in the area of Csúcshegy-Harsánylejtő). *Aqfűz* 14 (2008) 133–140.

LASSÁNYI 2009 • Lassányi G.: Budapest III. ker., Pusztakúti út 54. (Hrsz: 22901). *Aqfűz* 15 (2009) 171.

LASSÁNYI 2012 • Lassányi G.: Római kori kőépület feltárása a Testvérhegy oldalában (Research on a Roman stone building on the slopes of Testvérhegy). *Aqfűz* 18 (2012) 56–62.

tire villa estate. Most of the finds, including the coins with dating value, identifies the main period of the use of the complex as mostly the second half of the AD 3rd century or the beginning of the 4th century (*table 1*).

2. The finds, even if in low numbers, undoubtedly indicate the complex had an earlier phase dated to the AD 2nd century, as also observed by Mária Pető. The short wall sections that have been removed and levelled, however, cannot be connected unambiguously to the structural elements of the villa building. Though it is impossible to prove it, it is possible that the earlier wall segments belonged to an earlier settlement, a vicus, and the building complex functioning as the villa building was established after the destruction and levelling of this settlement during the AD 3rd century. The archaeological observations and excavations carried out recently in the surrounding area either documented traces of a nearby vicus or one or more other villas that can be hypothesized there (the vicus (?) identified in Kolta Street – BUDAI BALOGH 2015, 82–89, the recently excavated and still unpublished Roman Period Celtic chariot burial from the territory of the Csillaghegy Bath). Of course, the historical validity of this hypothesis can only be verified by future topographical and archaeological research.

3. We can conclude even without the exact knowledge of the function of the various building parts, walls, pits, or other features that the territory of the villa estate was at least twice reconstructed or modified: 1. The various, destroyed and levelled wall fragments can be dated to the AD 2nd century based on the finds. These were levelled sometime during the AD 3rd century, their stones were spread, and

LASSÁNYI-SZILAS 2001 • Lassányi G. – Szilas G.: Szondázó jellegű feltárások a Budapest, III. ker. Pusztakúti út mentén (Test excavation alongs Budapest III, Pusztakúti Road). *Aqfűz* 7 (2001) 96–102.
PETŐ 1993 • Pető M.: Reste einer römischen Villa in Csillaghegy. *BudRég* 30 (1993) 149–158.
PÓCZY 1971 • Póczy K.: A békásmegyeri villa és az Aquincum környéki gazdaságok a markoman háborúk után (Die Villa von Békásmegyer und die Gutshöfe in der Umgebung von Aquincum nach den Markomannkrieg). *BudRég* 22 (1971) 85–100.
ZSIDI 2003 • Zsidi P.: Territorium de Municipiums – Villen und Dörfen. In: Zsidi, P. (Red.), *Forschungen in Aquincum 1969–2002. Aquincum Nostrum* II.2. Budapest 2003, 173–184.

probably used to create the floor of the courtyard of the villa estate. The ground levels connected to the wall fragments were also destroyed at that time. The territory of the villa was occupied again in the AD 4th century, although the extent of its transformation is not clear based on the available data. The traces of daub or adobe brick constructions may indicate a later re-settlement independent from the villa function. However, it is the task of future research to clarify this issue.

4. Neither the small number of the finds and their quality, nor the character of the archaeological features are of use in identifying the type of villa and the function of the various building parts. Unfortunately, it did not prove possible to identify any features that would have been similar to the coherent building structures unearthed by Mária Pető (the inner courtyard paved with regular stone blocks, plastered dividing walls etc.). The features excavated in 2016 not constitute a coherent ground plan.

At the moment it appears that only future research can determine the connection or the exact, chronologically distinguished function of the excavated and documented building parts, which can even re-write completely the possible interpretations outlined above.

Lóránt Vass

Megelőző feltárások a Bp. III., Csúcshegy- Harsánylejtő lelőhelyén 2016-ban

(Budapest III. ker., Csúcshegy-Harsánylejtő)

A területen 2016. március 16. és szeptember 29. között végeztünk megelőző feltárást a Budapesti Ingatlan Hasznosítási és Fejlesztési Nyrt. megbízásából (1. kép). A munkálatok az előző évekhez hasonlóan, a területen kialakított építési telkeken, az értékesítés üteméhez igazodva, az egyes telkekre tervezett lakóházak építési helyén történt meg. A feltárások üteme tovább gyorsult, és összterülete éves szinten tovább növekedett (34 telken összesen 9972 m² feltárása történt meg), a szezon végére a fejlesztési terület I. ütemének megelőző feltárásai csaknem teljes egészében elkészültek (három telek nem került még értékesítésre).

2016-ban három régészeti csapat dolgozott párhuzamosan a területen, amelyek általában 1–4 munkaterület feltárását végezték egyidejűleg. A feltárandó területeket a kapacitások kiegyenlítése mellett topográfia, és korszakos szakmai érintettség alapján igyekeztünk elosztani. Az alábbiakban az egyes régészeti korszakok szerint tekintjük át a 2016-os feltárás fontosabb eredményeit. (H. Z.)

Őskor

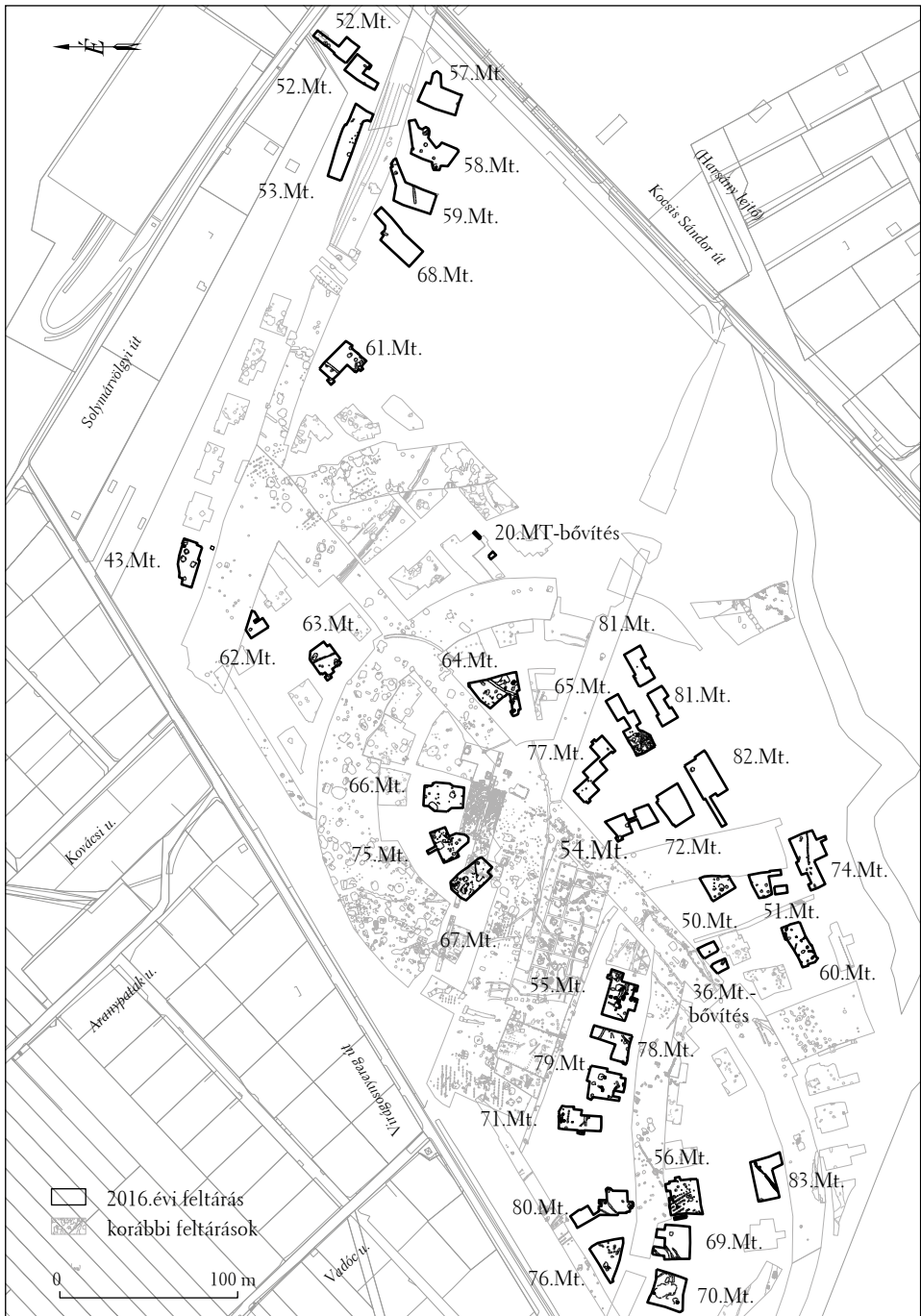
A kutatási terület keleti szélén a korábban már megismert (SZILAS–POL-

Preventive excavations in 2016 in Budapest III, Csúcshegy–Harsánylejtő archaeological site

(Budapest III, Csúcshegy-Harsánylejtő)

Preventive excavations were carried out in the territory between 16 March and 29 September 2016 commissioned by the Budapest Property Utilization and Development Public Limited Company (fig. 1). As in previous years, the work was carried out on construction plots designated within the territory, following the rhythm of plot sales, in the territory of the dwellings planned for each plot. The scale and speed of the excavations further increased as did the size of their overall territory each year (a total of 9972 m² was excavated on 34 plots). By the end of the season almost all preventive excavations for phase I of the development area were completed (three plots have not yet been sold).

Three archaeological teams worked simultaneously in the territory in 2016, generally excavating one to four work sites in parallel with each other. The territories to be excavated were shared based on the capacities of the teams, the topographic position of the lots, and the competence of the archaeologists in individual archaeological periods. In the following text, the most important results of the excavation in 2016 will be presented period by period. (Z. H.)

1. kép: A 2016. évi feltárások összesítő alaprajza
 Fig. 1. Plan of the excavations conducted in 2016

2. kép: A késő bronzkori gödörkomplexum légifotója (készítette: Magyar Várarchívum Alapítvány)
 Fig. 2. Aerial photo of the Late Bronze Age pit complex (photo by Magyar Várarchívum Alapítvány)

GÁR-NYERGES 2016, 29–32, 44) késő rézkori Protoboleráz időszak szórt szerkezetű településének keleti peremzónájában újabb, rituális kontextusba helyezhető gödör látott napvilágot. Az ovális beásásból több nagyméretű edény egymáson heverő oldaltörédékei, és számos kő pattinték látott napvilágot.

A 2016-os ásátási szezon egyik legszámottevőbb, őskori vonatkozású kutatási eredményét a késő bronzkori urnamezős időszakban meglévő területhasználatra vonatkozó újabb információk jelentik. A korábban viszonylag nagy biztonsággal körülhatárolt késő bronzkori település (HAVAS–PAPP–SZILAS–VIRÁG 2017, 47–48, 52) déli határzónájában, az eredetileg enyhén déli irányban lejtő térszínen egy szokatlanul nagy kiterjedésű gödörkomplexum képe bontakozott ki, amelynek csaknem 50%-a a beruházással érintett terület részeként feltárásra is került (2. kép). Mivel az objektum határvonala déli, északi és nyugati irányban jelentős mértékben túlnyúlt a tervezett épületkontúr vonalán, pontos kiterjedésére

Prehistory

A new pit was unearthed in the eastern peripheral zone of the previously known, loosely structured settlement on the eastern edge of the research area (SZILAS–POLGÁR-NYERGES 2016, 29–32, 44). It dates from the “Protoboleráz” phase of the Middle Copper Age. The oval pit, which can be interpreted in a ritual context, contained wall fragments of some large vessels found lying on top of each other as well as several chips of stone.

One of the most significant results from the prehistoric period produced by the excavation season in 2016 was the new information concerning the occupation of the territory in the Late Bronze Age Urnfield period. An unusually large pit complex was discovered in the southern border zone of the Late Bronze Age settlement, previously demarcated with relatively great certainty (HAVAS–PAPP–SZILAS–VIRÁG 2017, 47–48, 52), on the part of the terrain that slightly slopes toward the south. Almost 50% of the feature was also excavated as

vonatkozóan csak becstült adataink lehetnek. A terepi megfigyelések és a területen végzett geofizikai mérések alapján azonban egy eredetileg cca. 20 m hosszú, 15 m széles, enyhén ovális beásást feltételezhetünk.

A gödörkomplexum mind horizontálisan, mind vertikálisan nagyjából két egymástól elkülönülő részre volt bontható. Rétegtanilag elvált egy paticsos-faszenes rétegcsíkokat tartalmazó hamus barna, igen gazdag leletanyagot tartalmazó feltöltés, amely alatt formálódó gödrök sárga agyaggal kevert betöltései már jóval kevesebb edénytöredéket tartalmaztak. A komplexum szélső sávjában, 80 cm mélységben futó, padkaszzerűen jelentkező magasabb rész jelentkezett, amely egy központi, csaknem 3 m mélységet is elérő ovális beásást vett körbe. A betöltésben, illetve a komplexum belső felszínén 92 db, egyedileg elkülöníthető beásást tudtunk elkülöníteni. A gödöregyüttesből gyűjtött 22 láda leletanyag (kerámatöredékek, rajtuk síkozott-, turbántekercses-, protokalenderbergi jellegű díszítések, agyagkanál, agyagarika-, tűzikutya töredéke, bronz tű (3. kép), állatcsont, paticstöredékek) a késő urnamezős kor Hallstatt B időszakára datálja a jelenséget. Az objektumcsoport egyedi funkciójára egyértelműen utaló tárgyi anyag nem került elő, ugyanakkor a leletek mennyisége mindenképp meglepő, különös tekintettel a hozzá tartozó település eddig megismert paramétereinek fényében. A gödörrendszert története során eredetileg agyagnyerés céljából áshatták ki, illetve bővíthették időről-időre, bár a belső függőleges oldalú, ovális gödör egyéb, egyelőre nem ismert okokból is létesülhetett. Később eleinte az objektumcsoport fokozatos, természetes visszatöltődése indult meg, majd több ízben, tudatosán települési hulladékkal, talán leégett épüle-

3. kép: Késő bronzkori hagymafejű bronz tű
Fig. 3. Late Bronze Age bronze pin

part of the territory affected by the development (fig. 2). Consequently, its exact size can only be estimated since it extended over the area of the planned building toward the south, north, and west. Based on field observations and the geophysical measurements carried out on the territory, however, it can be hypothesized that the slightly oblong pit complex originally measured approximately 20 m in length and 15 m in width.

The pit complex comprised two parts that could be distinguished both horizontally and vertically. A brown fill layer containing ash as well as bands of daub and charcoal and rich in finds could be distinguished in the stratigraphy. The fill of the pits that could be observed beneath this fill were mixed with yellow clay and contained many fewer potsherds. A shoulder-like shallower part could be observed in the outer zone of the complex at a depth of 80 cm

tek törmelékével töltötték fel. E tevékenységre utaló jelenségek egy része hirtelen behordásra, míg mások ezt követő tervszerű elplanírozásra utalnak. Ugyanakkor még mélyebb részeit időszakos tüzelőhelyként is használhatták a feltöltődés bizonyos szakaszaiban.

Hasonló méretű, periferiális elhelyezkedésű objektumok viszonylag ritkán kerülnek elő a korszak településein: legutóbb a Gáva-kultúra Berettyóújfalu határában feltárt lelőhelyén dokumentáltak extrém méretű gödörkomplexumot (FÜZESI et al. 2015, 228).

A kora-középső vaskori Hallstatt-kultúrába tartozó, nagy kiterjedésű horizontális település keleti kiterjedésére vonatkozóan újabb adatokat nyertünk. A keleti irányba fokozatosan ritkuló tendenciát mutató települések (árkok, kemencék, gödrök) a 2016. évi kutatások során is napvilágot láttak.

A késő vaskori kelta időszak intenzív települési jelenségei a korábbi kutatásokból már jól ismert középső területrészen kívül, önállóan jelentkeztek a munkaterület keleti szélén nyitott szelvényeink egy részében. Az erőteljesen bolygatott területrészen mély tárológödrök, kemencék, talán műhelyként funkcionáló objektumok kerültek napvilágra. A késő vaskori érintettség nem volt meglepő, ugyanis a 2016-ban kutatott terület szervesen illeszkedik a 2007-ben, ettől észak-északnyugatra feltárt településrészhez, amely többek között gazdag LT D fémleleteket eredményezett (SZILAS-VIRÁG 2008, 128) (Sz. A. – Sz. G.)

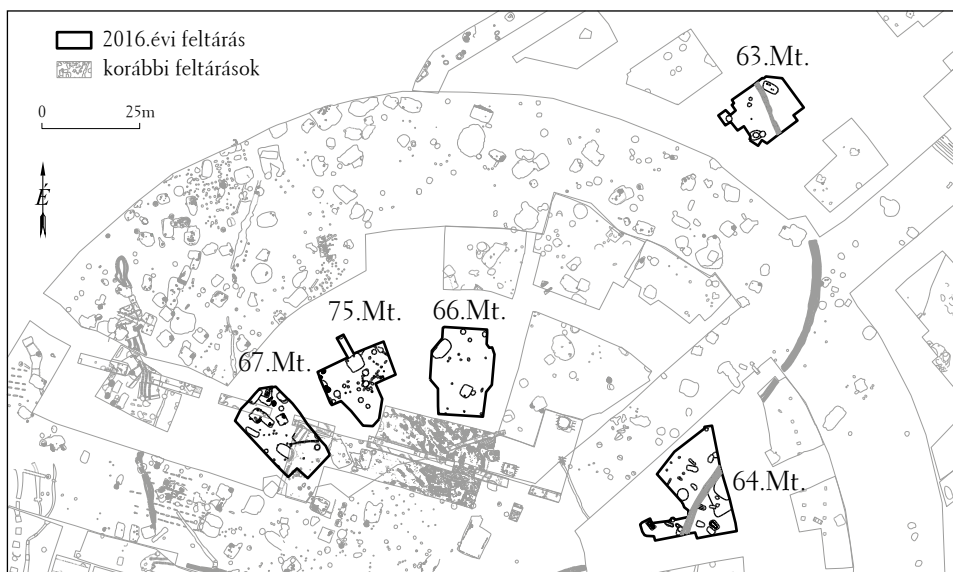
Római kor

A római kori falusias település topográfiája szempontjából jelentős előrehaladásnak tekinthetjük, hogy a már

surrounding an almost 3-meter-deep oval pit. Altogether 92 distinct pits cut into the fill and the inner surface of the complex were identified. The 22 boxes of finds collected from the pit complex (potsherds with profiled, spiral-grooved, and Protokalenberg-type decoration, a clay spoon, a clay ring, a fragment of an andiron, a bronze needle (*fig. 3*), animal bones, and daub fragments) dated the feature to the Hallstatt B phase of the late Urnfield Period. No material evidence was uncovered that indicated the original function of the feature complex. The large number of the finds is, however, surprising, especially considering the known parameters of the settlement to which it belongs. When the history of the pit complex began, it must have been dug to quarry clay. It was enlarged from time to time for the same purpose. The oval inner pit with vertical walls could have been created for some other, presently unknown, reasons as well. Later, the feature complex started to fill gradually as part of a natural process and then was repeatedly and intentionally filled with settlement waste, maybe the debris of burnt buildings. Some of the phenomena suggesting this kind of activity testify that the fill was rapidly moved there, while others attest that the fill was intentionally levelled. At the same time, the deeper parts may have been used as fireplaces in certain phases of the re-filling process.

Features of similar size and peripheral location are relatively rarely discovered at settlements from the same period. The most recently documented pit complex of a more extreme size was found in the Gáva Culture site brought to light near Berettyóújfalu (FÜZESI et al. 2015, 228).

New data was acquired on the eastern extension of the large, horizontal settlement belonging to the Early and Middle

4. kép: A római lelőhely központi részének alaprajza az újonnan feltárt kerítőárok szakaszokkal
 Fig. 4. Ground plan of the central zone of the Roman Period site with the recently excavated sections of the surrounding ditch

korábban megismert kerítőárok (HAVAS–PAPP–SZILAS–VIRÁG 2017, 50) újabb szakaszait tárhattuk fel északkeleten (63. munkaterület), és délkeleten (64. munkaterület, 4. kép), így már csak északnyugaton nem ismert ennek nyomvonala. Délkeleten a feltárt szakasz közelében egy újabb, korábban nem ismert bejáratral is számolhatunk az árok irányváltásából következőleg. A 67. munkaterületen, illetve az ezt kiegészítő korábbi feltérési felületeken északnyugat–délkeleti, és északkelet–délnyugati irányítású földbemélyített házak sűrű, szabálytalan elrendezésű csoportját láthattuk, ami jól kiegészíti a település belső szerkezetéről korábban alkotott, egyelőre igen vázlatos képet. Ugyancsak megfelelt a korábban kialakult képnek az olyan, a rétegtani megfigyelések szerint többször megújított, cölöplyukakból álló rendszerek csoportos előkerülése (75. munkaterület), amiket felszínen álló, fa

Bronze Age Hallstatt culture. Settlement features (ditches, ovens, pits) becoming more and more sparse toward the east were also unearthed as part of the 2016 research.

Dense settlement features from the Late Iron Age Celtic Period were observed in some of the trenches opened by the eastern edge of the work site, outside the central settlement part that have long been known about. Deep storage pits, ovens, and other features that might have functioned as workshops were unearthed in the badly disturbed territory. The presence of the Late Iron Age phenomena was not surprising since the territory researched in 2016 is organically connected to the settlement segment excavated in 2007 to the north-northwest where significant metal finds from the La Tène D period (SZILAS–VIRÁG 2008, 128) were discovered. (A. Sz. – G. Sz.)

5. kép: A 64. munkaterületen feltárt egyik késő római sír
 Fig. 5. One of the Late Roman Period graves at work site No. 64

szerkezetű épületekkel hozhatunk össze-
 függésbe. A korábbiakhoz hasonlóan, a 75.
 munkaterületen, a település belső részén
 feltárt néhány szőlőültető gödör, aligha le-
 het egykorú a településsel, a zömében kö-
 zépkori jelenségek által érintett magasabb
 térszínen (pl. 56. munkaterület) szintén
 nagyobb új részleteit ismertük meg a ko-
 rábban azonosított (HAVAS 2011) római
 szőlőskertnek.

Egyértelműen a legfontosabb újdonság
 azonban a 64. munkaterület késő római
 sírcsoportja (5. kép). Összefüggő temetőt
 eddig nem ismertünk a római kor egyik
 időszakából sem a területen, lényegében
 támpontunk is alig volt, hogy merre ke-
 ressük a település temetőjét. Első megkö-
 zelítésben zavarba ejtő tény, hogy a most
 feltárt hét sír (amelyhez további sírok is
 tartozhattak a telek feltáratlan részén) a 4.
 század első harmadára keltezhető. A falu-

Roman Period

Further segments in the northeast
 (work site No. 63) and southeast (work
 site, No. 64, fig.) of the already known
 enclosing ditch (HAVAS–PAPP–SZILAS–
 VIRÁG 2017, 50) could also be excavat-
 ed, significantly contributing to what is
 already known about the topography of
 the Roman Period rural settlement. Thus,
 the line of the ditch is known everywhere
 now except for its northwestern section.
 One more, previously unknown entrance
 in the southeast, can be hypothesized
 close to the excavated segment, based on
 the change in orientation of the ditch.
 A dense, irregularly organized group of
 semi-subterranean houses oriented north-
 west-southeast and northeast-southwest
 observed at work site No. 67 and on the
 previously excavated, connected surfaces
 all add to the previously formed, still very
 sketchy image of the internal structure of
 the settlement. The observation of post-
 hole systems in multiple clusters renewed
 several times based on the stratigraphic
 context (work site No. 75) also supports
 the previously formed image. These post-
 hole clusters are associated with buildings
 built on the ground surface with wooden
 structures. The few vine planting pits ex-
 cavated at work site No. 75, like the ones
 unearthed before within the inner part
 of the settlement, are hardly contempora-
 ry with the Roman settlement itself.
 New, relatively large parts of the previ-
 ously identified Roman Period vineyard
 (HAVAS 2011) were discovered on higher
 terrain although they were somewhat af-
 fected by medieval phenomena (e.g. work
 site No. 56).

Clearly, however, the most significant
 new discovery was the Late Roman Peri-
 od grave group at work site No. 64 (fig. 5).

sias település ekkor már biztosan elnéptelenedett, és a legközelebbi jelenleg ismert egykorú település, a fejlesztési terület II. ütemére eső késő római villa lakóépülete 300 méterre, legközelebbi széle is legalább 200 méterre van a feltárt síroktól. Ugyanakkor a sírcsoport, illetve az ettől északra, 30 méterre egy magányos 3. századi temetkezés (HAVAS–SZILAS–VIRÁG 2007, 173–174), és egy 60 méterre délnyugatra feltárt, két járomba fogott lovat tartalmazó gödör (HAVAS–SZILAS–VIRÁG 2007, 172–173) együttesen kirajzolni látszanak egy temetkezésekkel összefüggő zónát az 1–2. századi település keleti – délkeleti előterében, illetve szélén. Ez a zóna mostani tudásunk szerint a település déli szélén áthaladó, a bejáratok alapján feltételezhető út két oldalán terült el. Azt, hogy az 1–2. századi település sírjai is a közelben lehettek, mi sem jelzi jobban, mint az erre a korszakra keltezhető, de késő római sírokban újrahasonosított sírsztélék, amelyek közül az egyik két illeszkedő töredéke régóta ismert (ltsz: 66.11.22 és 70.9.10), egy újabb darab pedig idén került elő (6. kép). A sírok nagyobb része rabolt volt, két esetben kövekből összeállított sírládát találtunk. (H. Z.)

Középkor

Csúcshegy-Harsánylejtőn, az immáron két évtizede kutatott lelőhelyen az egykori (Óbuda)Örs települést lokalizálhatjuk az Árpád-korra. Az utóbbi tíz évben, ahogy újabb és újabb területeket kaptunk meg és tártunk fel, folyamatosan gyarapodott az ismeretünk (ZSIDI 1997; HAVAS 2012; HAVAS–VIRÁG 2013; HAVAS–KÁRPÁTI–SZILAS 2006; HAVAS–PAPP–TÓTH 2014; HAVAS–PAPP–SZILAS–VIRÁG 2017, 52–58). A 2016-os év során kiemelkedően sok telek kerülhetett feltá-

Before that find, no continuous cemeteries were known in the area from any phase of the Roman Period. Nor were there any orientation points to identify the location of the settlement's cemetery. It seems at first sight to be confusing information that the seven graves now unearthed (which may be associated with other graves in the unexcavated part of the plot) dated to the first third of the AD 4th century. The rural settlement was already deserted by that time, and the closest presently known contemporary settlement, the building of the Late Roman villa in an area affected by the second phase of the development, is located 300 meters from the excavated graves, with its closest section at a distance of at least 200 meters.

At the same time, this grave cluster, a single burial from the AD 3rd century located 30 meters north from that (HAVAS–SZILAS–VIRÁG 2007, 173–174), and a pit containing two yoked horses (HAVAS–SZILAS–VIRÁG 2007, 172–173) seem to designate a zone associated with burials in the eastern-southeastern outskirts and edge of the AD 1st–2nd century settlement. As far as is presently known, this zone was located on the two sides of the road crossing the southern edge of the settlement as hypothesized based on the entrances. The presence of grave steles dated to this period but re-used for Late Roman Period graves indicates that the graves belonging to the AD 1st–2nd century settlement must also have been nearby. Two matching fragments of such a stele have long been known (Inv. No. 66.11.22 and 70.9.10), and a new piece was found this year (fig. 6). Most of the graves were robbed. Two graves contained stone built caskets. (Z. H.)

6. kép: Késő római sírláda oldalaként másodlagosan felhasznált kocsijelenetes sírsztélé töredéke

Fig. 6. Fragment of a stele depicting a wagon, in secondary use as a side of a Late Roman grave casket

rásra, ezek is a terület magasabban fekvő részein.

Megfigyeltük, hogy a kevésbé meredek hegyoldalon még az Árpád-kori falusi környezetre jellemző objektumokkal találkozhatunk. Az előző évi ásátások során több veremház is előkerült (HAVAS–PAPP–TÓTH 2014, 46), ám a 2016-os évben csupán egyet sikerült feltárnunk (7. kép). Hasonlóan a korábbi évek tapasztalataihoz, a téglalap alakú veremház északi részén helyezkedett el a kemence, szájánál két nagyméretű kővel, sütőfelületét kerámiatöredékekkel tapasztották. A ház pusztulása után a déli részébe két szabadon álló kemencét építettek.

A házak kicsiny számával szemben rendkívül sok szabadon álló kemencét találtunk. Egy-egy néhány száz négyzetméteres területen nem volt ritka, hogy 2–3 példány is előkerüljön. Szerencsés helyzetben voltunk, mert az erózió miatt vastagabb volt a humuszréteg, a meredek hegyoldal miatt pedig nem beszélhetünk itt intenzív mezőgazdasági munkákról,

Middle Ages

The former (Óbuda)Örs settlement can be localized to Csúcshegy-Harsánylejtő from the Árpád Period, the site of which have been researched already for two decades. Our knowledge about it has broadened for the past ten years as we received more and more territory to excavate (ZSIDI 1997; HAVAS 2012; HAVAS–VIRÁG 2013; HAVAS–KÁRPÁTI–SZILAS 2006; HAVAS–PAPP–TÓTH 2014, HAVAS–PAPP–SZILAS–VIRÁG 2017, 52–58). In 2016, an especially large number of plots could be excavated, which were all located at the higher parts of the terrain.

Features unearthed on the less steep part of the hillside characterized an Árpád Period rural environment. Several semi-subterranean houses were found (HAVAS–PAPP–TÓTH 2014, 46) during the excavations in recent years. However, in 2016, only one such feature was brought to light (fig. 7). As in the houses excavated in previous years, the oven with two large stones at its mouth was placed in the

7. kép: Földbe mélyített Árpád-kori ház

Fig. 7. A semi-subterranean house from the Árpád Period

így a kemencék felmenő falai sok esetben magasan megmaradtak. A megfigyelhető húsz konstrukció egységesen szájával északi irányba nézett, valószínűleg alkalmazkodtak az uralkodó szélirányhoz. Érdekesség, hogy több esetben a hamut nem terítették el a kemence előtti teljes térben, hanem az északi sarokban található kisebb mélyedésbe gyűjtötték össze.

A letapasztott sütőfelületüket általában kétszer-háromszor is megújították. Szokatlan volt, hogy néhány esetben nem tapasztották le vastagon agyaggal a kemence alját, a feltárás során nem találtuk meg a kemény, vörösre égett tüzelfelületet, helyette inkább csak a vörösre átégett agyagos altalaj jelentkezett. Néhányszor előfordult, hogy a jobb hővisszaadás miatt kerámiatöredékeket tapasztottak a sütőfelületbe. Az egyik kemence különösen érdekesnek bizonyult, mivel nemcsak a szájához, a sérülésnek legjobban kitett részhez került két kő, hanem a teljes déli falát kővel falazták ki (8. kép).

A magasabban fekvő területeken a kemencék mellett tárológödrök és árkok

northern part of the rectangular semi-subterranean house. The baking surface was plastered with potsherds. After the house was demolished, two outdoor ovens were built into its southern part.

In contrast with the few houses, an extraordinarily large number of outdoor ovens came to light. It was not unusual that even two or three ovens appeared within a territory of a few hundred square meters. The conditions proved favorable, since the humus layer was relatively thick here due to erosion, and the steep hillside had not been impacted by any intensive agricultural activity. Thus, even the vertical walls of the ovens were preserved in several cases. The mouths of each of the twenty constructions observed were oriented toward the north, probably adapted to the dominant wind direction. Interestingly, the ash was not spread over the entire area in front of the ovens but was collected in small pits created in the northern corner.

The plastered baking surfaces were generally renovated at least two or three times. It was unusual that in some cases

8. kép: Kővel kirakott oldalú szabadon álló kemence

Fig. 8. An outdoor oven with its wall lined with stones

kerültek elő. Előbbiek kisméretűek voltak, amelyekből minimális leletanyag került elő. Az árkok értelmezése nehéz volt, mert csak az épülendő ház alapterületén végezhattünk feltárást, így teljes hosszukat, irányukat, a hozzájuk kapcsolódó objektumokat nem tudtuk pontosan meghatározni. Valószínűleg telekhatároló funkcióval rendelkeztek, de a meredek hegyoldalon a vízvezetésnek is fontos szerepe lehetett.

A terület nyugati szélén az egyik telken három sírt is feltártunk, amelyek közül kettő gyermeké volt, a harmadik egy feltételezhetően idősebb nőé. Nyugat-keleti tájolásúak voltak, melléklet nélkül.

Az egyik legmagasabban fekvő telken, egy északkelet-délnyugati irányú 24 méter hosszú kősor jelentkezett, amely közel 1,5 méter széles volt. A kövek egy rétegben helyezkedtek el, közöttük nem volt kötőanyag. Funkcióját tekintve esetleg középkori telekhatárként is értelmezhetjük.

Szintén érdekes jelenségnek számít egy árok, amely kelet-nyugati irányban haladt egy telken, majd derékszögben elkanya-

they did not plaster the bottom of the oven with a thick clay layer, so no hard, red-burnt baking surfaces were found during the excavation. Only the clayey subsoil was burnt red. In some cases, potsherds were plastered into the baking surface to improve the quality of its heat conservation. One of the ovens proved to be especially interesting, because in addition to the two stones placed by its mouth, the part most exposed to damage, its entire southern wall was also lined with stones (*fig. 8*).

In addition to the ovens, storage pits and ditches were also found in the higher parts of the terrain. The pits were small and yielded only very few finds. It was difficult to interpret the ditches because the excavations only covered the area of the house to be built. Thus, it was not possible to precisely determine the complete length and orientation of the ditches, nor of the features connected to them. Probably they functioned to enclose the plots although water drainage must have been important on the steep hillside.

9. kép: Lókoponya és nyakcsigolyái egy Árpád-kori árokban
Fig. 9. A horse skull and cervical vertebrae from an Árpád Period ditch

rodott. Ebben egy ló részleges csontváza feküdt (9. kép). A koponyája maradt meg, valamint a nyakcsigolyái, 1–2 hátszigolyával, és kevés bordatöredékkal. Méri István foglalkozott az Árpád-kori falvainkban fellelhető lókoponyákkal, amelyeket sok esetben tudatosan aggattak ki (MÉRI 1964). Ebben az esetben felmerül a kérdés, hogy ez is egy eredetileg szándékosan kiaggatott koponya lett volna, vagy csak hulladékként került az árokba.

Annak ellenére, hogy egyre többet ismerünk meg az egykori településről, a 2016-os ásatás számtalan kérdést vet fel. Ebben az évben sikerült a felső, magasabban fekvő területeket is vizsgálat alá venni. Így kirajzolódott, ill. a korábbi megfigyeléseket megerősítette, hogy a hegyoldal extrém meredekségűvé válásával elfognak az Árpád-kori objektumok. Valószínűleg ott van a falu dél-délkeleti határa is. A mai Szerecsendió utca és Virágosnyereg út találkozásánál érhetett véget ezen a területen az egykori település. Így érthetővé vált, miért találtunk csak egyetlen földbe mélyített házat, hiszen ez a rész már a falu széle volt.

Three graves also came to light on one of the plots by the western edge of the territory, two of which contained child burials while the third was probably that of an elderly woman. The graves were oriented west-east and contained no grave goods.

An almost 1.5 m wide and 24 m long row of stones was uncovered on one of the plots on the highest part of the terrain. The stones were laid down in a single layer, without any binding material. It may possibly have functioned as the boundary of a medieval plot.

A ditch running east-west on one of the plots then turning at a right angle also represents an interesting feature. It contained the partial skeleton of a horse (fig. 9). The skull as well as the cervical vertebrae survived, including one or two vertebrae and a few rib fragments. István Méri studied the horse skulls found in Árpád Period villages. These skulls were intentionally put on display in many cases (MÉRI 1964). In this case, it is a question whether the skull was deliberately displayed or whether the horse head was thrown into the ditch as refuse.

Árpád-kori falvainkban nem ismeretlen az a megoldás, hogy a tűzveszély miatt a házaktól távolabb, a település szélén állnak szabadon álló kemencék. A mi esetünkben, a magasabban fekvő részeken, néhol még az egészen meredek hegyoldalon is megtalálhatóak ezek az objektumok. Felvetődik a kérdés, hogy ebben az esetben is ugyanazzal a funkcióval bírtak-e, mint a sík vidéken elterülő településeknél. A Harsánylejtőn az az érdekes topográfiai viszony fordul elő, hogy a ma ismert vízfolyástól, az Aranyhegyi-pataktól 60–80 méter relatív magasságban és 600–800 méter távolságban található a falu. Ha nem is ilyen messze és magasan, de távolabb találjuk meg az őskori és római kori települést is. Így felvethetjük megoldásként, hogy nem a mai patak látta el az ittlévőket ivóvízzel, hanem a hegyoldalon eredhetett egy vagy több ma már nem ismert forrás. (T. Gy. – L. Cs.)

Havas Zoltán – Szeredi Anna – Szilas Gábor – Terei György – Libor Csilla

Despite knowing an increasing amount about the former settlement, the 2016 excavation raises numerous new questions as well. This year areas in the higher parts of the terrain were also studied. As noted in previous years, Árpád Period features disappear where the terrain becomes extremely steep, probably marking the south-southeastern border of the village. The former settlement must have ended in this area, at the juncture of today's Szerecsendió Street and Virágosnyereg Road. Thus it is clear why only one semi-subterranean house was found, since this area was already the edge of the village.

The fact that ovens were built further from the houses, on the periphery of the settlement, to reduce the risk of fire is not unusual in Árpád Period villages. In this case, these features can be found on the higher parts of the terrain, sometimes even on the steep hillside. It is questionable whether their function was the same here as in settlements located in the flat areas. It is an interesting phenomenon concerning the topographic context of Harsánylejtő that the medieval village was located at a relative height of 60–80 m and 600–800 m from the watercourse known today as the Aranyhegyi Stream. The prehistoric and Roman Period settlements can also be found at a considerable distance from the stream, even if this distance is neither this far or elevated. A possible explanation may be that the water supply for the population of these earlier settlements was not provided by the present day stream but by another still unknown spring unknown which might have emerged somewhere on the hillside. (Gy. T. – Cs. L.)

Zoltán Havas – Anna Szeredi – Gábor Szilas – György Terei – Csilla Libor

Irodalom / References:

FÜZESI et al 2015 • A. Füzesi – D. Bartus – K. Fülöp – L. Juhász – L. Rupnik – Zs. Siklósi – G. V. Serlegi – M. Szilágyi – G. V. Szabó: Preliminary report on the field surveys and excavations in the vicinity of Berettyóújfalu. *DissArch Ser. 3. No. 3.* (2015) 224–239.

HAVAS 2011 • Havas Z.: Új adalékok a római kori szőlőműveléshez Aquincum környékén (New data on viticulture around Aquincum in the Roman era). *BudRég* 44 (2011) 183–197.

HAVAS 2012 • Havas Z.: Feltárások és régészeti megfigyelések a Csúcshegy–Harsánylejtőn 2011-ben (Excavations and Archaeological Supervisions at Csúcshegy–Harsánylejtő in 2011). *Aqfűz* 18 (2012) 45–55.

HAVAS–KÁRPÁTI–SZILAS 2006 • Havas Z. – Kárpáti Z. – Szilas G.: Próbafeltárás a csúcshegyi római villa környezetében (Test excavation in the area of the Roman villa on Csúcshegy). *Aqfűz* 12 (2006) 106–115.

HAVAS–PAPP–SZILAS–M.VIRÁG 2017 • Havas Z. – Papp A. – Szilas G. – M. Virág Zs.: Óriás kirakós játék 26 hektáron: mozaikszerűen vizsgált többperiódusú lelőhely kutatása a harsánylejtőn. In: Zsidi P. (szerk.), *Kincsek a város alatt – Újdonságok a múltból 1867 / 2005–2015* (Budapest 2017) 45–51. = Havas, Z. – Papp, A. – Szilas, G. – M. Virág, Zs.: A huge archa-

eological jigsaw puzzle across twenty-six hectares: The bits and pieces of a multi-period site at Harsánylejtő. In: Zsidi, P. (ed.), *Treasures under the city – Novelties from the past.* Budapest 2017, 45–51.

HAVAS–PAPP–TÓTH 2014 • Havas Z. – Papp A. – Tóth F. M.: Feltárások a Harsánylejtőn 2013-ban (Excavations on Harsánylejtő in 2013). *Aqfűz* 20 (2014) 38–49.

HAVAS–SZILAS–VIRÁG 2007 • Havas Z. – Szilas G. – Virág Zs.: Próbafeltárás a csúcshegyi római villa környezetében II. (Test excavation in the region of the Roman villa on Csúcshegy II). *Aqfűz* 13 (2007) 154–179.

HAVAS–M. VIRÁG 2013 • Havas Z. – M. Virág Zs.: Próba- és megelőző feltárások a Harsánylejtőn 2012-ben (Test and preventive excavations on Harsánylejtő in 2012). *Aqfűz* 19 (2013) 54–80.

MÉRI 1964 • Méri I.: Kiaggatott lókoponyák Árpád-kori falvainkban. *ArchÉrt* 91 (1964) 111–115.

SZILAS–POLGÁR–NYERGES 2016 • Szilas G. – Polgár-Nyerges A.: A 2015. évi régészeti feltárások III. Csúcshegy–Harsánylejtőn. (Archaeological excavations in 2015 in Budapest III, Csúcshegy–Harsánylejtő) *Aqfűz* 22 (2016) 27–46.

ZSIDI 1997 • Zsidi P.: Az aquincumi municipium territoriumán végzett kutatások (Investigations in the territory of the Aquincum municipium). *Aqfűz* 3 (1997) 58–65.

Újabb régészeti kutatások az óbudai Duna-part Püskösdfürdőtől délre eső szakaszán

(Budapest III. ker., Királyok útja 225., Hrsz.: 63600)

New archeological research on the Danube bank in Óbuda, south of Püskösdfürdő

(Budapest, District III, 225 Királyok Road, Lrn.: 63600)

Bevezetés

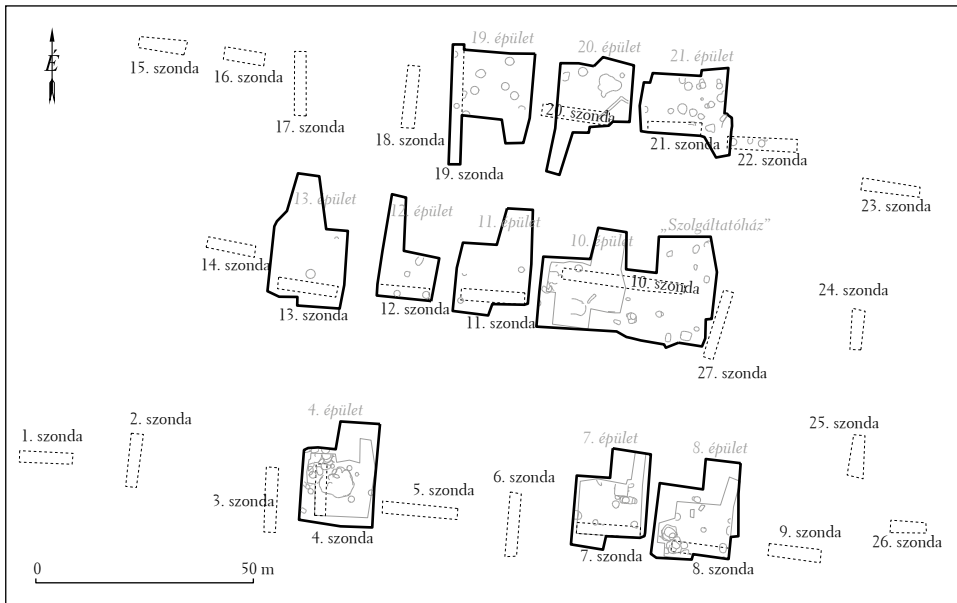
2016. május 17. és október 26. között több ütemben végeztük el a Királyok útja 225. szám alatti területen tervezett, 27 különálló épületből álló üdülőkert régészeti kutatását a Római-Mű Kft. megbízásából. Az épületek a 210×125 m alapterületű építési telken belül három kelet-nyugati irányú sorba rendeződve, nagyjából egységesen fedték le a rendelkezésre álló területet. A földmunkával érintett részek így, bár összefüggő területsávot nem alkottak, lehetővé tették, hogy a teljes partszakasz régészeti érintettségéről viszonylag komplex képek kapjunk.

Az üdülőkert építéséhez kapcsolódó régészeti feladatellátást három munkafázisban végeztük el. Első lépésként 2016. május 17. és június 20. között elvégeztük a terület próbafeltárását, amely során a tervezett épületek tengelyvonalának irányában húzott 27 db szondából 6-ban mutatkozott régészeti aktivitás (4., 7., 8., 12., 19., 22. próbaárok). Ezt követően 2017. június 21. és 27. között a pozitív eredményt mutató 5 épület területén végeztük el a megelőző régészeti feltárást. A 22. épület (amelynek alapozási síkja a régészeti jelenségek szintjét nem érte el), és a fennmaradó, negatívnak bizonyuló

Introduction

Archaeological research on the area of the holiday park planned in the territory of 225 Királyok Road in several distinct phases between 17 May and 26 October 2016 was commissioned by Római-Mű Ltd. The park consists of 27 separate buildings that are distributed relatively evenly over the available territory. The buildings are organized in three rows oriented east-west on the 210×125 m construction plot. Thus, though the areas affected by earthmoving work did not constitute a contiguous zone, they provided a relatively complex picture of the archaeological relevance of the entire section of the river bank.

Archaeological tasks connected to the construction of the holiday bank were carried out in three work phases. As a first step, between 17 May and 20 June 2016, test excavations were initiated in the territory. During this time, only six of the 27 test trenches opened parallel with the axis of the planned buildings proved to be archaeologically relevant (test trenches No. 4, 7, 8, 12, 19, and 22). Following this work stage, between 21 and 27 June 2017, preventive excavations took place in the territory of those

1. kép: A 2016. évi feltárás összesítő alaprajza
Fig. 1. Ground plan of the excavation in 2016

próbaárkokat tartalmazó épületek földmunkáit 2016. június 17. és október 26. között régészeti szakfelügyelet keretében vizsgáltuk. Ez utóbbi során azonban további 6 épület földmunkáinál kerültek elő régészeti objektumok („Szolgáltatóház”, 10., 11., 13., 20., 21.), amelyek feltárását ezt követően a teljes épületkontúrón belül itt is elvégeztük.

A szakfelügyelet, próbafeltárás és megelőző feltárás keretében mindösszesen 3454 m²-en 5 régészeti korszak 210 jelenségét (sztratigráfiai egység) dokumentáltunk (1. kép).

Egykori felszínviszonyok

A lelőhely a Királyok útja és Duna közötti területsávban, Pünkösdfürdőtől 300 méterre déli irányban helyezkedik el egy téglalap alakú telken, amely a 27 megnyitott próbaárok alapján három, geomorfológiai értelemben eltérő jellegű

five buildings where the test excavations provided positive results. The earthmoving work was observed at building No. 22 (its foundation did not extend down to the level of archaeological features). The remainder of the test trenches contained no archaeological material within the framework of archaeological observation between 17 June and 26 October 2016. During this time, however, we found archaeological features during the earthmoving work connected to a further six buildings (“Service House”, No. 10, 11, 13, 20, 21), which was subsequently excavated within the whole contour of the future buildings.

Within the framework of archaeological observation, test excavation, and preventive excavation, a total of 210 features (stratigraphic units) on 3454 m², dating from five archaeological periods (fig. 1) were documented.

területrészből áll. A telek nyugati szélének mintegy 20 m széles sávjában nyugati irányban erőteljesen emelkedő, homokos altalajt dokumentáltunk, amelynek jelentkezési szintje a legmagasabb részen eléri a 103,3 mBf magasságot is. Felette csupán egy vékonyabb homokos humuszréteget találtunk, amelyet a vízszintesen jelentkező 80–135 cm vastag újkori feltöltés nyugati irányban idővel teljesen letarolt. E homokos rétegsorokat mutató szelvények területe régészeti negatív bizonyult, csupán szórványos cseréptöredékek származtak innen.

A terület túlnyomó részén egy teljesen más szerkezetű rétegsort tapasztaltunk, amely egy csaknem vízszintesen települt sárga löszös altalajból (jelentkezési szintje 101,5–102 mBf), egy átlagosan 20 cm vastag szubhumusz rétegből és a felette lévő 50 cm vastag humuszrétegből állt, amely északi irányban olykor a 80 cm-t is elérte. A terepviszonyok tekintetében említést érdemel, hogy e viszonylag sík térszínen a 19–21. épület területén egy északi irányban induló kiemelkedés kezd formálódni. A humuszrétegre ráhúzó, északi irányban szintén fokozatosan gyarapodó újkori feltöltés itt 130–200 cm vastagságban jelentkezett.

A harmadik zóna a terület keleti szélén lévő 50 m széles sávban egy keleti irányba, a Duna medre felé erőteljesen lejtő térszín mutatkozott, ahol az altalajt 3,3 m mélyen, 100,3 mBf szintig tudtuk munkagéppel követni. Az egykori felszín süllyedését az őshumusz felett fokozatosan vastagodó feltöltés tompította, így a mai járászint csupán 2 m szintkülönbséget mutat a munkaterület két vége között.

A régészeti intenzitás területi eloszlásáról összességében elmondható, hogy elsősorban a terület középső harmadában, az

Former geomorphological conditions

The archaeological site lies in a zone between Királyok Road and the Danube, 300 m south of Pünkösdfürdő, on a rectangular plot. Based on the 27 test trenches opened in the territory, it consists of three sections which are distinct in geomorphological terms. In a 20 m wide zone at the western side of the plot, a sandy subsoil ascending steeply toward the north was documented and it was observed at a height of 103.3 m a.B.s. at its highest point. Above this point, only a thin, sandy humus layer was found. It was eventually completely destroyed towards the west by the 80–135 cm thick horizontal layer of modern levelling. The territory of those trenches exhibiting horizontal stratigraphic sequences were archaeologically empty, with only some stray potsherds appearing in the thin sandy humus layer.

Over most of the territory, the stratigraphic sequence characterized by an entirely different structure, comprised a yellow loessal subsoil deposited almost horizontally (observation level at 101.5.102 m a.B.s.), an on average 20 m thick sub-humus layer, and the 50 cm humus layer located above that, which in the northern part of the area, could even be as thick as 80 cm at certain points. From a topographic point of view, an elevation starts to ascend on this relatively flat terrain toward the north in the territory of buildings No. 19–21. The modern levelling layer covering the humus layer and also gradually thickening toward the north, could be as thick as 130–200 cm here.

In the third, 50 m wide zone at the eastern edge of the territory, the terrain sloped steeply toward the east, in the direction of the Danube bed. We could follow the subsoil with the earthmoving machinery

egykori észak-déli irányú, északi irányban finoman emelkedő térszínen dokumentáltuk a régészeti jelenségeket. Ennek intenzitása és horizontális sztratigráfiája északi irányban, a terepen egyértelműen kimutatható növekedést mutatott. A terület keleti szélén észlelt egykori lejtős térszínen és a nyugati szélén emelkedő területen régészeti objektumokat nem, csupán kevés rétegananyagot gyűjtöttünk.

A feltárás során előkerült régészeti korszakok és azok topográfiai helyzete

A legkorábbi leleteket a terület északi szélén, a késő rézkori Baden-kultúra nagyméretű, kagylófelhalmozást mutató egyik hulladékgödre szolgáltatta, amely a 21. épület délkeleti sarkában látott napvilágot. Az objektum talán része az északi irányban, mintegy 230 méterre elhelyezkedő ún. Kollár-földje lelőhelyen (ENDRŐDI 2002, 35–36), valamint a délre, a Királyok útja 195–203. számú telek Dunához közeli szakaszán feltárt településnek (SZILAS 2009, 170).

A kora bronzkori Harangedény–Csepel csoport horizontális településének objektumai a feltárás során szerzett megfigyeléseknek megfelelően a telek teljes területén előfordultak, ezek adták a feltárt leletanyag döntő hányadát. Egy részük, elsősorban az észak-északkeleti részen, nagyméretű, egymástól nagyjából egyenlő távolságra elhelyezkedő, tehát közel egyidős, méhkas alakú hulladékgödrök formájában jelentkezett. Déli irányba ritkuló intenzitás mellett inkább a nagyobb, amorf alakú, egymásba ázott gödörkomplexumok jellemzőek, amelyek kerek és ovális, oldalfalba vajt gödrök sorozatából épülnek fel. Egységes humuszos feltöltésük tartalmazta a legtöbb leletanyagot, a belső gödrök némelyikében tüzelésnyo-

at a depth of 3.3 m, to the level of 100.3 m a.B.s. The subsidence of the former surface was moderated by gradually thickening fill layer above the ancient humus. Thus, there is only a 2 m difference in the level of the present surface features between the two ends of the work site.

Most of the archaeological phenomena documented were distributed over the territory, in the central third part of the area, on the formerly north-south extending smoothly ascending terrain. The density as well as the extent of the horizontal stratigraphic sequence increased toward the north and could be demonstrated clearly in the area. No archaeological features could be observed on the formerly sloping terrain detected on the eastern edge of the territory. Nor could it be observed on the ascending western terrain. Only a few finds were brought to light in these layers.

Archaeological periods identified at the excavation and their topographical situation

The earliest finds came from a large refuse pit from the Late Copper Age Baden culture containing a deposit of bivalve shells, which was located on the northern edge of the territory, in the southeastern corner of building No. 21. The feature might have belonged to the settlement excavated at the Kollár-földje site, located about 230 m to the north (ENDRŐDI 2002, 35–36) and south, within the zone of plot 195–203 Királyok Road, situated closer to the Danube (SZILAS 2009, 170).

Features from a horizontal settlement of the Early Bronze Age, Bell-Beaker culture – Csepel group were scattered all over the territory of the plot based on excavation observations providing the bulk of

2. kép: Kora bronzkori gödörkomplexum a 4. épület területén
 Fig. 2. Early Bronze Age pit complex in the territory of building No. 4

3. kép: Állatsontok és edénytöredékek egy kora bronzkori gödör betöltésében
 Fig. 3. Animal bones and potsherds in the fill of an Early Bronze Age pit

mokat is dokumentálhattunk (2. kép). A leletanyagból a jellegzetes, seprűdíszes fazék, T-peremű tál, rövid, hengeres nyakú perem, perem alatti fogóbütyökkel rendelkező, valamint néhány harangedényekre jellemző mintás töredékeken kívül két agyag kocsikerék és agancseszközök érdemelnek külön említést. Emellett feltűnő

the finds. Some of these features, primarily in the northern-northeastern part, comprised large beehive-shaped refuse pits located at an equal distance from each other, suggesting they were established approximately at the same time. Toward the south, larger, amorphous pit complexes dominated with decreasing density, one

volt az állatsontoknak a gödrök leletanyagán belül mérhető meghatározó hányada (3. kép).

A szóban forgó területen egy feltehetően nagy kiterjedésű, a békásmegyeri dunai partszakaszon észak-déli irányban húzódó kora bronzkori település déli, ritkuló szakaszát tártuk fel. A déli irányú intenzitás-csökkenést a Királyok útja 195–203. számú telken talált igen szórványos telepnymok is megerősítik (SZILAS 2009, 170). A feltehetően a településhez tartozó hamvasztásos rítusú temető a vizsgált településrésztől délnyugati irányba mintegy 150 méterre húzódott (KALICZ-SCHREIBER et al. 2010).

Egy korai urnamezős időszakba (Reinecke BD-HA1) sorolható hulladékgödört is feltártunk a 10. épület területén, amely topográfiailag – egyelőre még bizonytalanul – szintén az északi irányban ismert lelőhelyekhez (KŐSZEGI 1988, 128–129) kapcsolhatja a területet.

A feltárás egyik legszámottevőbb új eredménye a 10., 20., és 21. épület területén lokalizált, késő urnamezős időszakba sorolható hamvasztásos temető, amelynek 12 sírja került napvilágra. Egy részük magasan a humuszban, mások mélyebbre ásva, határozott, téglalap, vagy ovális alakú sírfolttal jelentkezett. Többségük szórt hamvasztásos rítusú volt, leggyakrabban az edények lábához vagy a sírgödör egy meghatározott helyére kupacolták az emberi maradványokat. Egy esetben megfigyelhettük, hogy a sírgödör oldalába vájt fészkekbe helyezték a hamvakat. A sírok mellékleteként előforduló edényeket (mély tálak, urnaedények, korsók, tálak, csészék, egy csizmaedény (4. kép), bronz szegecsekkel kivert vállú urna, kétszájú aszkosz edény, stb.) egy sorban vagy körkörösén pozícionálták (5. kép), a kevesebb

dug on top of the other. The complexes were composed of a series of round and oval pits, each cut into the wall of the previous one. Their uniform fill mixed with humus contained most of the finds. It was also possible to document some traces of fire in some of the inner pits (fig. 2). Among the finds, a pot with characteristic brushed decoration, a bowl with a T-form rim, a rim with a short cylindrical neck, a fragment with a knob handle under the rim, and a few others decorated with a pattern characteristic of Bell Beaker phenomena, as well as two wheels from a clay pottery wagon and antler tools must be mentioned. Besides these objects, the dominance of animal bones among the finds was a characteristic feature of the pits (fig. 3).

We excavated the southern, gradually sparser occupation zone of an Early Bronze Age settlement in this territory. It probably extended in a north-south direction along the section of Danube bank at Békásmegyer, over a large territory. The very occasional settlement traces found on the plot of 195–203 Királyok Road confirm that the archaeological density decreased toward the south (SZILAS 2009, 170). The cemetery with cremation burials supposedly belonging to the settlement was situated to the southwest of the analyzed settlement segment at a distance of about 150 meter (KALICZ-SCHREIBER et al. 2010).

A refuse pit dated to the early Urnfield period (Reinecke BD-HA1) came to light on the territory of building No. 10, which can be topographically connected – though at the moment only conditionally – the territory to archaeological sites found to its north (KŐSZEGI 1988, 128–129).

One of the most significant new results from the excavation was a cemetery with

edényt tartalmazó síroknál pedig a nagyobb edény oldalához támasztották a kisebbeket. A leletanyag a HA2-B1 időszakra tehető és az urnamezős kultúra lokális csoportjának, a váli kultúrának hagyatékát képezi (KÓSZEGI 1988, 46–48).

A sírok, a kutatási területen mutatkozó szóródásuk alapján talán annak a temetőnek déli széléhez tartozhattak, amelyhez a területünkől északra, Kollár földje lelőhelyről származó urnamezős síranyagot (TOMPA 1942, 101, XIX. 1–3; ENDRÓDI 2002, 36) is köthetjük. E megfigyelés annál is inkább meglepő, mert a temető feltételezett, a munkaterületen viszonylag jól lehatárolt déli szélétől mintegy 160 méterre délnyugati irányban, a Királyok útja 187. számnál húzódik a Nagy László és Schreiber Rózsa által 1960–1983 között csaknem teljesen feltárt nagy sírszámú urnamezős temető (KALICZ-SCHREIBER et al. 2010). A két lelőhely között szerkezetükben, a sírok kialakításában, és a bennük dokumentált mellékletek elsődleges kiértékelése alapján nincs sem időrendi, sem rítusbeli eltérés, csupán elhelyezke-

cremation burials located on the territory of buildings No. 10, 20, and 21. The cemetery, comprising 12 graves, dates to the late Urnfield period. Some graves were observed at a high level, in the humus, while others were dug deeper and displayed clear rectangular or oval contours. Most were cremation burials without urns, and the cremated human remains were most often piled in the bottom of the vessels or in a distinct part of the burial pit. In one case, depressions were carved into the side wall of the burial pit and the ashes were placed there. The grave good vessels (deep bowls, urns, jars, bowls, cups, a boot-shaped vessel (*fig. 4*), an urn decorated with bronze rivets on its shoulder, a double-spouted askos, etc.) were arranged in a row or a circle (*fig. 5*). In those graves which contained only a few vessels, the smaller pieces were leant against the side of larger vessels. The finds date to the HA2-B1 phase. They belong to the find types characteristic of the local group of the Urnfield culture, the so-called Váli culture (KÓSZEGI 1988, 46–48).

4. kép: Késő bronzkori csizma alakú edény a 138. sírből
Fig. 4. Late Bronze Age boot-shaped vessel from grave No. 138

5. kép: Körkörösen pozícionált edények a 141. sz. késő bronzkori sírban
 Fig. 5. Vessels arranged in a circle in the Late Bronze Age grave No. 141

désük alapján interpretálhatjuk őket két külön temetőként.

A késő vaskori kelta időszak települése elsősorban őrlőkő-töredékeket, paticsomladékokat, vassalakat tartalmazó gödrök formájában jelentkezett a 10. és 21. épület alkotta nagyjából észak-déli irányú sávban.

A feltárási területen egy viszonylag szórt szerkezetű avar kori település nyomait is lokalizáltuk. Több, félig földbe mélyített, ágasfás-szelemenés tetőszerkezetű, kőkemencés veremház maradványa (6. kép), és néhány települési gödre elsősorban a terület középső harmadában jelentkezett. Szintén a késő népvándorlaskor időszakába sorolható egy kelet-nyugati tájolású, teljesen kirabolt csontvázas temetkezés. A korábbi avar épületet vágó, feltűnően nagyméretű sírgödör (7. kép) alját két

Based on their distribution in the research area, the graves might have come from the southern edge of the same cemetery associated with the Urnfield period material from the graves unearthed north of this territory, at the Kollár-földje site (TOMPA 1942, 101, XIX. 1–3; ENDRŐDI 2002, 36). This observation is surprising since there is an Urnfield period cemetery with a large number of graves at 187 Királyok Road, about 160 m far from the supposed southern end of this cemetery which could be identified with relative certainty at the work site. That cemetery was excavated almost entirely by László Nagy and Rózsa Schreiber between 1960 and 1983 (KALICZ-SCHREIBER et al. 2010). The structure of the cemeteries, the formation of the graves, and the preliminary evaluation of the grave goods

6. kép: A 10. épület területén feltárt késő avar kori, félföldbe mélyített veremház, sarkában kőkemencével
 Fig. 6. Late Avar Period semi-subterranean house with a stone oven in its corner, excavated in the territory of building No. 10

7. kép: A 7. épület területén feltárt késő avar épület és temetkezés
 Fig. 7. Avar Period house and burial excavated in the territory of building No. 7

végénél kettős ívben lemélyítették. A sír összefügghet a Királyok útja 178. sz. alatt (egykori Vöröshadsereg útja) feltárt öt, hasonló tájolású csontvázas temetkezéssel (KALICZ-SCHREIBER et al. 2010, 13). Talán e korszakhoz köthető egy gyermek csontváza is, amelyet ülő pozícióban, há-

documented in the graves suggest that the two archaeological sites have the same dating and the same burial rites. Only their topographic position suggests that we can interpret them as two distinct cemeteries.

A settlement from the Late Iron Age Celtic period could be detected in the ap-

tát egy kisméretű gödör északnyugati falához támasztva találtuk.

Mindent összegezve a Királyok útja 225. számú telken érhetjük tetten a területtől északra, a Pünkösdfürdőn keresztül egészen a Pusztatemplomig (Budapest közigazgatási határáig), mintegy 1500 m-en át dokumentált, jellemzően többkorszakos lelőhelykomplexum déli, fokozatosan sűrűsödő összetett peremzónáját, számos új adatot szolgáltatva ezzel e partszakasz ez idáig kevésbé ismert részének települési viszonyaihoz.

Szilás Gábor

Irodalom / References:

ENDRÓDI 2002 • Endrődi A.: Adatok Békásmegyer őskori településtörténetéhez: a késő rézkori badeni kultúra települései és temetkezései (Facts Concerning the Prehistoric Settlement History of Békásmegyer: Settlements and Burial-places of the Baden Culture from the late Copper Age). *BudRég* 35 (2002) 35–43.

KALICZ-SCHREIBER et al. 2010 • Kalicz-Schreiber, R. – Kalicz, N. – Váczi, G. – Hänsel, B. – Heußner, B.: Ein Gräberfeld der Spätbronzezeit von Budapest-Békásmegyer. Budapest 2010.

KÓSZEGI 1988 • Kószegi F.: A Dunántúl története a késő bronzkorban. Budapest 1988.

SZILÁS 2009 • Szilás G.: Budapest III. ker., Királyok útja 195–197., Hrsz.: 63588.; Királyok útja 199–203., Hrsz.: 63589. *Aq-füz* 15 (2009) 169–170.

TOMPA 1942 • Tompa F.: Óskor. In: Szendy K. (szerk.), Budapest Története. Budapest 1942, 1–134.

proximately north-south oriented zone of building No. 10 and 21, primarily in the form of pits containing grindstone fragments, daub debris, and iron slag.

Traces of an Avar Period settlement could also be identified in the excavation area as well, characterized by a relatively sparsely organized structure. The remains of some semi-subterranean houses with stone ovens, covered by gable roofs with a ridge-pole supported by posts (*fig. 6*) and some storage pits were found, primarily in the central third of the settlement. A completely robbed inhumation burial oriented east-west can also be dated to the Late Migration Period. The bottom of the unusually large burial pit cutting an earlier Avar Period house (*fig. 7*) was deepened with a double curve at the two ends. The grave might be associated with the five similarly oriented inhumation burials excavated at 178 Királyok Road (former Vöröshadsereg Road; KALICZ-SCHREIBER et al. 2010, 13). The skeleton of a child may also be connected to the same period. The deceased was found in a sitting position, its back leaning against the northwestern wall of a pit.

In sum the composite southern peripheral zone of a settlement complex displaying gradually increasing occupation density on the plot of 225 Királyok Road can be detected. This settlement complex, characteristically dating to several periods, was previously documented north of the territory, through Pünkösdfürdő to Pusztatemplom (Deserted Church) along a 1500 m strip of land. Thus, the excavation provided several pieces of new information on the settlement conditions at the previously less known section of the riverbank.

Gábor Szilás

Római kori őrtorony és késő bronzkori épület maradványai Csillaghegyen

(Budapest III. ker., Királyok útja 121.
– Kossuth Lajos üdülőpart 58., Hrsz.:
63544)

Remains of a Roman Period watchtower and a Late Bronze Age building in Csillaghegy

(Budapest, District III, 121 Királyok Road
– 58 Kossuth Lajos Holiday Bank, Lrn.:
63544)

Római kor

2016. október 25-én az Eurohonka Kft. üdülőépület építésébe kezdett a fent nevezett telken, amelyet régészeti megfigyelés keretében – időnként régészeti bontómunkával kiegészítve – követtünk végig. Az épületet egy már korábban ismert lelőhelyre, az Ulcisia 5. számú római kori őrtorony (*burgus*) környékére tervezték.

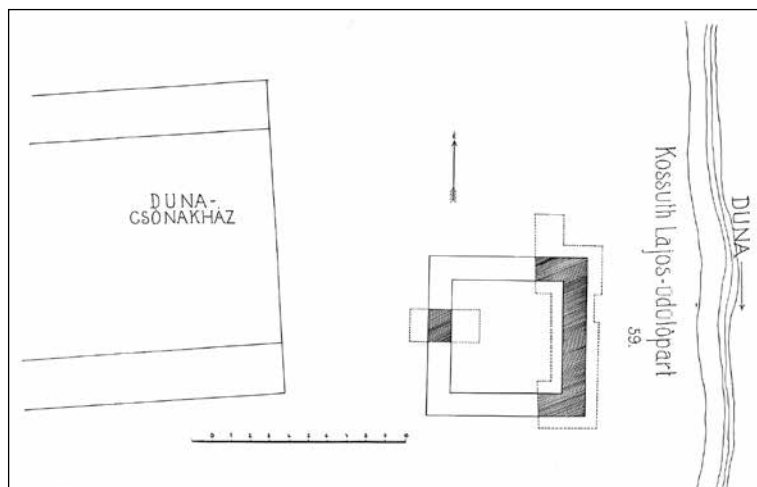
Az őrtorony részletét Nagy Lajos tárta fel 1934 decemberében, a publikációk, s a hivatalos nyilvántartás szerint a Kossuth Lajos üdülőpart 59. sz. telken (NAGY 1937, 272; NAGY 1939, 126–127; NAGY 1942, 749, 754–756). A korabeli felmérést a Duna csónakházhoz és a Duna vonalához rajzolták (SOPRONI 1978, Taf. 76.2; *1. kép*). Azonban a mai Kossuth Lajos üdülőpart 59. – Királyok útja 123. sz. telken egy másik ház áll (volt Nyomdászotthon üdülő), s az őrtornyot később ehhez az épülethez viszonyítva azonosították oda. Az ásátás leletanyaga és dokumentációja sajnos napjainkra elveszett, csupán egy Nagy Lajos által írt, rövid leírás őrződött meg a BTM Adattárban (BTM RAH 194–79). Ebben a Kossuth Lajos üdülőpart 58. számú telket nevezi meg az ásátás helyének. A szöveg nagy része cikkemben megjelent, csupán egy kis

Roman Period

The Eurohonka Ltd. started construction of a holiday resort building on the above-mentioned plot on 25 October 2016. Museum archaeologists monitored the work in the form of archaeological observations, work sometimes complemented with excavations. The holiday resort building was planned at a previously known archaeological site, in the vicinity of the Roman Period watchtower (*burgus*) marked as Ulcisia 5.

A detail of the watchtower was excavated in December 1934 by Lajos Nagy, on the land plot of 59 Kossuth Lajos, Holiday Bank according to the publications and the official inventories (NAGY 1937, 272; NAGY 1939, 126–127; NAGY 1942, 749, 754–756). The contemporary survey was drawn to the Duna boat house and the line of the Danube (SOPRONI 1978, Plate 76.2; *fig. 1*). However, another house stands on the plot that is today 59 Kossuth Lajos Holiday Bank and 123 Királyok Road (the former holiday resort called Nyomdászotthon – “Printers’ Home”). The watchtower was later localized there in connection to this building. The finds and documentation from the

1. kép: Nagy Lajos ásatásának helyszínrajza (Aquincumi Múzeum, Archiv fotótár, ltsz. D 2970)
Fig. 1. Ground plan from the excavation by Lajos Nagy (Aquincum Museum, Photo Archives, Inv. No. D 2970)

kiegészítés olvasható benne még az ott talált leletanyagról: „Ez a kis burgus nem élte már meg I. Valentinianus korát. A kerámia maradvány kétséget kizárólag alátámasztja a kormegállapításainkat. Előkerült egy pannoniai Resatus-jellegű benyomott díszű szürke táltöredék és több vörös és barna festésű edénytöredék. Korban nem haladják meg a Kr. u. III. század közepét. A Resatus darab adja a terminus post quem.”

Az 1929. évi térképen a Duna csónakház – a Mátyás király út vonala és a Bivalyos csárda alapján – körülbelül erre a telekre azonosítható, mellette egy 106,6 m-es szintpontot ábrázoltak. Ez megfelel a leírásnak, miszerint a terület erősen kiemelkedik a Duna-parton, s a mai terepviszonyok is nagyjából egyeznek a régi térképeken látható szintvonalakkal. Nagy Lajos nem említi a Nyomdászatthon körüli építkezéseket. A Pólya Sándor által tervezett épületet először 1935. június 20-án avatták fel (Újság, 1935. június 16.; BOZSIK 1936). Ez az új épület jóval szélesebb, mint a felmért Duna csónakház. Ha utóbbi ezen a telken is állt volna, lebontása után az egész területet le kellett, hogy mélyítsék, a korabeli képeslapokon,

excavation have unfortunately been lost. The Documentation Department of the Budapest History Museum has preserved only a brief description by Lajos Nagy (Inv. No. H.194–79), in which he specified the plot of 58 Kossuth Lajos Holiday Bank as the place of the excavation. Most of the text was published in various articles but only a short text contributes further to our knowledge on the finds: “This small burgus did not survive until the time of Valentinian I. The pottery remains undoubtedly support our observations on the dating. A fragment of a Resatus-type grey bowl with stamped decoration and several fragments of vessels painted red or brown were found. They do not date from before the AD mid-3rd century. The Resatus-piece provides a terminus post quem.”

On a map from 1929, the Duna boat house can be located approximately at this plot based on the line of the Mátyás király Road and the place of the Bivalyos Csárda (Inn). A base point at 106.6 m was represented next to it, which is in accordance with the description that the area appeared as a characteristic elevation on the Danube bank. The present terrain also

fotókon (Az Est, 1936. május 23-i számában; BOLLA 2016, 36) ugyanis a kert szintje már a maival megegyező. Így az őrtorony – amelyet a Duna-parttól néhány méterre jeleztek – teljesen megsemmisült volna, hiszen ma a ház és a kert a szomszédos 58. sz. telekhez képest 1,5–2 méterrel mélyebben fekszik. A csónakház azonban 1938-ban, sőt valószínűleg 1942-ben is állt, ahogyan több apróhirdetés is bizonyítja: „Rómaiparton, Kossuth üdülőpart 58. Duna csónakháznál nyaralóknak szobák kiadók.” (Pesti Hírlap, 58. évfolyam, 140. szám, 20, 1936. június 20.); „Római parton, Kossuth-üdülőpart 58., Duna Csónakháznál nyaralóknak szobák kiadók” (Színházi Élet – 1936/25. és 27. szám); „Csónakgarazsírozás, nyaralószobák jutányosan, Duna csónakház, Csillaghegy, Kossuth-üdülőpart 58.” (Újság, 13. évfolyam, 73. szám, 16, 1937. április 2.); „Rómaiparton nyaralóknak szobák kiadók. Duna-csónakház, Csillaghegy, Üdülőpart 58.” (Pesti Napló, 89. évfolyam, 110. szám, 26, 1938. május 15.); „Kormányos dubló garage- és kabinbérlet 250. Sürgősen eladó. Római part, Duna csónakház” (Pesti Hírlap 64. évfolyam, 162. szám, 14, 1942. július 19.) A telkek számozásának teljes keveredésére egy 1930-as évek eleji térkép (Budapest Főváros Levéltára XV.16.f.272/4) áthúzott házszámai is utalnak, itt a Királyok útja 121. telek Kossuth L. üdülőpart 58-ról 59-re változik. A két telek sarkán egy szintpont látható (ez a már korábban is említett szint) és talán a Duna csónakház alaprajza. Egymásra vetítve a régi és mai térképet is látható, hogy a jelenlegi 58. számú telek a korábbi 58., 59/a és 59/b telek összevonásából jöhetett létre. Így az őrtorony – a felmérés alapján a leglogikusabb esetben – a ma is meglévő sólyánál lenne lokalizálható.

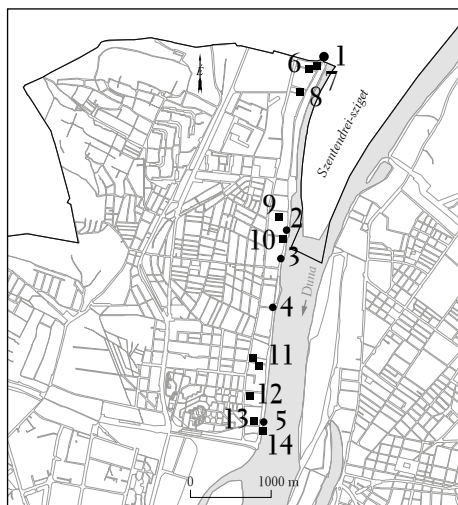
corresponds, more or less, to the contours shown on the old maps. Lajos Nagy did not mention the constructions around the Nyomdászotthon (Printers' Home). The building designed by Sándor Pólya was first inaugurated on 20 June 1935 (Újság / News), 16 June 1935; BOZSIK 1936). This new building appears much wider than the Duna boat house on the survey. If the latter also stood on the same plot, the level of the entire plot must have been deepened after it was demolished, since the level of the garden as seen on contemporary postcards and photographs corresponds to present conditions (Az Est / The Evening), issue from 23 May 1936; BOLLA 2016, 36). Thus, the watchtower – which was marked as standing a few meters from the Danube bank – would have been completely destroyed, since the level of the house and the garden is today located 1.5–2 m deeper than the neighboring plot at No. 58. However, as several advertisements attest, the boat house was still standing in 1938, and probably also in 1942. “Rooms to let for vacationers at Rómaipart (Roman Beach), 58 Kossuth Holiday Bank, at the Duna boat house.” (Pesti Hírlap, No. 58, issue 140, 20; 20 June 1936); “Rooms to let for summer residents at Rómaipart (Roman Beach), 58 Kossuth Holiday Bank, at the Duna boat house.” (Színházi Élet / Theater Life) 1936, issue 25 and 27); “Boat garaging, holiday rooms to let for fair price, Duna boat house, Csillaghegy, 58 Kossuth Holiday Bank.” (Újság (News) No. 13, issue 73, 16; 2 April 1937); “Rooms to let for vacationers at Rómaipart (Roman Beach). Duna boat house, Csillaghegy, 59 Holiday Bank.” (Pesti Napló / Pest Diary) No. 89, issue 110, 26; 15 May 1938); “Garage and cubicle rental for a coxed pair 250. Urgent

A rajz szerint egy 8,2×8,2 méteres (belmérete 5,8×5,8 méter), négyszög alaprajzú őrtoronyról van szó, amelynek csak kiszélesített, 1,2 méter széles falait tudták azonosítani. A rajz elárulja, hogy nem az egészet, csupán falkutató módszerrel a keleti szélét és nyugati falának középső szakaszát ásták meg. Funkciójára és építésének idejére, vagyis egy Commodus kori őrtoronyra az itt talált téglák alapján következtettek. A *burgust* a 2. századi őrtorony-rendszer ezen szakaszának (2. kép) eddig egyetlen megásott tagjaként tartja ma is számon a kutatás. Ehhez legközelebb a Lajos utca 71–89. alatt tártak fel Commodus korinak meghatározott, kisebb méretű (6×6 méteres) őrtornyot ugyanilyen széles falakkal (HABLE–REMÉNYI–KÁRPÁTI 2003, 35–38, 43–44, 1. kép 15, 2. kép, 3. kép 3).

Az építkezés nem sokkal a Kr. u. 166/167–180 között zajló markomann háborúk után kezdődött, miután Commodus császár békét kötött a legyőzött népekkel. Mivel nem volt célja új tartományokat, Marcomanniát és Sarmatiát létrehozni, a meglévő folyami határ megerősítésére, az alakulatok átszervezésére törekedett. Ekkor a Pannoniában állomásozó 4 *legio*, a *classis*, 12 *ala*, 26 *cohors* és egy ismeretlen csapat majd 50 ezer katonát tett ki (LŐRINCZ 1993, 54–55). A Római Birodalom határvédelme itt nagyrészt a Dunára épült, s a Commodus kori építési feliratok (KOVÁCS 2008) tanúsága alapján Kr. u. 183–185 között kezdődött meg ennek a szakasznak a megerősítése. A táblák szerint az ellenség illegális dunai átkelésének megakadályozására, alkalmas helyeken, újonnan létesítettek őrtornyokat (*burgi*) és kiserődöket (*praesidia*).

A *cohors I milliaria Aurelia Antoniniana Surorum sagittaria equitátát*, a Kr. u. 175-ben felállított egyik új, szíriai íjászközből

2. kép: Római kori lelőhelyek a Duna-part mentén:

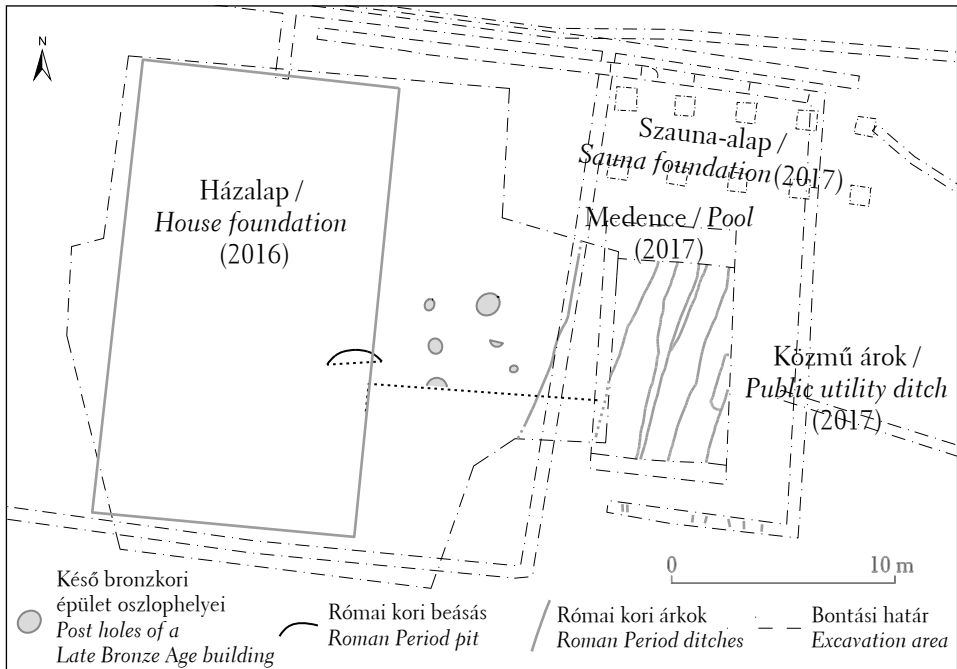
1. Ulcisia 3 őrtorony (Barát-patak); 2. Ulcisia 4 őrtorony (Kossuth L. üp. 85.); 3. Ulcisia 5 őrtorony (Kossuth L. üp. 58.); 4. Ulcisia 6 őrtorony (Kossuth L. üp. 21.); 5. 2010-ben feltárt őrtorony (Nánási út 3.); 6. Barát-patak u. 6/a; 7. Pusztatemplom körüli ásások; 8. Királyok útja 305.; 9. Királyok útja 195–197.; 10. Piroksa u. 3–5.; 11. Nánási út 83.; 12. Nánási út 39.; 13. Nánási út 5–7.; 14. Pók utca – Duna-part

Fig. 2. Roman Period archaeological sites along the Danube bank: 1. Ulcisia 3 watchtower (Barát Stream); 2. Ulcisia 4 watchtower (85 Kossuth L. Holiday Bank); 3. Ulcisia 5 watchtower (58 Kossuth L. Holiday Bank); 4. Ulcisia 6 watchtower (21 Kossuth L. Holiday Bank); 5. a watchtower excavated in 2010 (3 Nánási Road); 6. 6/a Barátpatak St.; 7. excavations around the church (Pusztatemplom); 8. 305 Királyok Road; 9. 195–197 Királyok Road; 10. 3–5 Piroksa Road; 11. 83 Nánási Road; 12. 39 Nánási Road; 13. 5–7 Nánási Road; 14. 2 Nánási Road – Roman Beach

sale. Rómaipart (Roman Beach), Duna boat house.” (Pesti Hírlap / Pest Newspaper) No. 64, issue 162, 14; 19 June 1942).

The total confusion about the plot numbering is also indicated by the house numbers crossed out on a map from the early 1930s (Budapest City Archives XV.16.f.272/4). Here plot No. 121 Királyok Road was changed from 58 to 59 Kos-

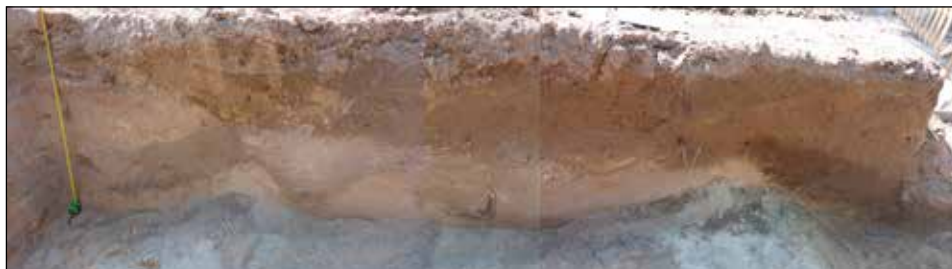
3. kép: Az ásátás összesítő alaprajza (2016–2017. év első fele; Kovács T. – Fábíán I.)
 Fig. 3. Ground plan of the excavation (in the first half of 2016–2017; T. Kovács – I. Fábíán)

álló lovasegységet 176-ban vezényelték Ulcisia Castrába (LŐRINCZ 2001, 42). A fő ok a szomszédos szarmaták ellen alkalmas harcmódoruk volt. Ennek a csapattestnek a téglabélyegeit (NAGY 1939, 125, 108. kép 4–5) találta meg a jelenlegi telken Nagy Lajos az Aquincumban állomásozó *legio II Adiutrix* korai tégláinak társaságában, s így hozta összefüggésbe az őrtornyot a Commodus kori építkezésekkel.

2016-ban a régészeti megfigyelés során a házalap keleti szélén egy északkelet-délnyugati irányú római kori árok került elő (3. kép). Keresztmetszete nagyjából V alakú, indulási szintjén (103,80 mBf.) szélessége kb. 5 méter, mélysége 1 méter. Az ároktól keletre helyenként a római kori agyagos réteg jelentkezett, amely egy vastag barna homokrétegen húzódik. A korábban itt állt (a Duna csónakháznál

suth Lajos Holiday Bank. A base point was marked at the corner of the two plots (it is at the level already mentioned before) and perhaps the ground plan of the Duna boat house. Projecting the old and the present maps on one another it is visible that the present plot at No. 58 might have been created by combining the former plots No. 58, 59/a, and 59/b. Consequently – as the most logical conclusion based on the survey –, the watchtower could, in fact, have been located at the still existing slip.

According to the drawing, the ground plan of the watchtower was a square that measured 8.2×8.2 m (with an interior size of 5.8×5.8 m), and only its removed, originally 1.2 m thick walls could be identified. The drawing indicates that the excavation did not cover the entire building, only its eastern part and the middle sec-

4. kép: Római kori árkok metszete

Fig. 4. Cross-section of the Roman Period ditches

későbbi) épületek azonban a terület nyugati részén nagyrészt megsemmisítették a régészeti korú jelenségeket. A hálalaptól nyugatra, közműárkok ásásakor szerencsés esetben felbukkant a barna homokrétegen a barna agyagos-homokos, kavicsos szint, s a rajta húzódó vékony sárga agyagréteg, amelyből római kori kerámiatöredékeket gyűjtöttünk, de ezen a részen objektumokat nem tudtunk regisztrálni.

2017-ben az ároktól keletre előkerült további három árok (ld. 3–5. kép). Ezek közül a keleti oldalon futó legalább olyan széles, mint az elsőként megtalált. A két szélső árok közé két keskenyebbet ástak – a leletek alapján – nem sokkal később. Az árkokat vastag, agyagtéglás planírréteg borította. A négy árok egymással párhuzamos, de ha az őrtorony korabeli rajzának északjele pontos, falainak irányával nem egyeznek. Ha viszont a régi rajz Duna-part vonalát a maival is megegyező irányba állítjuk, tájolásuk nagyjából megegyezik. Az őrtorony nyugati fala a Duna csónakház keleti falától kb. 7,5 méterre, az akkori Duna-parti sétánytól pedig kb. 6 méterre található, ez alapján a keleti ároktól való távolsága akár 15–20 méter is lehet. Az ároktól keletre igen magasan, a felszínhez közel égett járósíntet és kora római kori kerámiát tartalmazó objektumokat sikerült azonosítani. Sajnos csak igen kis fe-

tion of its western part, with an excavation method focused on the walls. The conclusions about its function and the time of its construction, that is, its identification as a watchtower from the Commodus period, was based on the bricks found here. Presently, researchers still know of this burgus as the only excavated unit in this section of the AD 2nd century watchtower system (fig. 2). The nearest watchtower identified as dating from the Commodus period was a smaller one (6×6 m) excavated at 71–89 Lajos Street. Its walls were as thick as those on the ground plan (HABLE-REMÉNYI-KÁRPÁTI 2003, 35–38, 43–44, fig. 1, 15, fig. 2, 3. fig. 3).

The construction of the watchtower began soon after the Marcomannic Wars fought between AD 166/167 and 180, after Emperor Commodus made peace with the conquered peoples. Since he did not intend to create new provinces out of Marcomannia and Sarmatia, he sought to strengthen the already existing river frontier and to re-organize the troops. At that time, the four legionēs, the classis, 12 alae, 26 cohortes and an unknown troop stationed in Pannonia numbered a total of almost fifty thousand soldiers (LÓRINCZ 1993, 54–55). Here, the border protection of the Roman Empire was mainly built on the Danube, and according to the witness

5. kép: Római kori árok a medence helyén

Fig. 5. Roman Period ditches in the place of the would-be pool

ületeken dolgozhattunk (pontalapokban és vízcsőárkokban), így nem derülhetett ki, hogy újabb, hosszában metszett árokba vagy rétegekbe és beásásokba botlottunk.

Az árokból és a rétegből előkerült leletek egytől egyig a Commodus koránál jóval korábbiak tűnnek, egységesen az 1. század végére – 2. század elejére keltezhetőek. A fibulák (6. kép), az észak-italiai (Domitianus-Traianus kori), dél-galliai (Flavius-Hadrianus kori) terra sigillaták (Vámos Péter meghatározása) és az észak-italiai csésze egyértelműen korhatározóak. Az árok aljából Dressel 6B típusú *amphora* töredékeit gyűjtöttük (Hárshegyi Piroska meghatározása). Az Isztrián vagy Észak-Itáliában termelt olívaolajat ebben az ott, helyben készült amphorában szállították ide a katonaság ellátására (MAGYAR–HÁRSHEGYI 2017, 430–432). Ezt a típust a Hadrianus-korig gyártották. A pannoniai szürke, valamint a márványozott díszű tál, a nagy mennyiségű, kelta hagyományú, a lágymányosi műhely termékeire hason-

of building inscriptions from the Commodus period (KOVÁCS 2008) the reinforcement of this section was initiated between AD 183–185. According to the plaques, they established new watchtowers (*burgi*) and small forts (*praesidia*) at suitable places to prevent the enemy from crossing the Danube illegally.

The *cohors I milliaria Aurelia Antoniniana Surorum sagittaria equitata*, one of the new equestrian troops comprised of Syrian archers in AD 175, was ordered to Ulcisia Castra in AD 176 (LŐRINCZ 2001, 42). The main reason was that their military tactics were effective against the Sarmatians. Lajos Nagy found the brick stamps of this troop on the present plot (NAGY 1939, 125, 108, figs 4–5), along with early bricks of the *legio II Adiutrix* stationed at Aquincum. Thus, he connected the watchtower to constructions in the Commodus period.

A Roman period ditch running north-east-southwest was found at the eastern edge of the house foundation in 2016,

6. kép: Érmek, fibulák, gyűrű és agancsból faragott kulcs
 Fig. 6. Coins, brooches, ring and key carved from antler

lító edények, feltételezhetően a kiscelli fazekastelepen készült tál, dörzstál, mosdótál, valamint egyéb festett korsók, fazekak és kézzel formált, bütyök- vagy rátétdíszes edények (7. kép) mind szintén ezt az időszakot sugallják az objektumok betöltésére. Elképzelhető, hogy a korai leletanyaggal betöltődött árkok és a helyenként jelentkező járósíntek egy korábbi őrtoronyra utalnak. Szórványként előkerült a területről Ludowici Tb formájú, rheinzaberni vagy westerndorfi terra sigillata (2 sz. végéről – 3. sz. első feléből) és Antoninus Pius 150–151-ben vert bronz *sestertiusa* (6. kép, RIC 872), amely az eredeti keltezéssel jobban összeegyeztethető. Utóbbi leletek a felszínről, illetve az újjal kevert rétegből származnak. Mivel a kora római kori járósíntet 20–30 cm mélyen vagy helyenként szinte közvetlenül a felszín alatt figyelhettük meg, elképzelhető, hogy a Commodus kori

during the archaeological observation work (fig. 3). It had an approximately V-shape cross-section with a width of five meters at the level where it could be detected (103.80 m a.B.s.). Its depth measured 1 meter. East of the ditch, the Roman Period clayey layer could be observed at some spots, located over a thick layer of brown sand. The buildings, however, which stood here earlier (but later than the Duna boat house) destroyed most of the archaeological phenomena in the western part of the territory. West from the house foundation, in some fortunate cases, the brown clayey-sandy level containing pebbles could be observed above the brown sand layer during the establishment of modern utility trenches, as well as a thin yellow clay layer located atop that from which Roman Period potsherds were collected. However, no archaeological features were registered in this area.

periódust mára már nagyrészt elhordták, elbontották. Ezen kívül az őrtorony helyén (ld. az Aquincumi füzetek következő számában), a Duna-parti kerítés mellett valamikor egy ház állt, amely jól látszik az 1965. évi légifotón és beazonosítható későbbi fotóról is (<http://inaplo.hu/ittivott/img/03-Kos2.jpg>). 4. századi leleteket egyelőre sehol sem találtunk, az őrtorony késő római kori továbbélése úgy tűnik, továbbra is kizárható.

In 2017, a further three trenches were found east of the ditch (see *figs. 3–5*). The eastern one is at least as wide as the trench that was first found. Two narrower ditches were dug between the two wider ones and finds in them suggest that these ditches do not date too much later than the latter. The ditches were covered by a thick layer of levelling fill that contained mud bricks. The four ditches run parallel to each other, but if the direction of north was marked

7. kép: Edények a római kori árkokból
Fig. 7. Vessels from the Roman Period ditches

A csillaghegyi őrtornyok körzetében nem ez az egyetlen zavartkeltő leletanyag. A jelenleg tárgyalattól 600 méterre (Ulcisia 6: Kossuth L. üdülőpart 21. – NAGY 1937, 272), illetve 2 kilométerre délre (Nánási út 3. – BUDAI 2011) fekvő két őrtorony építésének ideje egyértelmű, az előkerült leletek alátámasztják a 4. századi keletkezésüket. Északra, csupán kb. 300 méterre, a Kossuth L. üdülőpart 85/a alatti, Bivalyos csárdától keletre található őrtoronyból (Ulcisia 4) Nagy Lajos szintén említett késő római téglabélyegeket (NAGY 1937, 272; NAGY 1942, 756). Az Aquincumi Múzeum raktárában viszont az ásás leletanyagaként regisztrált 17 tétel (ltsz. 65.72.1–17) kora római kori kerámiából, valamint színes falfestmény és stukkódarabokból áll (köztük féloszlop töredékkel és kék márványozott mintás lábazat részletével). Itt a leletanyag keveredésére vagy egy korábbi, őrtoronytól eltérő típusú objektumra gondolhatunk. Környékéről újonnan csak egy másodlagosan felhasznált fríztöredék (Piroska u. 3–5, LÁNG 2004, 179) és néhány, mára elveszett római kori kerámia (Királyok útja 195–197, SZILAS 2008, 170) került elő. A következő őrtorony (Ulcisia 3) sokkal északabbra, több mint 2 kilométerre, a Barát-patak északi oldalán ismert (NAGY 1934, 12; VISY 2003, 57). A tőle délre eső, békásmegyeri Pusztá-templomnál feltételezett őrtorony (NAGY 1937, 272; NAGY 1942, 756) létét a kutatás újabban elvetette (VARGA 2011, 115). Maga Nagy Lajos is egy korábbi cikkében még a patak északi oldalán írt őrtoronyról, amelynek köveit használták fel a templom építéséhez (NAGY 1934, 12). Ennek közeléből, a Barát-patak utca 6/a alól (LASSÁNYI 2012) azonban szintén kora római kori leletanyag – gázgyári típusú dörzstál, 2. századi amphora töredéke (Vámos P.

precisely on the contemporary drawing about the watchtower, the orientation of the ditches did not correspond to its walls. However, if the line of the Danube bank in the old drawing is shifted to its present direction, the orientation of the ditches and the walls becomes approximately the same. The western wall of the watchtower was located about 7.5 meter from the eastern wall of the Duna boat house and ca. six meters from the former walkway on the Danube bank. Thus, its distance from the eastern ditch might even be as much as 15–20 meters. East of the ditch, at a relatively high level, a burnt surface and features containing early Roman Period pottery could be observed. Unfortunately, we were only able to work on rather small surfaces (in pier foundations and water-pipe trenches), so it was not possible to clarify whether the phenomenon that was found represented a longitudinal section of another ditch or it whether it belonged to layers and pits.

The finds from the ditches and the layer each appear to date from a time before the Commodus period. They can uniformly be dated to the end of the 1st – beginning of the 2nd century AD. The brooches (*fig. 6*), the terra sigillata (identified by Péter Vámos) from Northern Italy (Domitian and Traian period), Southern Gaul (from the time of the Flavian dynasty and Hadrian's rule) as well as a cup from Northern Italy can be unambiguously dated. Some sherds of a Dressel 6B type amphora were collected from the bottom of the ditch (identified by Piroska Hárshegyi). Olive oil produced in Istria or Northern Italy was transported here in this type of amphora made there, locally to supply the military forces (MAGYAR–HÁRSHEGYI 2017, 430–432). This ves-

és Hárshgyi P. meghatározása) és egyéb korszok, fazekak – kerültek elő. Ezek kiegészítik a korábban Nagy Lajos és Garády Sándor által (GARÁDY 1950, 437, 439, 444) talált leleteket, s valamiféle lakott területre mégiscsak bizonyítékot szolgáltatnak. Ez a kevés 1. század végi – 2. századi nyom (2. kép) a Duna-part mentén ugyan egyelőre részletekkel nem szolgál a terület római kori történetére vonatkozóan, de szórványos megtelepedést, esetleg katonai jelenlétet sugall a késő vaskori kelta időszak és a Kr. u. 2. század között is, amelyre az utóbbi időkig csupán a jelenleg kutatórtorony utalt. Még egy leőhely feltételezhető a Kossuth Lajos üdülőparti Tűzállóanyaggyár üdülője helyén (Királyok útja 305.) folytatott ásátás alapján. A BTM Adattárában megtalálható dokumentációban (BTM RAH 347–81) Nagy László nagy mennyiségű római kori téglat említ, kelteztést segítő bélyegekről azonban nincs szó naplójában.

Fontos tanulság, hogy ezen a Duna-parti szakaszon ahhoz, hogy a római kori jelenségeket egyáltalán megtaláljuk, majdnem közvetlenül a felszínen kell keresnünk nyomait, amelyek a szokásos sárga homokig, illetve altalajig történő gépi „humuszosítás” során teljesen észrevétlenül tűnnek el – akár néhány cserép és sekély objektum formájában vagy egy vékony járósínt esetében.

Őskor

A 2016. évi régészeti megfigyelés megkezdését szolgáltatott az őskorra vonatkozóan is.

Az újkori, illetve a római kori réteg alatt barna, homokos réteg húzódik (a házalagnál a mérhető részen 104,00–103,30 mBf. szinten), amelyből késő bronzkori (késő halomsíros – kora urnamezős idő-

sel type was produced until the time of Hadrian. A grey bowl from Pannonia and another one with mottled decoration, the large number of vessels following Celtic traditions and similarly to the products of the workshop at Lágymányos, a bowl probably made at the Kiscell pottery workshop specialized in pottery production, a mortarium, a washbasin, as well as other painted jars, pots, and hand-formed pottery with knob and sprigged decoration (fig. 7) all suggest that the features were filled-in in this period. Ditches filled with earlier finds and the surfaces observed in some places may indicate the presence of an earlier watchtower. Stray finds of A Ludowici Tb form terra sigillata from Rheinzabern or Westerdorf (from the end of the 2nd – first half of the 3rd century AD) and a bronze *sestertius* of Antoninus Pius minted in 150–151 AD were found in the territory (fig. 6, RIC 872, Cohen 554, BMC 1867A) and fit the original dating better. These latter finds came from the surface or the layer mixed with modern period materials. Since the early Roman Period surface could be observed at a depth of 20–30 cm or in some places right below the present surface, it is possible that the Commodus-period level has been mostly removed and destroyed by now. In addition, a house formerly used to stand at the most probable place of the watchtower (see the next volume of the Aquincumi füzetek), next to the fence on the Danube bank, which is clearly visible on the aerial photograph from 1965. It can be identified on a later photo as well (<http://inaplo.hu/ittivott/img/03-Kos2.jpg>). No AD 4th century finds have been found up to now, so it seems that it can be excluded that the watchtower was still standing in the late Roman Period.

szak, Kr. e. 1350–1100) leletanyagot gyűjtöttünk. A házalap keleti részén, a barna homokban oszlophelyek foltjai rajzolódtak ki (3. kép), sokszor azonban nehéz volt elkülöníteni az objektumot a rétegtől, a betöltés hasonló színű és anyagú volt. A legtöbb esetben csak a leletanyag koncentrációja utalt objektum jelenlétére, így a bronzkori épület szabályos közönléként megjelenő oszlophelyeit nem mindenhol tudtuk pontosan kibontani. Az objektumok a barna, homokos réteg alatti sárga homokba már nem nagyon mélyültek bele.

A házalap nyugati és déli részén az újkori planírozás szintjére jutottunk csak le. A pontalapok bontása során azonban kiderült, hogy a sárga homokréteg (103,60–102,70 mBf.) alatt egy sötét szürkésbarna agyagos réteg húzódik (teteje átlagosan 101,93 mBf. szinten). Leletanyag nem került elő belőle, bár a gépi földmunka alatt nem volt lehetőség kézi bontásra, tisztításra, a mély pontalapok metszete a homokrétegek miatt sokszor beomlott. A szintadatokból is jól látszik, hogy a telken a sárga homokréteg egy természetes kiemelkedést alkot, amelynek felszínén jelentkeznek a bronzkori jelenségek. A cölöpvázás épületek megléte a korszakban általánosnak mondható, a főváros körzetében Dunakeszi–Székesdúlőről (HORVÁTH–SZILAS–ENDRÓDI–HORVÁTH 2003), a Bojtár utcából (LÁNG–SZILAS 2003, 113–114) és a Galagonya utcából (HABLE 1997, 34) vannak adataink.

A Királyok útja 121. sz. alatt 2016-ban napvilágra került korai urnamezős telepnyom egylőre „légüres térben” jelentkezik, tágabb kiterjedésére semmilyen adatunk nincs. Az ok nem más, minthogy a vizsgált óbudai partszakasz déli irányba eső 3 kilométer hosszúságú területsávjában alapvetően kevés és kis alapterületre

This is not the only confusing set of finds from the area of the watchtowers in Csillaghegy. The construction time of the two watchtowers located 600 meters (Ulcisia 6: 21 Kossuth Lajos Holiday Bank – NAGY 1937, 272), and two kilometers to the south (3 Nánási Road – BUDAI 2011) from the watchtower remains discussed here can be clearly identified since the finds support their dating to the 4th century AD. Lajos Nagy mentioned Late Roman brick stamps coming also from the watchtower (Ulcisia 4) located to the north at a distance of only 300 meters, at 85/a Kossuth Lajos Holiday Bank, east of the Bivalyos Csárda (Inn) (NAGY 1937, 272; NAGY 1942, 756). However, the 17 items registered in the storage space of the Aquincum Museum as finds from this excavation (Inv. No. 65.72.1–17) consist of Early Roman pottery as well as fragments of a polychrome wall painting and stucco work (including a fragment of an engaged column and a detail from a wall footing decorated with blue marble pattern). These finds either suggest the finds were mixed or that a different type of feature, predating the watchtower, also stood there. Only a secondarily used frieze fragment (3–5 Piroska Street, LÁNG 2004, 179) and a few Roman Period potsherds, now lost (195–197 Királyok Road, SZILAS 2008, 170) were found in its proximity. The next watchtower (Ulcisia 3) is known to lie much further to the north of this one at more than two kilometers, on the northern side of the Barát Stream (NAGY 1934, 12; VISY 2003, 57). Recent research (VARGA 2011, 115) has ruled out the existence of the watchtower to its south that was previously hypothesized to have stood by the so-called Pusztas (Deserted) Church in Békásmegyér (NAGY 1937,

szorítózkodó kutatások zajlottak, amelyek nem hoztak késő bronzkori megtelepedésre utaló eredményeket. Az utóbbi években a területtől északi irányban 500 méter távolságban végzett nagyfelületű kutatások egy kora bronzkori település perifériális szakaszát hozták csupán felszínre. A legközelebbi, korszakra vonatkozó területhasználat északi irányban a Királyok útja 225. számú telken volt megfogható (SZILAS 2017), ahol egy hasonló korú település déli szélét tudtuk lokalizálni. Lelelőhelyünk től déli irányban a Flórián téren előkerült leletgyűjtes pedig egy késő halomsíros időszakra datálható temetkezési helyre utalhat (KŐSZEGI 1996).

Az állatmaradványok vizsgálata

A lelelőhelyről a 2016-os feltárások során kisebb mennyiségű állatcsont került elő (N=240 [tételszám, az összetartozó csonttöredékek, maradványok, vázrészecskék száma], NISP=240 [Number of Identifiable Specimens, a meghatározható töredékek száma]; összsúly: 3,9836 kg). Mivel a leletanyag egylőre igen csekély (a tapasztalatok szerinti, érdemi információ kinyeréséhez szükséges N=500 alatti), és a 2017-es feltárás leletanyagának jövőbeni vizsgálatával lesz teljes, ezért majd a későbbiekben válhat alkalmassá a feltárt régészeti korszakokra vonatkozó részletesebb és végleges következtetések levonására. A jelenlegi elemzés előzetes jelentés, amelyben a késő bronzkori és a római kori leletanyag szerepel, mivel a nyolc töredéket számláló újkori leletanyag elenyésző méretű és információ tartalmú, a hat darab szőrvány maradvány pedig, mivel korszakhoz nem köthető, nem adat értékű.

Az állatmaradványok összesen 13 stratiográfiai egységből (beásásból – N=25; be-

272; NAGY 1942, 756). Lajos Nagy himself mentioned a watchtower located on the northern side of the stream in one of his previous articles. Its stones were quarried for the construction of a church (NAGY 1934, 12). However, Early Roman Period finds – the so-called Gas Factory-type mortarium, a fragment of an AD 2nd century amphora (identified by Péter Vámos and Piroška Hárshegyi) and other types of jars, pots – were found nearby this watchtower too, at 6/a Barátpatak Street (LASSÁNYI 2012). These complement the finds previously found by Lajos Nagy and Sándor Garády (GARÁDY 1950, 437, 439, 444) and provide evidence for the existence of some kind of occupation in the territory. Though these few traces from along the Danube bank from the end of the 1st century – 2nd century AD do not provide any detailed information on the Roman Period history of the area, it suggests sporadic settlement, perhaps also a military presence between the Late Iron Age Celtic period and the 2nd century AD, which until very recently was suggested only by the presently researched watchtower. One other archaeological site can be hypothesized based on the excavation carried out on the site of the holiday resort of the Tűzállóanyaggyár (Factory of fireproof materials) located on the Kossuth Lajos Holiday Bank (305 Királyok Road). In the documentation housed in the Documentation Department of the Budapest History Museum (Inv. No. H.347–81) there is an excavation diary written by László Nagy that includes mention of a large number of Roman Period bricks although he does not refer to any stamps that would help in their dating.

There is one important conclusion that in this section of the Danube bank, ar-

töltésből – N=34; oszlophelyből – N=54; rétegből – N=121; és szórványból – N=6) származtak (1. táblázat), és a késő bronzkori késő halomsíros – kora urnamezős időszakra (Kr. e. 1350–1100), a római kora (Kr. u. 1. század vége – 2. század), valamint az újkorra keltezhetők.

A házi- és a vadállatok aránya minden érintett korszakban a háziak javára tolódik, a vad fajok száma elenyésző. A háziemlősök közül a szarvasmarha-maradványok száma volt a legmagasabb, amelyeket a kiskérődző (juh és kecske) csontok követtek, majd a házisertés, a háziló és a kutya. A fajlag pontosan nem meghatározott töredékek beazonosítása a jellegzetes anatómiai jegyek hiányában nem volt lehetséges. A töredékek mérete alapján ezek nyúl, ill. kutya méretű emlős, valamint kispata és nagypata méretkategóriába sorolhatók, és a leletanyagnak 28,3%-át teszik ki (1. táblázat).

Megtartás

A maradványok mérete 0,5–23,2 cm közötti volt, amelyek 90,8%-a (N=218) 10 cm alatti, így erősen töredékesnek mondható a csontokból álló leletanyag. Az állatmaradványok felületén többféle elváltozást (égés, gyökérmomok, rágás, talaj savasságának hatása) lehetett megfigyelni (késő bronzkorban N=24; római korban N=20). Ezek többsége (a gyökérmomok kialakulása és a talaj savasságának hatása) már a maradványok eltemetődése után következett be, ami arra utal, hogy a csontok viszonylag hamar földre kerülhettek, és kevés ideig heverhettek a felszínen, kitéve például a kutyák hulladék eltakarító tevékenységének.

Patológiai elváltozások

Patológiai elváltozást – már csak a leletanyag csekély mérete és erős töredezett-

chaologists need to search for the traces of Roman Period phenomena almost right on the surface to find them at all. These archaeological phenomena disappear without being noticed during the usual mechanic removal of the humus layer down to the yellow sand or the subsoil, whether in the form of a few potsherds and a shallow feature or a thin layer marking a former surface.

Prehistoric Period

Archaeological observations in 2016 produced also surprising results concerning the prehistoric period in the territory. A brown, sandy layer was located under the modern and Roman Period layers (at a level of 104.00–103.30 m a.B.s. where it was measurable by the house foundation). Here we collected Late Bronze Age finds (from the period of the late Tumulus culture – early Urnfield culture, 1350–1100 BC). The outlines of some postholes could be observed in the brown sand, by the eastern part of the house foundation (fig. 3). However, often it was difficult to distinguish the feature from the layer, since the color and material of the fill was similar. In most cases, only the concentration of the finds indicated the presence of any feature, so it did not everywhere prove possible to excavate precisely the postholes of the Bronze Age building set at a regular distance from each other. The features were characteristically not sunk deep into the yellow sand under the brown, sandy layer.

Only the level of the modern period levelling was reached at the western and southern part of the house foundation. After the excavation of the pier foundations, however, it turned out that a dark greyish brown clayey layer was located (with its top

1. táblázat: A lelőhely állatmaradványainak korszakonkénti bontása
 Table 1. Distribution of animal remains from the site by archaeological period

ÁLLATFÉL / KORSZAK SPECIES / PERIOD	SZORVÁNY STRAY BIRD		KÉSO BRONZKOR (8 SE) LATE BRONZE AGE (8 SUs)		RÓMAI (3 SE) ROMAN PERIOD (3 SUs)		ÚJKOR (2 SE) MODERN AGE (2 SUs)		ÖSSZESEN TOTAL
	N	NISP	Súly (g)	%	N	NISP	Súly (g)	%	
Szarvasmarha / Cattle (<i>Bos taurus</i>)	2	27	403,9	16,5	29	29	1685,6	46,8	58
Juh / Sheep (<i>Ovis aries</i>)					1	1	9,6	1,6	1
Kecske / Goat (<i>Capra hircus</i>)					1	1	13,8	1,6	1
Juh/Kecske (<i>Ovis/Capra</i>) / Sheep/Goat (<i>Caprinae</i>)	19	19	83,9	11,6	6	6	65,6	9,7	25
Házisertés / Domestic swine (<i>Sus domestica</i>)	17	17	250,7	10,4	7	7	219	11,3	4
Háziló / Horse (<i>Equus caballus</i>)	1	7	233,1	4,3	1	1	21,1	1,6	1
Házikutya / Dog (<i>Canis familiaris</i>)	6	6	57,8	3,7	3	3	75,4	4,8	9
Házimélnős összesen / Domestic mammals total	3	76	1029,4	46,5	48	48	2090,1	77,4	132
Gímszarvas / Red deer (<i>Cervus elaphus</i>)	1	1	23,2	0,6					1
Közönséges hód / Eurasian beaver (<i>Castor fiber</i>)	1	1	9,4	0,6					1
Mézes nyúl / European hare (<i>Lepus europaeus</i>)									1
Vademeles összesen / Wild game total	0	2	32,6	1,2	0	0	0	0	3
Pannoni csiga / Vineyard snail (<i>Capaea vindobonensis</i>)	1	1	2,1	0,6					1
Kagyló / Bivalves (<i>Unio</i> -sp.)	2	32	255,9	19,5	1	1	4,3	1,6	36
Puhatestű összesen / Molluscs total	2	33	258	20,1	1	1	4,3	1,6	37
Nyúl mérettű emlős / Unidentified mammal, hare-sized	1	1	1,2	0,6					1
Kutya (közepes) mérettű emlős / Unidentified mammal, dog-sized	2	2	1,5	1,2					2
Kispatás / Small ungulate	18	18	34,2	11	4	4	7	6,4	23
Nagypatás / Large ungulate	1	32	188,3	19,5	9	9	99,7	14,5	42
Nem meghatározható összesen / Unidentified mammals, total	1	53	225,2	32,3	13	13	106,7	21	68
Összesen / Total	6	164	1527,6	100	62	62	2201,1	100	240

sége miatt is – csupán egy maradványon (egy késő bronzkori kutya állkapcsának – vélhetően időskori – foghiányaként) lehetett megfigyelni. Az elváltozások alacsony száma utalhat továbbá arra is, hogy az állatokat jól tartották, ugyanakkor a fiatal kori (a csonttani tünetek kialakulása előtti) vágási időpontot is sejtet.

Hasznosítás

Késő bronzkor: A feldolgozásra utaló nyomok (megmunkálás és égés nyomainak) száma igen alacsony volt. Az egyetlen megmunkált maradvány az SE 7-ből (rétegből) került elő. A megmunkált csont egy szarvasmarha lábközépcsontja volt, amelyet a *proximalis epiphysis* felől a csont hossz tengelyében átfúrtak, továbbá régi törési felületeket is megfigyelhettünk. A tárgy talán nyél lehetett, de pontos funkcióját a töredékessége miatt nem lehet meghatározni (mérete: 108×36×103 mm).

A testrégió szerinti megoszlás (KRE-TZOI 1968, 230–236) alapján a főbb gazdasági haszonállatok esetében a szarvasmarha-maradványok közül a száraz végtagok csontjai voltak legnagyobb számban, majd a fej-régió, a húsos végtagcsontok, a törzs és végül az ujjpercek csontjai. A kiskérődzők esetében a húsos, ill. száraz végtagok csontjai voltak nagyobb számban, valamint előkerült még a fej-régióhoz tartozó egyetlen maradvány is. A sertések esetében a fej-régió és a húsos végtagok száma volt a legtöbb, és akadt még száraz végtagcsont és törzs-régióba tartozó maradvány is. A lómaradványok közül a fej-régió csontjai ismertek a korszakból. Ezen háziállatok fej-régió és a száraz végtagcsontjainak jelenléte utalhat a bőrben maradó csontok, így a bőr hasznosítás jelenlétére is.

Az életkor meghatározására alkalmas csontok száma igen kevés volt, ezért ezek

at the level of an average 101.93 m a.B.s.) under the yellow sand layer (103.60–102.70 m a.B.S.). It did not yield any finds, though there was no chance for manual excavation and cleaning during the mechanical earthmoving. The section wall of the deep pier foundations often collapsed because of the sand layers. The level measurements too clearly reflect that the yellow sand layer comprised a natural elevation on the plot. The Bronze Age phenomena could be observed on the surface of that elevation. The presence of buildings with a post-supported structure can be considered characteristic in the period. There is data from examples from Dunakeszi–Székesdűlő (HORVÁTH–SZILAS–ENDRŐDI–HORVÁTH 2003), from Bojtár Street (LÁNG–SZILAS 2003, 113–114) and from Galagonya Street (HABLE 1997, 34) in the area of the capital.

The remains of an Urnfield Culture settlement were brought to light in 2016 at 121 Királyok Road though at the moment without any known context and no data at all on its extension. The reason for this lack of information is that only a few research campaigns targeted the three kilometers long southern zone of the examined section of the riverbank in Óbuda. Even those campaigns restricted to small excavation surfaces. They did not produce any results that suggested the presence of a Late Bronze Age settlement. Large scale excavations carried out north of this territory in the recent years, at a distance of 500 meters, brought to light only a peripheral segment of an Early Bronze Age settlement. The closest site which was occupied in this period is located to the north, at plot No. 225 Királyok Road (SZILAS 2017), where the southern edge of a settlement dating from the same period

alapján annyi mondható csak el, hogy a szarvasmarha- és a sertésmaradványok közül a fiatal állatok csontjai voltak nagyobb számban, a kiskérődzők és a lovak esetében pedig a kifejlettek. Ilyen alacsony darabszám esetén félrevezető lenne a további elemzés.

A hódcsontról maradványa a húsnak fogyasztása mellett a jó vízlepergető tulajdonságú prémjének hasznosítását is feltételezi.

Római kor: A római kori csontokból álló leletanyagban vágás vagy bárdolás nyomait is megfigyelhettük, de ezek a teljes csontanyagnak csupán 1,25%-t tették ki. A testrégió szerinti megoszlás (KRETZOI 1968, 230–236) alapján a főbb gazdasági haszonállatok esetében a szarvasmarha maradványok közül a húsos végtagcsontok, a fej-régió és a száraz végtagok csontjai voltak nagyobb számban, majd az ujjpercek és végül a törzs csontjai. A kiskérődzőknél a száraz, ill. húsos végtagok csontjai, valamint a fej-régió maradványai voltak nagyobb számban, valamint egy törzs-régióba tartozó maradvány. A sertések esetében a fej-régióba tartozó maradványok száma volt a legtöbb, és akadt még húsos és száraz végtagcsont és törzs-régióba tartozó maradvány is. A lómaradványok közül a törzs-régió csontjai ismertek a korzaktól. Az egyes fajok testrégió megoszlása főleg az elsődleges hasznosításra (hús, bőr, szőr feldolgozására) utal.

Az életkor meghatározására alkalmas csontok száma igen kevés volt, ezért ezek alapján annyi mondható el, hogy közülük a kifejlett állatokhoz tartozó maradványok száma volt magasabb. Az alacsony darabszám miatt, a késő bronzkori maradványokhoz hasonlóan félrevezető lenne a további elemzés.

could be localized. The find assemblage excavated at Flórián Square to the south, suggest it was a burial site that can be dated to the period of the Late Urnfield Culture (KŐSZEGI 1996).

Analysis of the archeozoological remains

During excavations in 2016, a relatively small number of animal bones were found at the site (N=240 [number of items, the number of bone fragments, remains, articulated skeletal elements], NISP=240 [Number of Identifiable Specimens]; total weight: 3.9836 kg). Since the number of finds is very low at present (below the numbers that would produce statistically valid information based on the experience, below N=700), and it will be complemented with the analysis of finds from the excavations in 2017, it will be suitable only later to draw detailed and final conclusions concerning the relevant archaeological periods. The present analysis represents a preliminary report which covers the Late Bronze Age and Roman Period finds, because the eight pieces from the Modern Period are negligible in terms of their number and relevance, and the six stray finds that cannot be connected to any period do not constitute valid data.

The animal finds originated from thirteen stratigraphic units (pits – N=25; fill – N=34; postholes – N=54; layer – N=121, and stray finds – N=6; see *table 1*). They can be dated to the Late Bronze Age, the period of the late Tumulus culture – early Urnfield culture (1350–1100 BC), the Roman Period (end of the AD 1st century – 2nd century), and the Modern Period.

Domestic animals outnumber wild animals in every period; the number of wild species is negligible. Among the domestic

Külső megjelenés

A leletanyag töredezettsége miatt marmagasság számításához szükséges adatokat összesen két esetben lehetett mérni, amelyek a római korra keltezett leletanyagból kerültek ki. Egy juh *calcaneus* (GL: 63 mm) alapján egy 71,8 cm-es marmagasságú (TEICHERT 1975, 51–69), nagyobb testű juhot, egy szarvasmarha *metacarpus* (GL: 192 mm, BP: 59 mm) alapján pedig egy 121,5 cm-es, nagytestű bikát lehetett azonosítani (NOBIS 1954, 155–194; MATOLCSI 1970, 89–137). Sajnos egyéb, a külső megjelenésre utaló adat (szarvcsap alakulások, további marmagassági adatok stb.) nem állnak rendelkezésre.

Környezetrekonstrukció

A vad fajok maradványai – ha feltételezzük, hogy a lelőhely közeléből kerültek a területre – alkalmasak lehetnek környezetrekonstrukcióra az életmódjukból adódóan. A késő bronzkori leletanyagból gímszarvas orsócsont és hód karcsont kerültek elő. Ezen vadak víz közeli, erdős, ligetes, bozótos térségre utalnak, mivel a gímszarvas az egybefüggő, nagy területet, a tisztásokat, bozótosokat, erdőszéleket (DURANTELL 2008, 374), a hód pedig a lassú folyású, dús erdővel határolt folyókat és gazdag növényzetű mocsarakat kedveli (PEARSON–BURTON 1986, 67).

Nagy Alexandra – Szilas Gábor –
Biller Anna Zsófia

Irodalom / References:

BOLLA 2016 • Bolla Z.: A magyar art deco építészet. Budapest 2016.

mammals, cattle remains occurred in the highest number, followed by the bones of small ruminants, then those of domestic swine, horse, and dog. Those fragments that could not be determined in terms of species, could also not be otherwise identified due to the absence of characteristic anatomical marks. Based on the size of the fragments, these can be categorized as hare- or dog-sized mammals, and small or large ungulates. They constitute 28.3% of the total number of finds (*table 1*).

State of preservation

The size of the remains ranged from 0.5 cm to 23.2 cm, and 90.8% (N=218) measured below 10 cm. Thus, the find material consisted of very fragmentary bones. Various taphonomic deformations could be observed on the surface of the animal remains (burning, root etching, chewing, the impact of acidic soil; N=24 in the Late Bronze Age, N=20 in the Roman Period). Most of these natural phenomena (the formation of root etching and the impact of acidic soil) resulted from the time before the bones got interred. This suggests that the bones entered the earth relatively quickly and spent only a short time on the surface, exposed, for example, to the waste removal activity of dogs.

Pathological deformations

We could observe pathologies only on a single remain (the lack of teeth on the mandible of a Late Bronze Age dog, probably connected to old age), also due to the small number and fragmentary character of the finds. The low number of pathologies might also indicate that the animals were well kept. At the same time, it also

BUDAI 2011 • Budai Balogh T.: Az utolsó kísérlet. I. Valentinianus és a birodalom határvédelme. Ókor 10/1 (2011) 85–97.

DURANTELE 2008 • Durantele, P.: A vadászati enciklopédiája. Pécs 2008.

GARÁDY 1950 • Garády S.: Ásatások a békásmegyéri ú. n. Pusztá-templomban és mellékén (Ausgrabungen bei der sog. Pusztá-Kirche in Békásmegyér und in deren Umgebung). BudRég 15 (1950) 437–450.

HABLE 1997 • Hable T.: 44/6, Budapest III. Óbuda-Újlak, Bokor u. – Galagonya u. sarok („PROFORM” telek). RégFüz 48 (1997) 34–35.

HABLE-REMÉNYI-KÁRPÁTI 2003 • Hable T. – Reményi L. – Kárpáti Z.: Két ásatás – az aquincumi canabae déli szélén (Two excavations in the southern part of the Aquincum canabae). AqFüz 9 (2003) 33–52.

MAGYAR-HÁRSHEGYI 2016 • Magyar-Hárshegyi, P.: The trade of Pannonia in the light of amphorae (1st – 4th century AD). DissArch Ser 3. No. 4. (2016) 427–438.

HORVÁTH-SZILAS-ENDRÓDI-HORVÁTH 2003 • Horváth L. A. – Szilas G. – Endródi A. – Horváth M. A.: Előzetes jelentés a Dunakeszi, Székes-dűlőn végzett őskori telepfeltárásról (Vorbericht über die Ausgrabung der urzeitlichen Siedlungen von Dunakeszi). RKM 2000, 5–17.

KOVÁCS 2008 • Kovács, P.: Burgus building inscriptions of Commodus from Pannonia. Sylloge Epigraphica Barcinonensis 6 (2008) 125–138.

KŐSZEGI 1996 • Kőszegi, F.: The bronze finds from Budapest-Flórián tér. In: Kovács, T. (Hrsg.), Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Regionen. Festschrift für Amália Mozsolics zum 85. Geburtstag. Budapest 1996, 175–181.

suggests that they were slaughtered at a young age (before bone deformations have time to develop).

Utilization

Late Bronze Age: The number of traces of processing (working and burning) was very low. The single worked osseous object was found in SU 7 (a layer). The worked bone was a cattle metatarsal pierced along its longitudinal axis from the *proximal epiphysis*. Old broken surfaces could also be observed. The object may have been a crude handle, but in the absence of use wear due to its fragmentary character its exact function could not be identified (size: 108×36×103 mm).

The distribution of cattle remains according to body regions (KRETZOI 1968, 230–236) reveals the dominance of the metapodial, followed by fragments from the head region, the meaty limbs, the trunk and, finally, the phalanges. Small ruminants were represented mainly by bones associated with the meaty limbs and the metapodium, while only one skull fragment was recovered. Among the swine remains, bones of the head and the meaty limb dominant, while metapodial and bones of the trunk came to light sporadically. Horses were represented in this period by bones from the head region. The presence of head and terminal bones of these domesticates suggest hide working activities, as these bones are usually not removed from the hide when it is being scraped.

The number of bones suitable for determining age at death was very low. The only conclusion that can be drawn based on these finds is that cattle and swine bones were dominated by the bones of juvenile animals, while the bones of horses and

KRETZOI 1968 • Kretzoi M.: La répartition anatomique du matériel ostéologique selon les espèces et les amas de déchets. In: G. Csánk V.: La station du paléolithique moyen d'Érd, Hongrie. MHB 3. Budapest 1968, 230–244.

LASSÁNYI 2012 • Lassányi G.: Budapest III. ker., Barátpatak utca 6/a., Hrsz.: 63565. Aqfűz 18 (2012) 114–116.

LÁNG 2004 • T. Láng O.: Budapest, III. ker., Piroska utca 3–5. (Hrsz.: 63573). Aqfűz 10 (2004) 179.

LÁNG–SZILAS 2003 • T. Láng O. – Szilas G.: Római kori maradványok és késő bronzkori településnyomok Kaszásdűlőn (Remains from the Roman period and Late Bronze Age settlement traces at Kaszásdűlő). Aqfűz 9 (2003) 111–114.

LŐRINCZ 1994 • Lőrincz, B.: Die Truppenbewegungen am pannonischen Limes während der Markomannenkriege. In: Friesinger, H. – Tejral, J. – Stuppner, A. (Hrsg.), Markomannenkriege. Ursache und Wirkungen. Brno 1994, 51–57.

LŐRINCZ 2001 • Lőrincz, B.: Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. Wiener Archäologische Studien 3. Wien 2001.

MATOLCSI 1970 • Matolcsi, J.: Historische Erforschung der Körpergröße des Rindes auf Grund von ungarischen Knochenmaterial; Zeitschrift für Tierzüchtung und Züchtungsbiologie 87/2(1970) 89–137.

NAGY 1934 • Nagy L.: Pest város eredete. TBM 3 (1934) 7–27.

NAGY 1937 • Nagy L.: Az Aquincumi Múzeum kutatásai és gyarapodása az 1923–1935. években. BudRég 12 (1937) 261–275.

small ruminants by adult individuals. Any further analysis would be misleading for such a small sample.

The single beaver bone suggests that the animal's meat was consumed and/or its fur was used due to its impermeability and beauty.

Roman Period: Traces of cuts or cleaver blows occur among the Roman Period faunal remains but represent only 1.25% of the total bone material.

The distribution of cattle finds based on body regions (KRETZOI 1968, 230–236) reveals the dominance of the meaty limbs, fragments from the head region, and the metapodium, followed by the phalanges, and, finally, the bones of the trunk such as ribs. Small ruminants were represented mainly by bones associated with the meaty limbs and the metapodium, as well as fragments from the head region while only one bone fragment from the trunk region was recovered. Among the swine remains, bones of the head dominant, while bones of the meaty limbs, the metapodia and the trunk came to light sporadically. Horses were represented in this period, in contrast, by bones from the trunk. The distribution of finds according to body region among the species mostly suggests their primary use (processing meat, fat, leather, and fur).

The number of bones suitable for age determination was very low. Based on these specimens, it can be concluded that the bones of adult individuals dominated. As with the Late Bronze Age remains, any further analysis would be misleading due to the small size of the sample.

NAGY 1939 • Nagy L.: A szír és kisázsiai vonatkozású emlékek a Duna középfolyása mentében. *ArchÉrt* 52 (1939) 115–147.

NAGY 1942 • Nagy L.: Aquincum és a későrómai védőrendszer. In: Szendy K. (szerk.), *Budapest története I. Budapest az ókorban*. Budapest 1942, 747–764.

NOBIS 1954 • Nobis, G.: Zur Kenntnis der ur- und frühgeschichtlichen Rinder Nord- und Mitteleuropas; *Zeitschrift für Tierzüchtung und Züchtungsbiologie* 63 (1954) 155–194.

PEARSON–BURTON 1986 • Pearson, P. – Burton, J. A.: *Emlősállatok*. Budapest 1986.

SOPRONI 1978 • Soproni, S.: *Der spätrömische Limes zwischen Esztergom und Szentendre*. Budapest 1978.

SZILAS 2008 • Szilas G.: *Budapest III. ker., Királyok útja 195–197.*, Hrsz.: 63588; *Királyok útja 199–203*, Hrsz.: 63589. *Aqfüz* 15 (2008) 169–170.

SZILAS 2017 • Szilas G.: *Régészeti kutatások a Királyok útja 225. sz. telken*. *Aqfüz* jelen kötetében 50–59.

TEICHERT 1975 • Teichert, M.: Osteologische Untersuchungen zur Berechnung der Widerristhöhe bei Schafen; In: Clason, A. T. (ed.), *Archaeological Studies*. Amsterdam – New York 1975, 51–69.

VARGA 2011 • VARGA G.: *Római kori őrtornyok Budapesten (Mítosz és valóság) (Roman Age Watch-Towers in Budapest [Myth and reality])*. *ArchÉrt* 136 (2011) 115–134.

VISY 2003 • Visy, Zs.: *The Ripa Pannonica in Hungary*. Budapest 2003.

Appearance

The fragmented material permitted bone measurements to be taken for withers height estimation only in two cases; both of these bones date to the Roman Period. One sheep *calcaneus* (GL: 63 mm) comes from a relatively large sheep, 71.8 cm at the withers (calculated with Teichert's method; TEICHERT 1975, 51–69). A cattle metacarpal (GL: 192 mm, BP: 59 mm) probably comes from a large bull, measuring 121.5 cm at the withers (calculated with Nobis' method, NOBIS 1954, 155–194; MATOLCSI 1970, 89–137). Unfortunately, no other data indicating the animals' appearance, such as further withers height estimations or horn core shapes, was available.

Environment reconstruction

Remains of the wild species – if we suppose that they got to the site from neighboring wild areas – permits some reconstruction of the former environment surrounding these settlements based on the environmental niche they potentially inhabit. A radius of a red deer and a humerus of a beaver was found among the Late Bronze Age finds. These game animals suggest the presence of a bushy grassland area lying close to water, since red deer tend to prefer large continuous areas, clearings, bushes and forest fringes (DURANTELL 2008, 374), while the beaver prefers slow running rivers surrounded by forests and swamps rich in vegetation (PEARSON–BURTON 1986, 67).

*Alexandra Nagy – Gábor Szilas –
Anna Zsófia Biller*

Ásatások a Graphisoft Park Déli részén

(Budapest III. ker., Reichl Kálmán utca –
Ángel Sanz Briz út, Hrsz.: 19333/62)

2016 szeptembere és novembere között teljes felületű megelőző feltárást végeztünk a Graphisoft Park új, épülő irodaháza területén, a Reichl Kálmán utca és az Angel San Briz út által határolt részen. A terület jelentős részét már korábban, 2009-ben és 2010-ben feltártuk (*1. kép*), ennek során egy rézkori kút, urnamezős temetőrészlet, valamint római kori sírok kerültek elő (LASSÁNYI 2010, 2011). A mostani feltárást a telek déli részét érintette, valamint az északi zónában is nyomon követtük a munkagödör bővítését.

A feltárt terület annak a már korábbi ásatásokon dokumentált, észak-déli irányú természetes vizenyős mélyedésnek a keleti oldalára esett, amely magasabb Duna-vízszint esetén vízzel telhetett meg.

A 2016-os ásatás folyamán nyolc, az őskorhoz kapcsolható régészeti jelenséget figyeltünk meg, ám mindössze kettőt nem roncsoltak a korábbi szántások és a modern építkezések. Ezeket az objektumokat a római kori beásások nem vágták, annak ellenére, hogy kis területen, sokszor közvetlenül a római kori sírok mellett kerültek elő. Az egykori Gázgyár területén korábban már több helyszínen kerültek elő őskori, rézkori és bronzkori emlékek (ENDRÓDI 2001; ZSIDI-REMÉNYI 2003; LASSÁNYI 2007, 104; LASSÁNYI 2010, 29; LASSÁNYI 2011, 36–39).

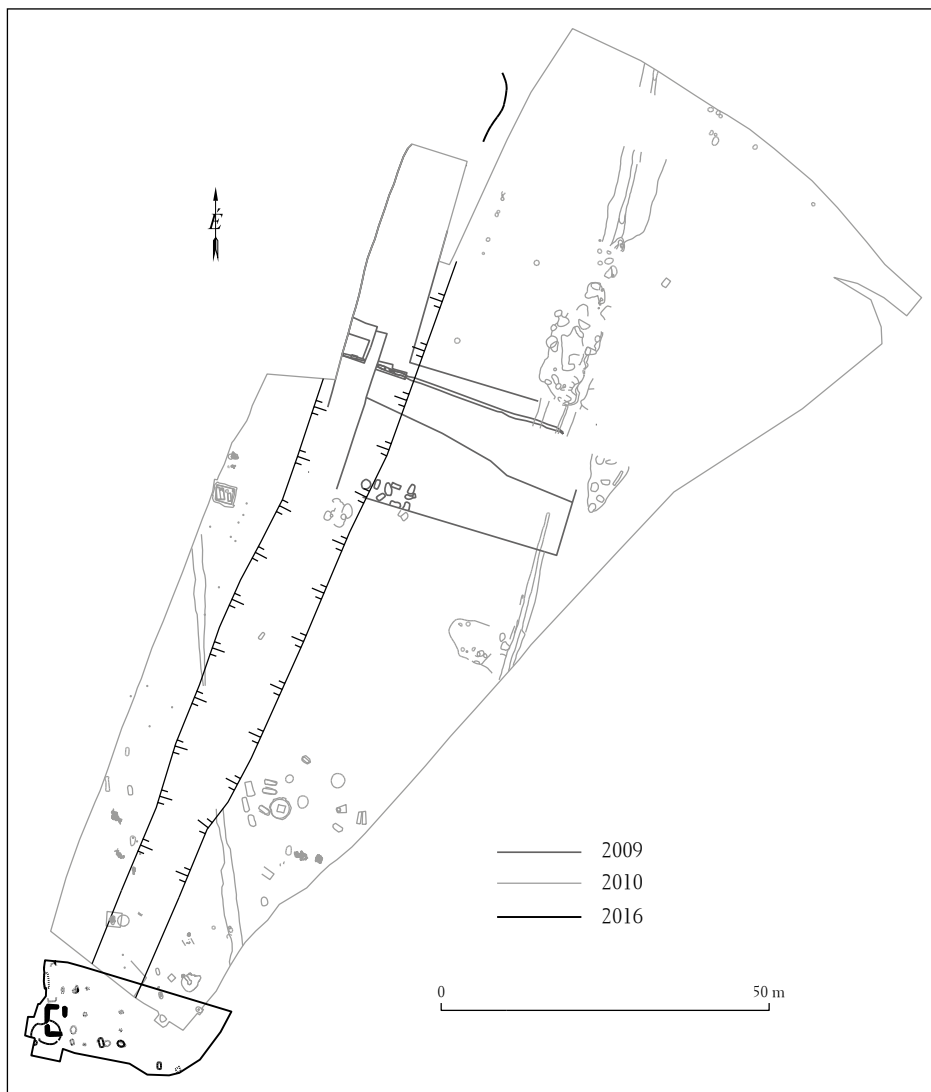
Excavations in the Southern Part of the Graphisoft Park

(Budapest, District III, Reichl Kálmán St.
– Ángel Sanz Briz Road, Lrn.: 19333/62)

Preventive excavations were carried out between September and November 2016 over the entire territory of the new office building to be constructed in the Graphisoft Park, in an area bordered by Reichl Kálmán Street and Angel San Briz Road. A significant part of the territory had been previously excavated in 2009 and 2010 (*fig. 1*). During these campaigns, a Copper Age well, part of a cemetery of the Urn-field Culture, and Roman Period graves were found (LASSÁNYI 2010, 2011). This excavation affected the southern part of the plot. The extension of the work trench was also monitored in the northern zone.

The excavated area was located on the eastern side of a north-south oriented waterlogged natural hollow documented during previous excavations as well. It was probably filled by the water from the Danube in those periods when the water level of the river was high.

Eight archaeological features connected to the prehistoric period were observed during the excavation in 2016. Only two of these features were left undisturbed by ploughing or modern constructions. These features were not cut by any Roman Period pits, in spite of the fact that they were found within a small territory, often close by the Roman Period graves. Prehistoric, Copper Age and Bronze Age remains had previously been found in the terri-

1. kép: Graphisoft-Dél 2009–2010–2016
 Fig. 1. Graphisoft-South 2009–2010–2016

A kora bronzkori Harangedény-Csepel csoport két sírral képviseltette magát. Egy-mástól több méterre feküdtek, kapcsolat nem fedztünk fel közöttük. Az SE 33/34 a legjobb állapotban, épen megmaradt őskori jelenség volt a területen. A nagyméretű urna betöltése kalcinált csontdarabkákból

tory of the former Gas Factory, at various points on the site (ENDRÓDI 2001; ZSIDI-REMÉNYI 2003; LASSÁNYI 2007, 104; LASSÁNYI 2010, 29; LASSÁNYI 2011, 36–39).

The Early Bronze Age Bell Beaker Culture – Csepel Group was represented by

állt, s egy pohár töredéke feküdt benne. Ezt egy hasonló méretű, fenékkal felfelé álló edénnyel fedték be. Keleti oldalán két kisméretű kancsó feküdt. A tőle jóval távolabb előkerült, folt nélküli SE 39 erősen bolygatott volt, mindössze egy nagyobb fazék és egy kisebb edény töredékeit találtuk meg egy kupacban. Ám a töredékek közül egy kőből faragott, ép csuklóvédő került elő, amely alapján a jelenséget sírnak értelmeztük (ENDRÓDI 2001, 87).

A késő bronzkori urnamezős kultúra öt objektumát sikerült feltárnunk. Az SE 14/15 urnatemetkezést több négyzetméteren húzta szét az egykori szántás, így a pontos elrendezést már nem sikerült rekonstruálni. A nagyméretű urna, egy kisebb pohár és egy tálka töredékein kívül kétmaroknyi, egy kupacban fekvő csiga és egy őrlőkö töredéke tartozott a temetkezéshez, amelyből azonban kalcinált csontot már nem lehetett elkülöníteni. Az SE 18 talán egy szétszántott urnasír lehetett. Két nagyobb, vastag, egy edényhez tartozó kerámiatöredék és egy kis, bikónikus testű, hosszú nyakú kerámiapohár töredéke alkotta, amelyek egymástól két méterre feküdtek. Mivel a közelben semmilyen más őskori jelenség nem volt, egybetartozónak tekintettük őket. Kalcinált csont nem került elő, s beásási gödröt sem észleltünk. Nem messze innen egy emberfej nagyságú, megmunkálatlan kődarab feküdt, amelyhez szájjal egy kónikus, enyhén profilált talpú, lapos aljú tál töredékét borították (SE 22).

A lelőhely legnagyobb őskori objektuma az SE 43/44 gödörkomplexum volt. A nagyméretű, amorf, részben padkás, részben meredek oldalú, vízszintes aljú gödör pontosan az SE 6-os római kori objektum alatt helyezkedett el, de a két jelenség nem érintette egymást. Valószínűleg agyaggyeprési célből ásták ki, majd fokozatosan – a

two graves. These were located at a few meters distance from each other. It was not possible to identify any connection between them. SU 33/34 was an intact prehistoric feature, the one in the best state of preservation in the territory. The fill in the large urn was composed of calcinated bone fragments and contained a fragment of a beaker. It was covered with a vessel of similar size, placed with its bottom up on the top of the urn. Two small jars lay by its eastern side. SU 39 was discovered at a considerable distance from this feature, in a severely disturbed state. No outlines of the pit could be observed, only fragments of a large pot and a smaller vessel were found in a pile. However, an intact carved stone wrist-guard was unearthed among the fragments, based on which, the feature could be interpreted as a grave (ENDRÓDI 2001, 87).

Five features were excavated dating from the late Bronze Age Urnfield Culture. SU 14/15 was an urn burial formerly spread by a plough over several square meters. Thus, its exact original arrangement could not be reconstructed. In addition to fragments of a large urn, a smaller beaker and a small bowl, the burial contained two handfuls of shells in a pile and a fragment of a grindstone although no calcinated bones could be identified anymore. SU 18 might have been an urn burial destroyed by the plough. It comprised two large, thick sherds from the same vessel and, lying two meters from those sherds, there was a fragment of a small biconical ceramic beaker with an elongated neck. Since no other prehistoric phenomena could be detected nearby, the two broken vessels were considered to have come from the same feature. No calcinated bones were found and neither could the outlines of the pit

2. kép: SE-19-es bronzkori gödör
 Fig. 2. SU 19 Bronze Age pit

faszén- és paticsdarabok tanúsága szerint részben mesterségesen – töltődhetett fel. Ebbe ásták bele a lelőhely legjelentősebb őskori objektumát, egy tölcser keresztmetszetű, szabálytalan kör alakú gödröt (SE 19; 2. kép). Ennek kilenc, leletgazdag rétege közül a legfelső erősen faszenes, hamus, nagy darab, sokszor áglyenyomatos, égett paticsdarabokkal és kevés átégett állatcsonttal kevert rétege volt mindközül a legvastagabb. A további, egymást váltó homok, humusz és faszénrétegek közül megemlítendő még a harmadik és a hatodik, amelyekben a gödör egészében, de különösen a középső zónájában nagy mennyiségű, különböző edényekből származó, vastag kerámiatöredékek feküdtek rendszer nélkül. A hatodik rétegből került elő az a lapos felületű agyagkarika, melynek párhuzamait a Harsánylejtő 65. munkaterületéről ismerjük (Szilas Gábor

be observed. An unworked stone block the size of a human head lay not far from here. A fragment of a conical bowl with a slightly articulated base and flat bottom was leaned with its mouth against the stone (SU 22).

The largest prehistoric feature at the archaeological site was the SU 43/44 pit complex. The side of the large, amorphous pit was partly vertical, partly shaped with shoulders, with a flat bottom. The pit was located precisely under the Roman Period feature SU 6 although the two features did not intersect. It was probably used to quarry clay. It later filled gradually, and – based on the bits of daub and charcoal – partly as a result of human activity. The most significant prehistoric feature, a funnel-shaped, irregular, circular pit (SU 19) was cut into this pit complex (fig. 2). It contained nine layers of fill, each rich in

3. kép Bronzkori állatfigura
Fig. 3. Bronze Age figurine
of an animal

szóbeli közlése). A gödör legjelentősebb lelete a szintén a hatodik rétegből származó, kisméretű agyag állatfigura töredéke (3. kép). A kecskét vagy kutyát mintázó, négylábú, vastag farkú, apró fejű, foltosra égett kisplasztika felülete lesimított, helyenként gyengén polírozott. A bal első lába és a farka letört. A rétegből még egy emberi koponya darabja is előkerült. Az SE 19 objektum rendeltetése nem ismert, de leletanyag alapján valószínűleg valamilyen kultikus tevékenységhez kapcsolható.

Az SE 28 kerek gödör erősen paticsos oldala és faszenes, paticsos betöltése bronzkori kerámiatöredékeket, nagyobb tapasztásdarabot és állatcsontokat rejtett. Az egészen apró, legalább két edényből származó, jellegtelen töredékeket azonban nem tudtuk kultúrához kapcsolni. Az objektum rendeltetését ugyancsak nem tudtuk megállapítani.

A 2016-os ásatási szezonban előkerült Harangedény-Csepel csoport jelenségei jól illeszkednek az eddig megfigyelt temetkezési rendszerbe (ZSIDI-REMÉNYI 2002, 91–93). Az urnamezős kultúrának azonban csak szórványleletei kerültek

finds. The topmost layer was the thickest. it contained a large amount of charcoal and ash, mixed with large, burnt pieces of daub often featuring imprints of branches, and a small number of animal bones. The third and the sixth layer stand out among the alternating sand, humus, and charcoal layers. These layers contained a large number of thick potsherds from distinct pots and lying without any observable pattern all over the pit, but especially in the middle. A clay ring with a flat surface was found in the sixth layer; analogies to it are known from work site No. 65 at Harsánylejtő (oral communication by Gábor Szilas). The most significant find in the pit also came from the sixth layer: a fragment of a clay animal figurine (fig. 3). The small, four-legged sculpted figure with a thick tail and a small head probably represented a goat or a dog. Its surface was smoothed, partly polished, and burnt in spots. The left front leg and the tail of the figurine were broken. The layer contained a fragment of a human skull as well. The function of feature SU 19 could not be identified, but, based on the finds, it was

4. kép: Kitapasztott szélű hamvasztásos római kori sír
 Fig. 4. Roman Period cremation burial with plastered sides

eddig elő, ilyen határozott megjelenése újdonság a volt Gázgyár területén (ZSIDI-REMÉNYI 2002, 93).

A bronzkor időszaka után a következő régészeti korszakot a területen az a nyolc római kori sír jelentette, amelyek a 2010-ben feltárt Kr. u. 3. – kora 4. századi sírcsoport részét képezték. Ezek közül négy kitapasztott szélű, észak déli tájolású, hosszúkás formájú hamvasztásos sír (1428., 1429., 1431. és 1435. sír [4. kép]), kettő pedig szabálytalan alakú szórthamvas temetkezés volt (1430, 1432. sír). Ezek a sírok kevés mellékletet: kopott, 2. századi bronzpénzeket, üveg- és kerámiatöredékeket tartalmaztak. A két csontvázás temetkezés közül az 1433-as egy kisgyermek észak-déli tájolású temetkezése volt, ahol a holttest lábához egy szoptatósüveget és egy kerámiapoharat helyeztek (5. kép). A

probably connected to some kind of ritual activity.

The wall of SU 28, a circular pit, contained a large amount of daub. Its fill, mixed with charcoal and daub, yielded Bronze Age potsherds, relatively large pieces of plastering, and animal bones. The tiny, plain fragments originating from at least two vessels, however, could not be connected to any particular archaeological culture. Neither could the original function of the feature be identified.

Features from the Bell Beaker Culture – Csepel Group unearthed in the 2016 excavation season fit well into the previously observed system of burials (ZSIDI-REMÉNYI 2002, 91–93). However, only stray Urnfield Culture finds had previously been found here. Presence of characteristic features of this prehistoric culture in

5. kép: Gyermeksír szoptatósüveggel és kerámiaedénnyel
 Fig. 5. Infant's grave with nursing bottle and ceramic cup

másik, egy részben bolygatott, felnőtt temkezés északnyugat-délkeleti tájolású koporsós sír volt.

A most, valamint 2009-ben, 2010-ben és 2015-ben (LASSÁNYI 2016) e területől északabbra feltárt római kori Kr. u. 3 – kora 4. századi sírcsoportok úgy tűnik, hogy kisebb, elkülönülő egységeket alkottak a polgárváros összefüggő keleti (gázgyári) Kr. u. 1– kora 4. századi, nagy kiterjedésű, összefüggő temetőjétől délre, így nem kizárt, hogy egy-egy család, vagy csoport sírhelyei voltak a Duna-közeli dombháton.

Összefoglalóan elmondható, hogy a modern Duna-parttal párhuzamosan húzódó gázgyári terület déli részén, az egykori ipari sínek alatt további bronzkori és római kori emlékek előkerülésére lehet számítani a jövő fejlesztései során.

Lassányi Gábor – Szeredi Anna

the territory of the Gas Factory mark a new result for this season excavation work (ZSIDI-REMÉNYI, 2002, 93).

The next archaeological period found in the territory following the Bronze Age was represented by eight Roman Period graves. These burials belonged to an AD 3rd – early 4th century grave group excavated in 2010. Four of the graves were cremation burials in north-south oriented, oblong pits with plastered sides (grave No. 1428, 1429, 1431, and 1435 [fig. 4]), while two irregular pits contained cremated burials without urns (No. 1430 and 1432). These latter graves contained only a few grave goods: worn bronze coins from the AD 2nd century, glass and pottery sherds. One of the two inhumation burials, No. 1433, was oriented north-south. A nursing bottle and a ceramic cup was placed at the feet of an infant's body in the grave (fig. 5).

Irodalom / References:

- ENDRŐDI 2001 • Endrődi A.: Kora-bronzkori sírok Aquincum közelében (Early Bronze Age graves in the environs of Aquincum). *Aqfűz* 7 (2001) 85–88
- LASSÁNYI 2006 • Lassányi G.: Római temető és gazdasági épületek feltárása a volt Gázgyár (ma Graphisoft park) területén (Excavation of a Roman cemetery and out-buildings in the territory of the former Gas Factory [today known as Graphisoft Park]). *Aqfűz* 12 (2006) 30–36.
- LASSÁNYI 2007 • Lassányi G.: Előzetes jelentés az Aquincumi polgárváros keleti (gázgyári) temetőjének feltárásáról (Preliminary report of the excavation in the eastern cemetery [Gas Factory] of the Aquincum Civil Town). *Aqfűz* 13 (2007) 102–116.
- LASSÁNYI 2010 • Lassányi G.: Feltárások az egykori Óbudai Gázgyár területén (Excavations in the area of the former Óbuda Gas Factory). *Aqfűz* 16 (2010) 25–38.
- LASSÁNYI 2011 • Lassányi G.: Kora bronzkori és római kori temetőrészlet feltárása a volt Óbudai Gázgyár déli részén (Excavation of parts of Early Bronze Age and Roman cemeteries in the southern part of the former Óbuda Gas Factory). *Aqfűz* 17 (2011) 36–51.
- LASSÁNYI 2016 • Lassányi G.: Budapest III. ker., Záhony utca 7. *Aqfűz* 22 (2016) 146–148.
- ZSIDI–REMÉNYI 2003 • Zsidi P. – Reményi L.: Duna-parti út részlete és őskori maradványok a polgárvárostól délre (Detail from the road on the Danube bank and prehistoric remains south of the Civil Town). *Aqfűz* 9 (2003) 86–94.

The other burial, that of an adult, was partially disturbed. The northwest-southeast oriented grave contained a coffin.

The Roman Period, AD 3rd – early 4th century grave groups excavated now as well as in 2009, 2010, and 2015 to the north of this territory (LASSÁNYI 2016) seem to comprise small, distinct units south of the large, continuous eastern cemetery (named after the Gas Factory) serving the Civil Town and used from the AD 1st to the early 4th century. Thus, it cannot be excluded that these grave groups on the hillocks close to the Danube served as burial sites for single families or distinct groups.

In summary, further Bronze Age and Roman Period remains can be expected to surface under the former industrial railway lines during future modern development work in the southern zone of the Gas Factory territory extending in parallel with the modern Danube bank.

Gábor Lassányi – Anna Szeredi

Középkori fazekasműhely és településrészletek a Vízivárosból

*(Budapest II. ker., Csalogány utca 43.,
Hrsz.: 137723/1)*

A Budapesti Történeti Múzeum Vármúzeuma az OTP Ingatlan Zrt. megbízásából teljes felületű megelőző régészeti feltárást végzett 2016. július 25. és 2017. február 28. között a II. kerületi Csalogány utca 43. számú telken társasház és mélygarázs építkezést megelőzően. Bár a téli hónapokban az ásatást sátor alatt végeztük, a nagy hideg miatt január 9. és 30. között nem tudtunk dolgozni, mivel a talaj mélyen átfagyott.

A telken 2010-ben történt lebontásáig a 19. század elején épült állami tanító-nőképző épülete állt, amelyet 1945 után mint gyógypedagógiai iskolát használtak. A nagyméretű telek beépítése lényegében az iskola alapítása óta nem változott: a terület két részre oszlott, a Csalogány utca felőli oldalon emelkedett az iskola, majd kb. a telek felénél húzódó támfal alatt az intézmény kertje töltötte ki a hátsó részt. Ebből a kertből, szintén 1945 után, egy óvoda részére választották le az északi részt, amely tehát mára kívül esett a kutatható telken. Az egykori beépítést részletesen tanulmányozhatjuk az 1810-ben kiadott Lipszky János-féle térképen, illetve 1873-tól kezdődően a kataszteri térképeken. Az iskolaépület C alakban helyezkedett el, egykori homlokzati szárnya a Csalogány utca kiszélesítése után, ma

Medieval pottery workshop and settlement details in the Víziváros

*(Budapest, District II, 43 Csalogány
Street, Lrn.: 137723/1)*

The Castle Museum of the Budapest History Museum carried out preventive excavation on the entire surface of plot No. 43 Csalogány Street in District II, between 25 July 2016 and 28 February 2017, commissioned by the OTP Real Estate Ltd., preceding construction work on an apartment house and a deep garage. Though the excavation was conducted under a heated tent during the winter months, it was not possible to work between 9 and 30 January due to the extremely cold weather as the soil was frozen to a considerable depth.

The plot was occupied by the building of a state college for primary school education constructed at the beginning of the 19th century, until it was demolished in 2010. After 1945, the building was turned into a school for special education. The occupation of the large plot has not changed essentially since the foundation of the school: it was divided into two parts, the school stood on the side overlooking Csalogány Street, while behind the supporting wall erected approximately in the middle of the plot, the institution's garden occupied the rear section. The northern part of this garden was separated to create space for a kindergarten after 1945, which, consequently, now fell outside the

1. kép: Légi felvétel az ásatásról, 2016. december 3. (Civertan BT.)
Fig. 1. Aerial photograph of the excavation, 3 December 2016 (Civertan Ltd.)

már a közterület alá esik, míg oldalsó és hátsó szárnyai a mai telek szélén, illetve közepén találhatóak. Az épületszárnyak alá mindenütt pince készült, amelyek széles, nagy udvart zártak körbe. A fentiekből következik, hogy az alápincézett részek kivételével, régészeti szempontból újkori építkezésekkel csak kevésbé bolygatott, történeti rétegekre lehetett számítani mind az egykori széles udvaron, mind a kertben. A budai Víziváros ezen része a középkorban a Taschental nevet viselte. A 14. század vége óta városfallal kerített terület meglehetősen ritkásan lakott volt, ám az éppen feltárássra került telek a közeli karmelita kolostor (Csapláros utca – Kapás utca, Benda Judit ásatása, 2002) nyugati szomszédságában helyezkedett el. Az iskola bontását Benda Judit szakfelügyelte 2010-ben.

plot available for research. The former occupation can be studied in detail on the map by János Lipszky issued in 1810, and on the cadastral maps starting from 1873. The school building occupied a C-shape territory. Its former front wing is now, after the widening of Csalogány Street, located under public premises, while its side and back wings were situated along the edges and in the middle of the present plot. Each wing had a cellar and enclosed a large and wide courtyard. Based on all the above information, the archaeologists expected a historical stratigraphic sequence which was only moderately disturbed by modern constructions both in the former broad courtyard and in the garden, except for the areas with cellars beneath them. This part of Buda is called the Víziváros (Water city) but was known as Taschental

2. kép: Középkori edényégető kemence feltárás közben
Fig. 2. Medieval pottery kiln during excavation

A kutatás elején a Csalogány utcával párhuzamos tengelyű, 5×5 méteres egységekből álló négyzethálót vetítettünk a területre, amely a leendő szelvényeket jelölte ki. A Csalogány utca mentén 16 (80 m) oszlop (betűkkel jelölve), az Erőd utca mentén 12 (60 méter) sor (számokkal jelölve) fért fel a telekre, tehát összességében 192 négyzet. Ebből a telekhatárok mentén egy négyzetnyi szélességet statikai okokból (rézsús megtámasztás) el kellett hagyni, tehát 14×10, azaz 140 szelvény kitűzésére volt lehetőség. A valóságban feltárandó terület a pincék alapterületével azonban csökkent.

A telek rétegviszonyait tisztázandó a munka kezdetén 2 méter széles kutatóárkot jelöltünk ki a Csalogány utcára merőlegesen, nagyjából középtájon a nyolcadik („I”) oszlopnál. Ebben háromheti munkával tisztáztuk az újkori, török kori és középkori feltöltések viszonyát. Ezt követően az újkori feltöltést géppel eltávolítottuk, majd a szelvényeket kitűzve kezdtük meg a régészeti feltárást. A kutatást a föld elszál-

in the Middle Ages. The area surrounded by a city wall from the late 14th century was relatively sparsely populated, but the plot we excavated sat in the western neighborhood of the nearby Carmelite monastery (Csapláros Street – Kapás Street, excavation by Judit Benda, 2002). Judit Benda provided archaeological supervision during the demolition works at the school in 2010.

At the beginning of the research, a grid consisting of 5×5 meter units which designated the place of future trenches was projected onto the territory. The axis of the grid ran parallel with Csalogány Street, along which were 16 columns (along 80 m), while 12 lines (along 60 m) along Erőd Street could be fit onto the plot, resulting in a total of 192 squares generated on the grid. A zone one-square wide had to be left out along the borders of the plot due for statical reasons. Thus, altogether 140 trenches or 14X10 squares could be designated over the surface of the plot., so we could designate 14×10, that is, 140

3. kép: Egy sírgödörben eltemetett öt személy maradványai Budapest 1944–1945-ös ostromából
Fig. 3. Remains of five persons buried in a single grave during the siege of Budapest in 1944–45

lításának szempontjait figyelembe véve a telek északnyugati sarkából indítottuk, majd a földmunkát követve a teljes nyugati oldal felől haladtunk kelet felé. A terület általános szintviszonyaira jellemző, hogy a Várhegy oldalának lapos lejtőjén helyezkedik el, ezért a felszín a Csalogány utca mentén kelet felé, az Erőd utca mentén pedig észak felé lejt, tehát a legmagasabb pont a délnyugati, míg a legmélyebb az északkeleti saroknál található. A feltárást erősen akadályozta a hideg, erősen fagyos téli időjárás. Emiatt január hónapban néhány hétre fel kellett a munkát függeszteni. Ennek eredményeképpen a telek keleti részén egy kb. 15 méter széles sáv teljes feltárása nem történt meg.

A feltárási eredményei röviden az alábbiakban foglalhatók össze. A történelmi adatokból lesűrűsíthető következtetést, amely szerint a terület a középkorban nem tartozott a sűrűn beépített városrészek közé, az

trenches. However, in reality, the area that could be excavated was also decreased because of the cellars.

To clarify the stratigraphic context of the plot, the work was initiated with designation of a 2 m wide test trench at right angles to Csalogány Street, approximately in the middle by the eighth (“I”) post. Working three weeks in this trench, it was possible to clarify connection between the modern, Ottoman Period, and medieval fill layers. Subsequently, we had the modern fill removed by mechanical earthmoving and then designated the trenches and started the excavation. Research began in the northwestern corner of the plot to ensure the removal of the spoil, then, following the earthmoving, work proceeded from the entire western side toward the east. The work site was located on the slight slope of Várhegy (Castle Hill), so the terrain inclined toward the east along

ásatás igazolta. Az Erőd utcához közelebb eső részen kb. a telek feléig találtuk meg fából készült lakó- és műhelyépületek szárazon rakott köves alapozásait, illetve agyagos padlószintjeit. Az épületeket a mai Erőd utcára merőleges tengellyel tájolták. Az egyetlen kőépület alapfalai a telek délkeleti sarkában kerültek elő. A házak utcai homlokzata, illetve maga a középkori utca a feltárási területen kívül esett. Elhelyezkedésükből egyértelműen következik, hogy a mai Erőd utca ezen szakasza középkori eredetű. Az épületek között tárológödörök, kutak és ciszternák kerültek feltárára.

Különleges értéket képviselnek az épületek között feltárt kerámiaégető kemencék. Három kemencének a szédült maradványait találtuk meg, amelyek az első, Buda városában feltárt, középkori fazekaskemencék. A kemencék egységes típushoz tartoznak, alaprajzuk mandula alakú volt. A rombolások következtében csak tűzterületet lehetett feltárni, amely a mandula forma két szélén haladó egy-egy folyosóból állt. A folyosók felső lezárására, esetleges átboltozásukra semmi sem utalt. A három kemence közül egyet többször is átépítettek, míg a másik kettőn nem lehetett megfigyelni átépítés jeleit. A kemencék környezetéből (mind gödrökből, mind rétegből) rendkívül nagy mennyiségű edénytöredék és ép edény került elő, köztük sok rontott példány is. Az edények zömmel a 15. század közepéről, második feléből származtak.

Nagyjából a telek észak-déli tengelyében, középtájt középkori vízvezetékek jó állapotban lévő szakaszait bontottuk ki. Ilyen jellegű objektumok itteni feltűnése újdonság, hiszen a Várhegy ezen oldalán nem számoltunk eddig velük, jóllehet a hegy nyugati oldalán jól ismert a Sváb-

Csalogány Street and toward the north along Erőd Street. Thus, the highest point was measured in the southwestern corner while the lowest point was in the northeastern corner. The excavation work was significantly hindered by the cold and very frosty winter weather. Because of this, it became necessary to postpone work for a few weeks in January. Thus, the excavation of a 15-meter-wide zone in the eastern part of the plot could not be completed.

The results of the excavation can be summarized as follows: it verified the previously drawn conclusion based on historical data that the area was not a densely populated part of the city in the Middle Ages. We found foundation walls constructed without mortar as well as the clayey floor levels of wooden dwellings and workshop buildings on approximately half the plot located on the side of Erőd Street. The main axis of the buildings was oriented at right angles with today's Erőd Street. The foundation walls of the single stone building were unearthed in the southeastern corner of the plot. The front facade of the houses and the medieval street itself were located outside the excavation area. Based on their situation, one can clearly conclude that this section of today's Erőd Street has medieval origins. Storage pits, wells, and cisterns were unearthed between the houses.

Pottery kilns excavated between the buildings represent an especially important source of information. The demolished ruins of three kilns were found. These ovens are the first medieval pottery kilns ever brought to light in Buda town. They belong to a uniform type with an almond-shape ground plan. Due to the destruction, only their firing chamber could be excavated. The chamber comprised

hegy (Városkút) felől érkező középkori vízvezeték. A telken feltárt vezeték nyomvonalát térképre illesztve úgy tűnik, hogy a most megtalált szakasz a Bécsi kapu (a középkori Szombat kapu) felé haladt dél felé, észak felől pedig a mai Rózsadomb irányából érkezett. Feltehetően tehát a Rózsadomb egyik forrásának vizét szállíthatta a Szombatpiacra. Az egyik vezeték egymásba illesztett kerámiacsövekből állt, és egy S alakú kettős kanyart leszámítva nagyjából egyenesen haladt végig a telken. A telek északi részén, ugyanazon árokban, a kerámiacsövek alatt egy másik vezeték is találtunk. Ez utóbbi szerkezete is újdonságnak számít. Az árok aljára kb. 20 cm széles hosszú deszkákat fektettek, amelyek két szélére élükre állított téglákat helyeztek úgy, hogy közöttük kb. 5 cm széles nyílás maradjon. Az élükre állított téglákat felülől ráfektetett téglákkal zárták le. A téglák között kötőanyagot nem használtak, de az egész konstrukciót tiszta sárga agyaggal vették körül. A téglák közötti résben nem találtunk semmilyen csómaradványt, egy esetleges facső korhadékait sem, ezért feltehetően pusztán a téglák között áramlott a víz. A vezeték nagyjából a telek közepéig a kerámiacsövekkel egy árokban haladt, majd az S alakú kanyarnál elvált tőle, és innen elvesztettük a nyomát.

A telek keleti részén nem találtunk építményeket, csupán ritkán elhelyezkedő, földbe mélyített objektumokat: gödröket, kutakat és ciszternákat. Ezek leletanyaga főleg középkori (a 13. századtól kezdődően), illetve részben török kori volt. Ezt a területet feltehetően kertként hasznosíthatták, erre utalhat a telek délnyugati részén feltárt párhuzamos és merőleges árkokból álló rendszer is (növényültető árkok, szántásnyomok?). Megállapíthattuk azt is, hogy a mélyen fekvő északnyugati

two channels respectively, running along the sides of the almond shape. There are no signs indicating that the channels were closed from above or covered by any kind of vaulting. One of the three kilns had been renovated more than once, while the other two displayed no signs of any reconstruction. An exceptionally large number of potsherds and complete vessels were found in the environs of the kilns (both in the pits and in layers), including many waste products. Most of the pottery dated from the middle or second half of the 15th century.

Around the middle of the plot, approximately along its north-south axis, some sections of a well preserved medieval water conduit were unearthed. The presence of such features comprises new information, since no water conduits were known on this side of the Castle Hill, although the medieval water conduit coming from the direction of Svábhegy (Hill) Városkút (Town Well) has long been known on the western side of the hill. Projecting on the map the line of the conduit excavated on this plot, it seems that this section ran toward the south, the Bécsi (Vienna) Gate (the medieval Szombat [Saturday] Gate), and came from north, from the direction of what is known today as Rózsadomb (Rose Hill). Consequently, it probably transported water from one of the springs on Rózsadomb over to the Szombat (Saturday) Market. One of the conduits consisted of clay pipes fitted into one another. The pipes ran straight across the plot except for an S-shaped double curve. There was another conduit in the same ditch under the clay pipes in the northern part of the plot. It represents a new type in terms of its structure. Approximately 20 cm wide planks were laid down on the bottom of

részre a középkorban és a török korban is szemetes feltöltést hordtak ki, és terítették szét. A feltöltések egy gyakorlatilag leletmentes vastag humuszos rétegen feküdtek, amely alatt a sárga agyagos altalajt találtuk meg. Középkornál korábbi objektumként egyedül egy kelet-nyugati irányú, egyenes vonalú árok került elő a telek északi részén, amely, a betöltésében talált kerámia alapján, feltehetően római kori volt.

A megelőző feltárás során foglalkoznunk kellett egy olyan korszakkal is, amely ugyan már kívül esik a jelen törvényi szabályozás által a régészet számára kijelölt időkereten, de ennek ellenére történeti és kegyeleti szempontból is fontos volt régészeti szempontú feltárása. Budapest ostroma a II. világháború legnagyobb szabású városi ostromai közé tartozott, amelynek számos részlete máig ismeretlen. A budai Vízi-város, a Várnegyed mellett az ostromnak legtovább kitett területként, nagyon sokat szenvedett a harcoktól. A telken végzett feltárás az ostrom idejéből egy szükségtemető sírjait is napvilágra hozta. A telek északi részén, az egykori Tanítónőképző kertjében szabályos sorokba rendezett temetkezéseket tártunk fel. Amint arról az iskolában máig megőrzött helyszínrajz tudósít, a kert egyik utakkal övezett parcelláját használták fel a sírok elhelyezésére. Az eltemetettek egy részét később exhumálták, de erre nem minden esetben került sor. Az általunk feltárt sírokba részben magányosan, részben négyesével, ötösével temették el az elhunytakat. Az áldozatok civilek voltak, férfiak és nők egyaránt, amelyről a ruházat megmaradt tárgyai tanúskodtak. A személyazonosságot egyetlen esetben sem lehetett megállapítani. A temetés hirtelenségére, illetve sietségére utalt, hogy a vázak legtöbbször a kisméretű sírgödörbe dobva, sokszor hasra

the ditch. Bricks were placed on their narrow side along the two edges of the planks, creating a ca. 5 cm broad run-way between them. The corridor was closed from above with bricks laid on top of the bricks standing on their narrow side. They did not use any mortar between the bricks although the entire construction was covered with pure yellow clay. No remains of any piping were found in the run-way between the bricks, not even the rotting traces of a wooden pipe. Thus, the water must have run between the bricks. The conduit run in the same ditch as the clay pipes, roughly to the middle of the plot. It diverged from here by the S-shape curve; Its path could not be followed from this point.

No constructions at all were found in the eastern part of the plot, with only sporadic features cut into the earth: pits, wells, and cisterns. These features mostly contained medieval (starting from the 13th century) and partly Ottoman Period finds. This area was probably utilized as a garden, something also suggested by the system of ditches running parallel and at right angles to each other, excavated in the southwestern part of the plot (planting troughs, plough marks?). The deeper northwestern part was filled with earth mixed with garbage spread there in both the Middle Ages and in the Ottoman Period. The fill layers were located on a thick humus layer that basically contained no finds, beneath which we found the yellow clayey subsoil. The only feature dating before the Middle Ages was a straight ditch running east-west on the northern part of the plot which probably dated from the Roman Period based on the pottery found in its fill.

During the preventive excavation, we also had to deal with a period that does

fordulva, kicsavart végtagokkal feküdt. A kutatás további feladata kideríteni az egykori sírbakerülés körülményeit. A sírokból feltárt emberi maradványok újratemetéséről a Budapesti Rendőrfőkapitányság és a Budapesti Temetkezési Intézet gondoskodott.

Végh András

not fall into the time frame of archaeological relevance as defined by the present legislation, but it was important to excavate its relics using archaeological methods both for historical and for commemorative reasons. The siege of Budapest was among the greatest town sieges in World War II; nevertheless, many of its details remain unknown. Besides the Castle Hill area, the Víziváros area of Buda was exposed longest to the siege, and it suffered greatly from the fighting. The excavation on the plot also brought to light the graves of an emergency cemetery from the time of the siege. Burials were unearthed, arranged in regular rows on the northern part of the plot, in the garden of the former college for primary school education. As the site plan still preserved in the school testifies, someone chose to locate the graves in a lot in the garden surrounded by paths. Some of the deceased were later exhumed, but not in all cases. The deceased were buried individually or in groups of four or five into their graves. The victims were civilians, both men and women, as testified by the surviving elements of their costumes. Their identity could not be determined in any of the cases. The fact that most of the corpses were only thrown into the small pit grave with twisted limbs, often face down, suggests that the burials took place unexpectedly and in a hasty manner. It is a further task for research to investigate the circumstances of their interment. The Budapest Police Headquarters and the Budapest Funeral Institute have taken responsibility for the re-burial of the human remains in the graves.

András Végh

Újabb őskori és római kori emlékek feltárása a Clark Ádám téren

(Budapest I. ker., Fő utca 2., Hrsz.: 14337)

A 2013-ban Benda Judit vezetésével megkezdett, a volt Budai Takarékpénztár egykori belső udvarának területén végzett, szállodaépítést megelőző régészeti feltárás folytatására (BENDA–ANDERKÓ–TÓTH 2014), az építési terület statikai megerősítését követően csak 2016-ban nyílt lehetőségünk – a leletek és jelenségek várható korára tekintettel immár az Ős- és Népvándorlás kori Főosztály vezetésével (a lelőhely kutatástörténetére vonatkozólag lásd: BENDA–ANDERKÓ–TÓTH 2014, 50–51). A régészeti feladatellátást márciusban, a résfalazáshoz kapcsolódó szakfelügyelettel kezdtük, majd május 30. és június 30. között elvégeztük a belső udvar területének teljes felületben és teljes mélységig történő feltárását.

Az ingatlan nyugati részén, a 19. századi alapfalak és pinceablak-aknák által határolt területen, kb. 104,60 mBf szinttől a löszös-agyagos altalajig (kb. 102,40 mBf) végzett, rétegenkénti mélyítés során a Duna felé enyhe lejtést mutató, több mint 2 méter vastagságú, részben természetes, részben antropogén eredetű rétegsort, valamint az abba szintenként beásott objektumokat regisztráltunk. A három cellára osztott szelvényben 26 rétegtani egységet és hat önálló objektumot tártunk fel. A

Excavation of new Prehistoric and Roman Period remains on Clark Ádám Square

(Budapest, District I, 2 Fő Street, Lrn.: 14337)

Only in 2016 was the opportunity presented to continue the archaeological excavation started by Judit Benda in 2013 within the inner courtyard of the former Buda Savings Bank prior to the construction of a hotel (BENDA–ANDERKÓ–TÓTH 2014) and following the static reinforcement of the construction area. This time, due to the expected chronological range of the finds and features, the works were supervised by the Department of Prehistory and Migration Period (on the research history of the archaeological site, see BENDA–ANDERKÓ–TÓTH 2014, 50–51). Archaeological work began in March, with archaeological observations during the construction of the slurry walls. Then, between 30 May and 30 June, the excavation of the territory was carried off in the inner courtyard, over its entire area and depth.

In the western part of the property, in the area bordered by nineteenth-century foundation walls and shafts for cellar windows, as the surface was removed layer by layer from approximately 104.6m a.B.s. down to the loessal subsoil (c. 102.4 m a.B.s.). A more than 2 m thick, partially natural, partially anthropogenic stratigraphic sequence slightly sloping towards the Danube was registered as well as fea-

1. kép: Pince-alapfalak közti ásatási terület a telek északkeleti részén

Fig. 1. Excavation area between the foundation walls of cellars in the northeastern part of the territory

gazdag leletanyagot tartalmazó jelenségek a kora és középső bronzkor (két gödör), késő vaskor (két gödör), középkor (egy kút) és a török kor időszakára voltak keltezhetőek. A szórványleletek közt a középső neolitikum és a római kor is képviseltette magát. A belső udvar területének megelőző régészeti feltárását 21 munkanap alatt, a kivitelezési munkákkal részben párhuzamosan végeztük.

A BTM és a beruházó közt létrejött szerződés értelmében az ingatlan további területén, vagyis az egykori belső udvaron kívül, július 25-étől, a gépi mélyítéshez kapcsolódó régészeti megfigyelés keretében folytatódott a kutatás (a megfigyelést Papp Adrienn és Benda Judit végezte). Ennek során az építési terület északkeleti részén, a 19. századi pince-alapfalak mellett, illetve között szintén jelentkeztek a belső udvaron belül feltártakhoz hasonló, régészeti korú rétegek és jelenségek (1. kép). A gépi földmunka leállítását követően, augusztus 1-étől ismét – a kivitelezéssel párhuzamosan zajló – megelőző

műveletek kerültek a sorba az adott időszak különböző szintjein. A transekt, amely három szakaszra van osztva, 26 stratigráfiai egységet és hat különleges jelenséget tartalmaz. A gazdag leletanyagot tartalmazó jelenségek a kora és középső bronzkor (két gödör), késő vaskor (két gödör), középkor (egy kút) és a török kor időszakára voltak keltezhetőek. A szórványleletek közt a középső neolitikum és a római kor is képviseltette magát. A belső udvar területének megelőző régészeti feltárását 21 munkanap alatt, a kivitelezési munkákkal részben párhuzamosan végeztük.

A BTM és a beruházó közt létrejött szerződés értelmében az ingatlan további területén, vagyis az egykori belső udvaron kívül, július 25-étől, a gépi mélyítéshez kapcsolódó régészeti megfigyelés keretében folytatódott a kutatás (a megfigyelést Papp Adrienn és Benda Judit végezte). Ennek során az építési terület északkeleti részén, a 19. századi pince-alapfalak mellett, illetve között szintén jelentkeztek a belső udvaron belül feltártakhoz hasonló, régészeti korú rétegek és jelenségek (1. kép). A gépi földmunka leállítását követően, augusztus 1-étől ismét – a kivitelezéssel párhuzamosan zajló – megelőző

régészeti feltárás keretében folytatódott a terület még feltáratlan részének kutatása (augusztus 2-ig Benda Judit, augusztus 5-ig Kovács Ágnes és Korom Anita vezetésével). Ennek során augusztus 23-ig, 15 munkanap alatt, hat cellára osztott, 181 m² összterületen, 51 rétegtani egység és 21 önálló objektum feltárását végeztük el. Az alapfalak között és mellett a lehetőség szerint réteggövető, vagy ásónyomos kézi mélyítést kb. 103,70 mBf szinttől az altalajig (kb. 101,60 mBf) folytattuk. A geológiai altalaj és a felette húzóódó rétegek esése a teleknek ebben a keleti sávjában már erősebb, de még mindig enyhe lejtést mutatott a Duna irányába.

A leletanyag legkorábbi periódusát egy csak tágabb határok közt, a neolitikum és a rézkor időszakára keltezhető, csiszolt kőbalta töredéke jelenti. Két leletmentes, altalajba mélyedő oszlophely talán szintén e korszakok valamelyikéhez tartozott. A legelső feltárt kultúrrétegből (102,40 – 101,90 mBf) késő rézkori kerámiatöredékeket is gyűjtöttünk.

A terület kora bronzkori megtelepedését egy gödör és kis mennyiségű rétegananyag

releváns rétegek és jellemzők hasonlóak azokhoz, amelyek az inner courtyard-ban voltak feltárva. A megfigyelések a keleti udvar területén, közel és között a XIX. századi alapfalak között, a XIX. századi cellák területén (fig. 1). A mechanikus földmozgatás befejezése után, augusztus 1-én, a még feltáratlan terület kutatása a megelőző régészeti keretben folytatódott, azaz a megelőző régészeti feltárást követően, amelyet Benda Judit vezetett augusztus 2-áig, majd Kovács Ágnes és Korom Anita augusztus 5-ig. Ezen időszak alatt, augusztus 23-ig, 15 munkanap alatt, hat cellára osztott, 181 m² összterületen, 51 rétegtani egység és 21 önálló objektum feltárását végeztük el. Az alapfalak között és mellett a lehetőség szerint réteggövető, vagy ásónyomos kézi mélyítést kb. 103,70 mBf szinttől az altalajig (kb. 101,60 mBf) folytattuk. A geológiai altalaj és a felette húzóódó rétegek esése a teleknek ebben a keleti sávjában már erősebb, de még mindig enyhe lejtést mutatott a Duna irányába.

A leletanyag legkorábbi periódusát egy csak tágabb határok közt, a neolitikum és a rézkor időszakára keltezhető, csiszolt kőbalta töredéke jelenti. Két leletmentes, altalajba mélyedő oszlophely talán szintén e korszakok valamelyikéhez tartozott. A legelső feltárt kultúrrétegből (102,40 – 101,90 mBf) késő rézkori kerámiatöredékeket is gyűjtöttünk.

A terület kora bronzkori megtelepedését egy gödör és kis mennyiségű rétegananyag

2. kép: Válogatás az őskori leletanyagból
Fig. 2. A selection of prehistoric finds

3. kép: Kora-középső bronzkori rendellenes temetkezés az egyik tanúfalban

Fig. 3. Irregular burial from the Early or Middle Bronze Age in one of the section walls

képviseli, amelyből egy átfúrt agancsbaltá emelhető ki (2. kép). Az egyik tanúfal elbontásakor, beásás nélkül jelentkező, kevés, rossz megtartású bronzékszerrel (tutulus és spirálcsövecskék) ellátott, nem anatómiai rendben fekvő, a kora-középső bronzkor időszakára tehető temetkezés került elő (3. kép).

A szelvényben feltárt jelenségek legnagyobb részét középső bronzkori rétegek, kerámiatöredékekkel szórt járósintek, égett felületek és kisebb tüzelőhelyek, valamint nyolc gödör jelentették. A leletanyag karakteres része alapján ezek a jelenségek a Vátya-kultúra III. periódusára, esetleg részben már a Koszideri korszakra keltezhetők. Egy zárt gödörobjektum betöltésének alsó részéről előkerült, 3–4 edényhez tartozó, a mészbetétes kultúrába sorolható töredékek a korszak színes kulturális képét illusztrálják (2. kép).

A késő vaskorból két kisebb és egy nagyméretű gödör, valamint az egyik gödörben fekvő kutyacsontváz származik. Az ezekhez tartozó leletanyag a La Tène D fázist képviseli. A jellegzetes telepanyag mellett üvegyöngy, orsógombok, fenékök és a ta-

running towards the Danube in this eastern zone of the plot.

The earliest group of finds was represented by a polished stone axe that cannot be dated more precisely than to a broader time period ranging from the Neolithic to the Copper Age. Two postholes cut into the subsoil that did not produce any finds might have also belonged to one of these prehistoric periods. Some late Copper Age potsherds also came to light from the lowest excavated culture bearing layer (102.40 – 101.90 m a.B.s.).

The occupation of the territory in the Early Bronze Age was testified to by a pit and a small number of finds from the layers, among which a perforated antler 'axe' must be highlighted (fig. 2). A burial without an identifiable grave pit was found. It can be dated to the Early or Middle Bronze Age (fig. 3) during removal of one of the section walls). The skeleton did not lie in anatomical order. The deceased was accompanied by a few pieces of poorly preserved bronze jewelry (tutulus and spiral piping).

Most of the phenomena excavated in the trench were Middle Bronze Age lay-

4. kép: A 2013-ban feltárt római kori sír leletei

Fig. 4. Finds from the Roman Period grave excavated in 2013

báni késő La Tène fazekastelephoz köthető festett kerámiatöredékek érdemelnek említést (2. kép).

A 2013-as feltáráshoz hasonlóan (BENDA–ANDERKÓ–TÓTH 2014, 56) ezúttal is előkerült a terület északi szélén egy római kori temetkezés. A mai Budapest térsége Claudius császár uralkodása alatt (Kr. u. 41–54) került a rómaiak fennhatósága alá. Az első lovascsapat, az *ala Hispanorum I* a mai Vízivárosban állomásozott. A Kr. u. 50 körül épült tábor a Fő utcával párhuzamos *limesút* és a Csalogány utca vonalában futó kelet-nyugati út kereszteződésében körvonalazható (KÉRDŐ 2011). Körülötte, illetve a helyén a Kr. u. 2–3. században település jött létre, amelyen kívül, az utak mentén sorakoztak a sírok, síremlékek. A tábor és a település egyik temetője a mai Fő utca – Corvin tér – Szalag utca (HABLE–BERTIN 1998; HABLE 1999; BENDA–HABLE–HORVÁTH 2004) zónájában húzódott.

A temető eddigi legdélebbi sírja került feltárássra 2013-ban (BENDA–ANDERKÓ–TÓTH 2014, 56–57, 59, 7. kép). A részben bolygatott, hamvasztásos sírba

ers, floor surfaces covered with potsherds, burnt surfaces, and small fireplaces, as well as eight pits. Based on the characteristic pieces among the finds, these phenomena can be dated to Phase III of the Vátya culture and perhaps partly to the later Koszider period. Some fragments belonging to three or four vessels found in the lower part of the fill in a pit from a closed context can be assigned to the Encrusted Pottery Culture and illustrate the colorful cultural composition of the period (fig. 2).

Two small pits and a large one as well as the skeleton of a dog lying in one of the pits dated from the Late Iron Age. The finds associated with these features represent the La Tène D phase. Besides the characteristic settlement finds, a glass bead, spindle whorls, and a whetstone should be highlighted, as well as painted potsherds that can be connected to the late La Tène pottery workshop identified in Tabán (fig. 2).

A Roman Period burial was found on the northern edge of the territory, similarly to the burial that came to light during the 2013 excavation (BENDA–ANDER-

három korsót helyeztek mellékletként. A szűknyakú, függőleges peremű korsók (4. kép) párhuzamaik alapján (pl. a gázgyári fazekastelepről – KUZSINSZKY 1932, 339, 347. ábra; Solymárról – KOCZTUR 1991, 52. sír, 293, 328/8, 138. sír, 314, 329/3) az 1. század vége – 2. század közepe közötti időszakra keltezhetők.

A 2016-ban előkerült újabb sírban – a későbbi bolygatások miatt – egy hat hónapos gyermek néhány töredékes koponya- és vázcsontja (Bózsing Éva meghatározása), a lábánál elhelyezett három edény és 4 darab vasszög maradt meg. A pohár, a korsó és a kiöntőszájas peremmel kiképzett, kisméretű korsó (5. kép) anyaga, formája és felületkezelése alapján szintén az 1. század végén – 2. század első felében készülhetett. Utóbbi vörös anyaga, polírozott felülete az ún. Kiscelli utcai fazekastelep edényeihez hasonló, s elképzelhető, hogy ennek a műhelynek a terméke (Vámos P. meghatározása, VÁMOS 2014, 49–50).

A két sír a római kori Víziváros topográfiája szempontjából fontos objektum, jelzi hogy a temető nemcsak a Corvin térig, hanem a Fő utca teljes vonalában húzódná-

KÓ-TÓTH 2014, 56). The area that is today's Budapest came under the control of the Roman Empire in the time of Emperor Claudius (AD 41–45). The first cavalry troop, the *ala Hispanorum I*, was stationed in the area that is now called Víziváros. The fortress built around AD 50 can be localized at the intersection of the limes road running parallel with modern Fő Street and the east-west running road following the line of today's Csalogány Street (KÉRDŐ 2011). A settlement developed in the place of and around the fortress in the AD 2nd–3rd century. The graves and burial monuments were lined up outside this fortress, along the roads. One of the cemeteries for the fortress and the settlement was situated in the zone designated by today's Fő Street – Corvin Square – Szalag Street (HABLE–BERTIN 1998; HABLE 1999; BENDA–HABLE–HORVÁTH 2004).

The southernmost grave of the cemetery as known to-date was excavated in 2013 (BENDA–ANDERKÓ–TÓTH 2014, 56–57, 59, fig. 7). Three jars were placed as grave goods into the grave pit

5. kép: Edények a 2016-ban előkerült római kori sírból
Fig. 5. Vessels from the Roman Period grave found in 2016

6. kép: Bélyeges
tégla a Budai
Takarékpénztár
(1860–1862)
épületéből

Fig. 6. Stamped brick
from the building
of the Buda Savings
Bank (1860–1862)

tott. Erre további bizonyítékok lehetnek a szemközti, Fő u. 1. telekről (Magyar Károly 2005. évi ásátásából) származó összeégett üvegedények töredékei (Itsz. 2005.35.1–5), amelyek valaha talán szintén sírmellékletként szolgálhattak.

A lelőhely későbbi időszakaihoz tartozik két középkori és egy török kori kút, valamint három török kori gödör. Gazdag leletanyagukból kiemelkednek az ép edények, porcelán és üvegpohár töredékei, valamint a kutakból előkerült szerves maradványok. Említést érdemelnek továbbá a II. világháború ostroma alatt sérült, majd nagyrészt lebontott, Ybl Miklós által tervezett és 1860–62 között felépült Budai Takarékpénztár maradványai: nagy mennyiségű, Alois Miesbach téglagyárából származó bélyeges tégla (6. kép) és a nagyméretű, tardosi vörös mészkőből faragott csatornaelemek.

A megelőző feltárás lezárultát követően, augusztus 26. és 30. között, 3 munkanap során, a korábban munkavédelmi vagy fizikai okokból nem teljesen feltárható objektumrészletek (kútagnak legalsó, korábban vízzel borított szintjei) és tanúfal-szakaszok további bontását, leletmentését

of the cremated burial. These finds have been partially disturbed. The jars with narrow necks and vertical rims (fig. 4) can be dated to the period between the end of the AD 1st century and the mid-2nd century based on analogies (e.g. from the pottery workshop at the Gas Factory – KUZSINSZKY 1932, 339, fig. 347; from Solymár – KOCZTUR 1991, grave No. 52. 293, 328/8, grave No. 138, 314, 329/3).

In the new grave found in 2016, only a few fragmentary bones from the skull and skeleton of a six-month-old child (as determined by Éva Bózsing) were preserved due to later disturbances, together with three vessels placed at the baby's feet and four iron nails. The cup, the jar, and another small jar with a beaked rim (fig. 5) was also produced at the end of the AD 1st century or in the first half of the AD 2nd century based on their material, shape, and surface treatment. The red material and polished surface of the latter piece is similar to those vessels made at the so-called Kiscell pottery workshop, and may possibly have been produced there (identified by Péter Vámos, VÁMOS 2014, 49–50).

végeztük el, a folytatódó gépi mélyítéshez kapcsolódó régészeti megfigyelés keretében.

A 2016. évi ásati kampány során összesen 285 m² összfelületen, kb. 2,5 m vastag (104,60 – 101,60 mBf tszf. magasság között) őskori rétegsor, valamint 8 régészeti korszak 77 rétegtani egységének és 27 önálló jelenségének feltárását végeztük el (7. kép). Különösen fontos

The two graves are important features from the point of view of the topography of the area of Víziváros in the Roman Period. They indicate that not only did the cemetery extend to Corvin Square but all along the Fő Street. Fragments of burnt glass vessels originating from the excavation on the opposite plot of 1 Fő Street (carried out by Károly Magyar in 2005) can be interpreted as further evidence for

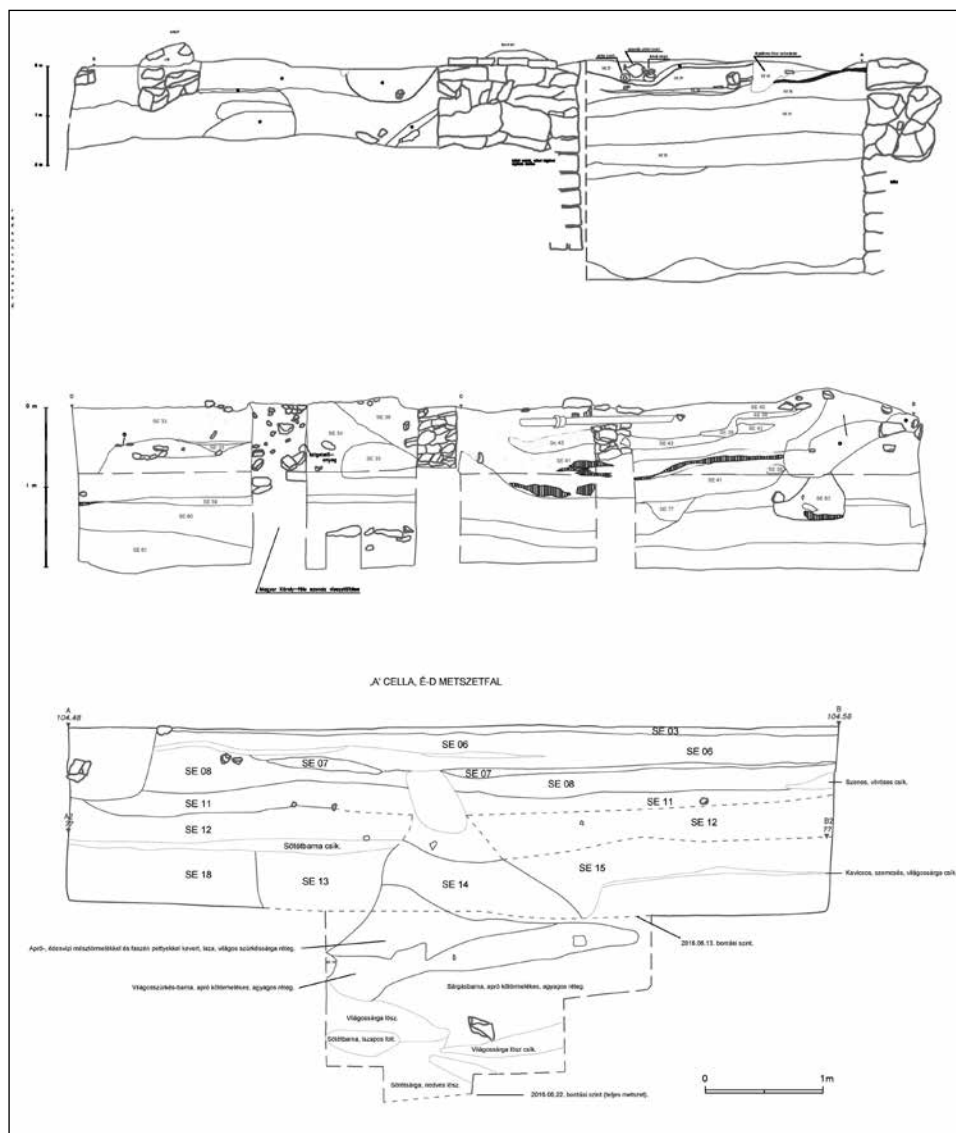

7. kép: A 2016. évi feltárások összesítő felszínrajza (digitális rajz: Sebők Katalin)
Fig. 7. Ground plan of the excavations in 2016 (digital drawing: Katalin Sebők)

eredménynek bizonyult a lelőhely horizontális stratigráfiájának a nagyobb összefüggő felületek révén való kiterjesztése és vertikális stratigráfiájának az észak-déli és kelet-nyugati irányú tanúfalak segítségével történt tisztázása (8. kép).

the extent of the cemetery since they may also have served as grave goods (Inv. No. 2005.35.1–5).

Two medieval wells, one more from Ottoman Period, as well as three Ottoman Period pits belong to the later phases at

8. kép: Tanúfalak metszetrajzai a 2016. évi feltárásokból (digitális rajz: Lamm Flóra, Sebők Katalin)
 Fig. 8. Drawings of section walls from the excavations in 2016 (digital drawing: Flóra Lamm, Katalin Sebők)

A Fő u. 2. sz. telken 2016-ban folytatott régészeti kutatások összegzéseként megállapítható, hogy a budai Várhegy keleti lejtője alatt, a Duna egykori magasártéri szintjén fekvő, csekély lejtésű területen a középső bronzkor végén és a késő vaskorban (La Tène D) jól adatolható megtelepedéssel számolhatunk, de feltehető a középső neolitikum, a késő rézkor és a kora bronzkor idején a lelőhely tágabb környezetében létesült települések megléte is. A római korban temető, majd a középkori és a török hódoltság kori Buda településnyomai (gödrök és kutak) képviselik a későbbi korszakokat.

További feladatot jelent a rétegekből vett minták abszolút korhatározása, az időrend pontosítása, valamint a környező, egykorú lelőhelyekkel (pl. budai Várhegy: HANNY-REMÉNYI 2004; Corvin tér: HABLE 1999, Szalag utca: BENDA-HABLE-HORVÁTH 2004) fennálló kapcsolatok topográfiai vizsgálata.

A feltárt rétegsor keletkezésében (feltöltődésében) a Várhegy felől érkező eróziós mozgás és a Duna alluviális tevékenysége valószínűleg egyaránt szerepet játszott. Ezt a folyamatot a rétegekben előkerült (elsősorban bronzkori) szórvány leletanyag értékelésénél is szükséges figyelembe venni. A megtelepedéseket jelző járósintek, vékony hamus vagy paticsos rétegek és a gödrök jelentkező szintjei az MTA Földrajztudományi Intézetének bevonásával jelenleg is zajló természettudományos vizsgálatokkal együtt segíthetnek a terület környezettörténetének és emberi használatának pontosabb felvázolásában, értékelésében.

Tóth Farkas Márton – Nagy Alexandra

the archaeological site. Some complete vessels, fragments of china and a glass cup as well as organic remains found in the wells stand out within the rich find material. Remains of the building constructed in 1860–62 for the Buda Savings Bank based on a design by Miklós Ybl also deserve mention: a large number of stamped bricks produced in the brick factory of Alois Miesbach (*fig. 6*) and large elements from water conduits carved of hard red limestone from Tardos. The building was badly damaged in the Second World War and most of it was demolished afterwards.

After the end of the preventive excavation, the remaining excavation works were carried out over three working days between 26 and 30 August. This work included the excavation of those features that previously could not be completed due to labor safety or for technical reasons (the lowest part of well shafts that were previously under the water level), the removal of the remaining segments of the section walls, and rescue excavations, which were all carried out within the framework of archaeological observations connected to the continuing mechanical deepening of the surface.

During the research campaign in 2016, an approximately 2.5 m thick prehistoric stratigraphic sequence (between the level of 104.60 and 101.60 m a.B.s) was researched, as well as a total of 77 stratigraphic units and 27 distinct archaeological features from eight archaeological periods, over a total surface of 285 m² (*fig. 7*). The results proved especially significant in that it contributed to what was known about the horizontal stratigraphy of the archaeological site due to the large contiguous surfaces, as well as the vertical stratigraphy with the help of the north-south and east-west oriented section walls (*fig. 8*).

Irodalom / References:

- BENDA–ANDERKÓ–TÓTH 2014 • Benda J. – Anderkó K. – Tóth F. M.: Régészeti kutatások a budai Várhegy előterében (Archaeological research in the foreground of the Buda Castle Hill). *Aqfűz* 20 (2014) 50–60.
- BENDA–HABLE–HORVÁTH 2004 • Benda J. – Hable T. – Horváth M. A.: Újabb római kori sírok a vízivárosi alaktábor déli temetőjéből (New Roman period graves from the southern cemetery of the Víziváros auxiliary fort). *Aqfűz* 10 (2004) 110–115.
- HABLE 1999 • Hable T.: A Corvin téri ásítás legújabb eredményei – 1998 (Recent results of the Corvin Square excavations – 1998). *Aqfűz* 5 (1999) 109–120.
- HABLE–BERTIN 1998 • Hable T. – Bertin, P.: Gazdag római nő sírja a Szalag utcában (The grave of a wealthy Roman woman on Szalag Street). *Aqfűz* 4 (1998) 19–24.
- HANNY–REMÉNYI 2004 • Hanny E. – Reményi L.: A budai Várhegy bronzkori településtörténete (The history of the Castle Hill settlements from the Bronze Age in Buda). *BudRég* 37 (2003) 237–276.
- KÉRDŐ 2011 • H. Kérdő K.: Aquincum kezdetei és a településszerkezet változásai a Vízivárosban a római kor évszázadaiban. Régészeti adatok Aquincum – Víziváros történetéhez (Early ages of Aquincum and the changes in the settlement structure of the Víziváros during the centuries of Roman ages). *BudRég* 44 (2011) 165–182.
- KOCZTUR 1991 • Kocztur É.: Kora császárkori temető Solymáron (Frühkaiserzeitliches Gräberfeld in Solymár). *StudCom* 21 (1991) 171–334.
- KUZSINSZKY 1932 • Kuzsinszky B.: A gázgyári római kori fazekastelep Aquin-

Based on the results of the archaeological research on the plot at 2 Fő Street in 2016, it can be concluded that the slightly sloping territory beneath the eastern slope of the Castle Hill of Buda, on the level of the former high flood plain of the Danube was inhabited at the end of the Middle Bronze Age and in the Late Iron Age (La Tène D), something supported by sufficient data. The presence of settlements established within the broader environs of the archaeological site can also be hypothesized in the Middle Neolithic, the Late Copper Age, and the Early Bronze Age. The later periods are represented by a cemetery from the Roman Period, and settlement remains from medieval and Ottoman-Turkish period Buda (pits and wells).

It will be a further task to determine the absolute chronological position of the samples collected from the layers, to refine the chronology, and to examine the topographic relations of the site with contemporary archaeological sites in nearby areas (e.g. the Castle Hill of Buda: HANNY–REMÉNYI 2004; Corvin Square: HABLE 1999; Szalag Street: BENDA–HABLE–HORVÁTH 2004).

The erosional movements from the direction of the Castle Hill and the alluvial activity of the Danube probably both contributed to the accumulation (fill) of the excavated stratigraphic sequence. This process must also be taken into consideration when evaluating the stray finds found in the layers (primarily from the Bronze Age). The surface levels, thin layers mixed with ash or daub as well as the observation levels of the pits, all signal various phases of the occupation, combined with the still ongoing scientific analyses involving the Institute of Geological Sci-

cumban (Das grosse römische Töpferviertel in Aquincum). *BudRég* 11 (1932) 1–423.

VÁMOS 2014 • Vámos P: Az aquincumi katonaváros fazekasipara. Doktori disszertáció. ELTE BTK, 2014.

ences of the Hungarian Academy of Sciences, can contribute to a more precise reconstruction and evaluation of the environmental history and human occupation in the area.

Farkas Márton Tóth – Alexandra Nagy

Középső neolitikus település részlete a Rupphegyi úton

(Budapest XI. ker., Rupphegyi út 44., Hrsz.: 1323/10)

2016. október 14. és 19. között öt alkalommal, összesen 238 m²-en, régészeti megfigyelést végeztünk a Rupphegyi út 44. szám alatti telken épülő társasház teremgarázsának területén. A munka megkezdésekor, a garázs lehajtó rámpájához kapcsolódó nyugati sáv erőteljes kitermelésekor, jelentős mennyiségű középső neolitikus kerámia került elő. A beruházó által biztosított földmunkagép ezt követően, a megfigyelés ideje alatt, több bontási szintben távolította el a humuszt a sárga agyagos altalajig, kivéve a terület déli oldalán előkerült égett-paticsos objektumok számára (SE 07–08) magasabban meghagyott felszínt.

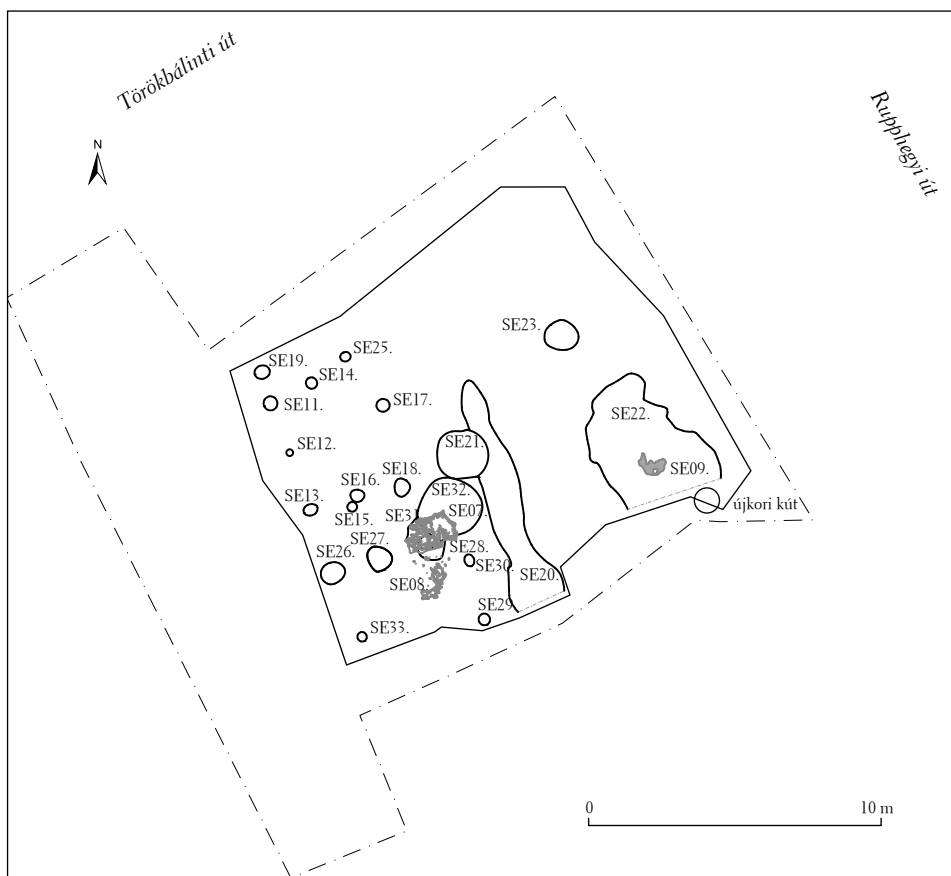
A telek területének felső rétegét 100–110 cm vastagságú, másodlagos helyzetben lévő tipikus világosbarna, drapp löszös-agyag, hegylábi üledék képezte, amelyben a felszíntől számított 80–90 cm mélységben, objektumhoz nem köthető, valószínűleg áthalmozódott szórvány középkori kerámia került elő. A gépi munka során megtalált középső neolitikus kerámiatöredékek, őrlőkövek, pattintott kőszköz (obszidián) és nagy mennyiségű állatcsont már a jelenlegi felszín alatt, 100/110 cm – 220 cm között húzódó sötétbarna, illetve szürkésbarna színű humuszos rétegből került elő. Az igen gazdag réteg-

Detail of a Middle Neolithic settlement on Rupphegyi Road

(Budapest, District IX, 44 Rupphegyi Road, Lrn.: 1323/10)

Archaeological observation in five phases was carried out between 14 and 19 October 2016 in the area of the indoor garage for the apartment house constructed at 44 Rupphegyi Road over a total of 238 m². At the beginning of the work connected to the entrance ramp of the garage, during the intensive removal of the earth from the western zone, a significant number of Middle Neolithic pottery were found. After this, during the archaeological observations, the earth-moving machinery provided by the investor removed the humus in several layers, down to the level of the yellow clayey subsoil, except for the southern side of the territory where burnt features containing daub (SU 07–08) were preserved at a higher level.

The topmost, 100–110 cm thick layer on the plot was composed of a characteristic light brown – drab colluvium composed of loessal clay deposited in a secondary position. Some stray pieces of medieval pottery were found at a depth of 80–90 cm in this layer, measured from the surface. The layer could not be connected with any archaeological features and was probably re-deposited. The Middle Neolithic potsherds, grinding stones, chipped stone tools (obsidian) and a large number of animal bones collected during the mechan-

1. kép: A feltárt régészeti jelenségek összesítő rajza
 Fig. 1. Ground plan of the excavated archaeological features

szórvány ellenére (kivéve SE 07–09) zárt objektum faltjai csak mélyebben jelentkeztek. Nem volt mód objektumok megfigyelésére a nyugati sávban a kocsihajtó területén, és annak folytatásában, ahol a markoló erőteljesebb mélyítést végzett vagy nem érte el a megfelelő mélységet.

A gépi munkát követően 2016. október 24. és november 8. között, a nyugati sáv kivételével, összesen 168 m²-en régészeti bontómunkát végeztünk, amelynek során tisztázni tudtuk a területen talált régészeti jelenségeket.

ical earthmoving work were found in the dark brown or greyish brown layer mixed with humus and sitting at depths ranging from 100–110 to 220 cm measured from the present surface. Though the layer was rich in stray finds, undisturbed features could only be identified at deeper levels (except for SU 07–09). No features could be observed in the western zone, in the territory of the entrance ramp and in its continuation, where the excavator either removed the earth to a deeper level or did not reach the relevant depth.

2. kép: SE 07 második bontási fázisa
 Fig. 2. Second opening phase of SU 07

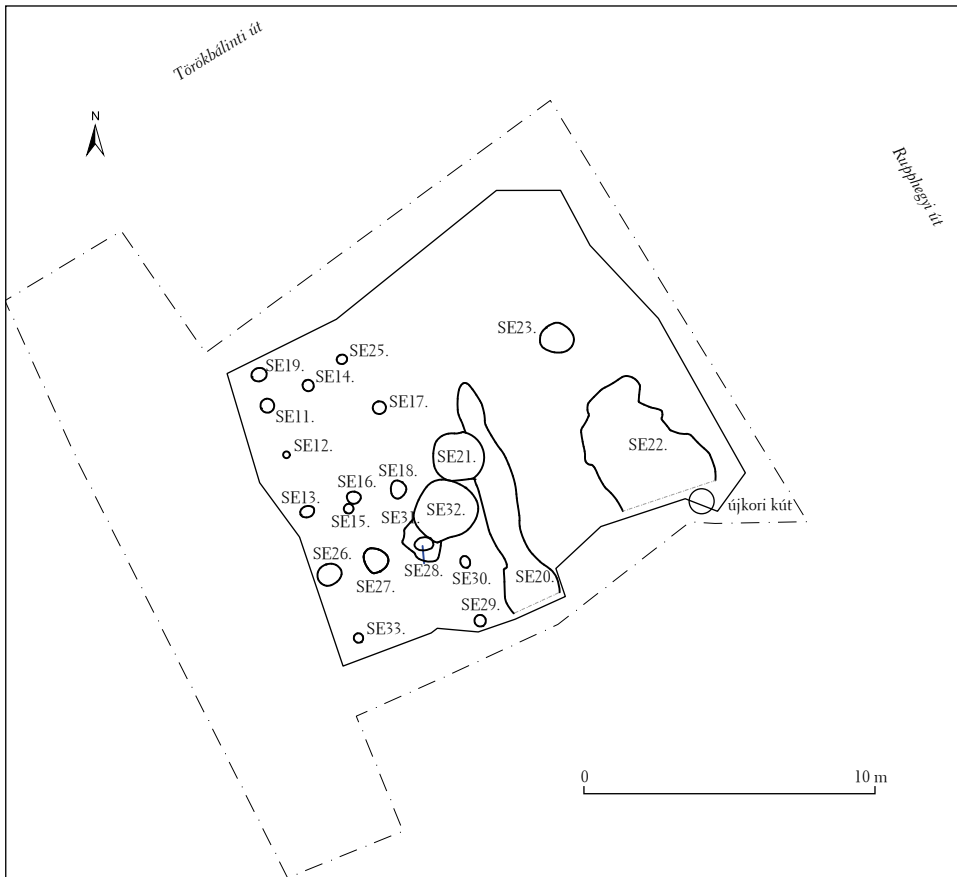
A legmagasabban fekvő – egykori – felszíni jelenségek az altalaj fölött kb. 1–1,5 m-rel (~173,5–173 mBf) kerültek elő a sötétbarna humuszból. A három, részleges állapotban megmaradt, kb. 1–1,5 m átmérőjű, kör alakú tüzelőhely (SE 07–09) közül két esetben a megújítás nyomait is észlelhettük: az átlagosan 1–3 cm vastagságban átégett felületek alatt ugyanis 5–10 cm-rel a korábbi sütőfelületek jelentkeztek. SE 07 esetében mindkét tüzelési szint alatt sűrű kőszórást figyeltünk meg, a kövek közül több őrlőkötőredék, okkerszemcse és néhány apró kerámiadarab került elő.

A magasabban jelentkező tűzhelyek bontásával párhuzamosan, az altalaj felső szintjén, illetve a szubhumusz zónában (172,05 – 172, 8 mBf) jelentkező objek-

After the mechanical earth removal work between 24 October and 8 November, archaeological excavation was carried out over a territory of 168 m² which did not impact the western zone. During this work, it was possible to determine what kinds of archaeological phenomena were found in the area.

The finds and features in the highest level, on the – former – surface, were found about 1–1.5 m above the subsoil (~173,5–173 a.B.s.) in the dark brown humus. Two of the three, partially preserved, round fireplaces with diameter between 1–1.5 m (SU 07–09) displayed traces of renewal. The previously used baking surfaces were also found 5–10 cm under the average 1–3 cm thick burnt surface. In the case of SU 07, the surface was densely packed with

3. kép: Az újkőkori telep földbe ásott jelenségei
 Fig. 3. Features dug into the ground of the Neolithic settlement

tumfoltok feltárását, dokumentálását is elvégeztük. Ennek során 15–17, középső neolitikus épülethez tartozó oszlophelyet tudtunk azonosítani (SE 11–19, 25–30, 33). Az oszlophelyektől nyugatra előkerült hosszúkás gödörben (SE 20) azonosíthatuk a korszakra jellemző, épületekhez kapcsolódó hosszanti árkot is. Ezeket túl, a területen további öt gödör került feltárássra (SE 21–23, 31, 32), amelyek egy része (SE 21, 32) a hosszanti gödörrel, illetve az oszloprendszerrel szuperpozícióban helyezkedett el. (K. D.)

stones under both burnt levels, including several fragments of grinding stones, ochre grains, and a few small potsherds.

Parallel with the excavation of the fireplaces located at a higher level, some features whose outlines could be detected in the upper part of the subsoil and in the subhumus zone were also unearthed and documented (172.05 – 172.8 m a.B.s.). Here, 15 to 17 postholes belonging to a Middle Neolithic building (SU 11–19, 25–30, 33) came to light. A longitudinal ditch characteristic of the buildings from

4. kép: Válogatás az újkőkori település kerámialeleteiből
Fig. 4. A selection from the ceramic finds of the Neolithic settlement

A Rupphegyi út 44. sz. alatt egy eddig ismeretlen középső újkőkori település maradványai kerültek elő, amely a Rupphegy irányából dél felé igyekvő, egykor valószínűleg a Hosszúréti-patakba ömlő, helyenként napjainkban is látható ún. Spanyolréti-árok völgyét követő termékeny síkságon jött létre. A környéken hasonló természeti környezetben, a Sashegy irányából a Lágymányosi-öblözet felé lefutó egykori vízfolyás mentén létesült a hajdani Kinizsi laktanya területén korábban megismert település is (VIRÁG 2007). A Rupphegyi úton feltárt jelenségek alapján, az egykori patak völgyben egy igen intenzív középső neolitikus megtelepedéssel számolhatunk, amelynek kiterjedését és esetleges összefüggését a Hosszúréti-patak völgyében feltételezhető – jelenleg a Kőérberек-Tóváros lakópark területén feltárt, hosszú életű, gazdag településsel

this period came from an oblong pit found west of the postholes (SU 20). In addition to these pits another five pits were excavated in the area (SU 21–23, 31, 32), two of which (SU 21 and 32) intersected the longitudinal ditch and the structure with the posts. (D. K.)

The remains of a previously unknown Middle Neolithic settlement were found at 44 Rupphegyi Road. It was established on the fertile plain along the valley of the so-called Spanyolréti Ditch. The ditch, some parts of which still can be detected, formerly ran south of the direction of Rupphegy (Rupp Hill), probably into the Hosszúréti Stream. Another settlement in the nearby area, found in the territory of the former Kinizsi Military Barracks, developed in a similar natural environment, along the stream formerly running from

jelzett (HORVÁTH et al. 2005) lelőhely-láncolattal, csak további kutatások tisztázhatják. A jelenlegi feltárással mindenestre tovább bővült azoknak a középső neolitikus lelőhelyeknek a száma, amelyek a Duna folyamtól távolabb húzódó vízfolyások mentén kialakult kedvező földrajzi környezetben jelennek meg.

A kis felületen előkerült oszlophelyek, amelyek egyértelműen igazolják a közép-európai vonaldíszes körre jellemző oszlopszerkezetes épületek egykori létezését a lelőhelyen, egy vagy két, a feltárási területen túlnyúló épülethez tartozhattak. Az egyik épületet egyértelműen jelezték az egykori öt hosszanti oszlopsorral kialakított szerkezetet jellemző, mélyebbre leásott, nagyobb méretű, 3-3 keresztirányú sort alkotó belső oszlophelyek (40–60 cm átmérőjű: SE 13, 18, ill. SE 15, 16 kettős oszlophely; 60–80 cm átmérőjű SE 26, 27, 28), illetve néhány sekélyebb oszlogödör (SE 29, 30), amely a keleti szélső falazatot tartó sekélyebb oszlopsorhoz tartozhatott. A keleti oldalon előkerült a házhoz tartozó, párhuzamosan kiásott jellegzetes hosszanti gödör is (SE 20). Nem zárható ki, de teljes bizonyossággal nem kapcsolhatók ebbe a rendszerbe az északabbra megtalált, esetlegesen további struktúrához tartozó 20–50 cm átmérőjű oszlophelyek (SE 11, 12, 14, 17, 19, 25), így az épület északi vége talán inkább a hosszanti gödör végével nagyjából egy vonalban feltételezhető. Az épület nyugati része a hosszanti gödörrel együtt, a földmunka megkezdésekor megsemmisült, déli vége pedig, a feltárási területen kívülre húzódott. A ház nyugati oldalán a gépi munka során kontextus nélkül előkerült ép és töredékes állapotú, nagy méretű őrlőkövek az épülethez kapcsolódó intenzív őrlési tevékenységet jelzik.

the direction of Sashegy (Sas Hill) towards Lágymányosi Bay (VIRÁG 2007). Based on the features excavated on Rupphegyi Road a fairly dense Middle Neolithic settlement was identified in the former stream valley. Only further research can clarify its spatial extent as well as its possible relationship to the chain of archaeological sites hypothesized to have existed in the valley of Hosszúréti Stream – presently known through the rich and long-lived settlement span excavated in the territory of the Kőérberék-Tóváros Residential Park (HORVÁTH et al. 2005). This excavation, however, contributed to the number of known Middle Neolithic sites which arose in the favorable geographic environment along the streams running some distance from the River Danube.

The postholes found within this small excavation surface clearly show that buildings with post structures characteristic of the Central European Linear Pottery Culture were present at the site. The posts might have belonged to a single construction or even two structures extending over the excavated area. One of the buildings was clearly delineated by the inner postholes arranged in three-three crossing lines which were larger and deeper than the rest (with a diameter of 40–60 cm: SU 13, 18, and SU 15, 16 double postholes; with a diameter of 60–80 cm: SU 26, 27, 28). This arrangement was characteristic for constructions originally created with five longitudinal post alignments. The few shallow postholes (SU 29, 30) probably belonged to a row of more shallow holes for posts supporting the eastern external wall of the building. The characteristic oblong pit belonging to the house and dug parallel to its longitudinal axis was also found on the eastern side of the structure (SU 20).

A Rupphegyi úti kutatás során előkerült leletanyag zöme a Dunántúli Vonaldíszes Kerámia kultúrájának (a továbbiakban DVK) fiatalabb fázisaira keltezhető, megtalálhatóak a Kottafejes és a Zseliz időszak leletei is. Viszonylag jelentős mennyiségű kerámiatöredéket a klasszikus Zseliz időszakból az objektumok felett húzódó kultúrréteg tartalmazott (SE 05, 06, 24). Ebben a humuszos zónában feküdtek a tüzelőhelyek is (SE 07–09), amelyekhez datáló leletanyagot nem tudunk kötni (leszámítva, SE 07-ből egy valószínűleg másodlagos helyzetben lévő kottafejes töredéket). Leletanyaggal jól keltezhető objektum, mindössze két gödör, csak a Kottafejes időszakból került elő (SE 21, 32). Ugyanakkor a szórványként és objektumokból előkerült, nagyméretű edényekből való durva kerámia körében az idősebb fázisra jellemző elemek (pl. rozetta alakú bütyökdisz, erőteljes pelyvás soványítás) is felismerhetőek. Ez összhangban áll azzal a stratigráfiai megfigyeléssel, amely szerint a Kottafejes időszakra keltezhető gödröket az épület területére (SE 32), illetve a hosszanti gödörre ásták (SE 21), így megengedhető az a feltevés, hogy az épületet a DVK idősebb fázisához kapcsoljuk. A korszak azonosítása a lelőhelyen különösen jelentős, mivel az idősebb szakaszt jelenleg viszonylag kevés település képviseli a főváros térségében. Sűrűbb települési hálózat csak a fiatalabb Kottafejes, majd különösen a Zseliz időszakban mutatható ki (VIRÁG 2013). Az idősebb fázisból eddig csak Dunakesziről, nagyobb felületű feltárásból ismert közölt épületalap a főváros térségéből (HORVÁTH 2002), a korszak zömmel kisméretű területen kutatható településeim ez eddig csupán a Rupphegyi úton sikerült épület nyomait

Neither can it be excluded nor shown that the postholes with diameters ranging between 20–50 cm found a bit further to the north (SU 11, 12, 14, 17, 19, 25) and possibly belonging to another structure were somehow also connected to the system of the above features. Thus, the northern end of the building can rather be hypothesized as standing along the line defined by the end of the longitudinal pit. The western part of the building, together with the longitudinal pit, was destroyed when the earthmoving work started. Its southern end was located outside the excavated area. The large, complete or fragmentary grindstones found on the western side of the house and lacking any archaeological context during the earthmoving, testify to the intensive grinding activity that went on in the former building.

Most of the finds from the research at Rupphegyi Road can be dated to the later phases of the Transdanubian Linear Pottery Culture (TLPC); finds from both the Notenkopf phase and the Zseliz phase could be identified. The culture bearing layer located above the features (SU 05, 06, 24) contained a relatively significant number of potsherds from the classic Zseliz phase. The fireplaces (SU 07–09) were also located in this layer mixed with humus, but they yielded no finds that would have a dating value (except for a single sherd with Notenkopf decoration, probably from a secondary position in SU 07). Only two features could be dated reliably with the help of the finds: two pits, both from the Notenkopf phase (SU 21, 32). At the same time, elements characteristic for the earlier phase (e.g. rosette-shape knob decoration, a large amount of chaff tempering) can also be identified among the coarse sherds of large vessels found

megfigyelni és szerkezeti elemeit részletesen rekonstruálni (VIRÁG 2013).

Tartalma miatt különösen figyelemre méltó a részben az épület területére ásott 190 cm átmérőjű, kb. 50 cm mély kerek gödör (SE 32), amely a Kottafejes időszak leleteit tartalmazta. Az öt rétegű gödör betöltésének 2. rétege 4–5 cm vastag tiszta folyami homok volt, amihez több lelet is köthető. Részben ebben a rétegben fektet egy természetes módon formálódott, majd később átfűrt és csiszolással megmunkált, mészkőből készült, nagyméretű kőbalt, továbbá egy szarvasmarha combcsont töredéke. A 3. rétegből agyagnehezék és szép kivitelű kottafejes díszítésű finomkerámia került elő.

A feltárt terület csekély kiterjedése ellenére is jól megfigyelhető szuperpozíciók a települési hely hosszan tartó lakottságára engednek következtetni a középső neolitikum idején. A legkorábbi megtelepedést az idősebb fázisban létesített épület jelzi, amelyet a Kottafejes időszakban beásott gödrök követnek. A Kottafejes időszak gödreire húzódó tapasztott tüzelőfelületek (SE 07, 08, 09) nem bizonyíthatóan, de feltételezhetően, a Zseliz fázisban létesülhettek, amelynek jelenlétét a kultúrretegben előkerült leletek jelzik.

A környéken folyamatos ingatlanfejlesztések folynak, amelyek reményeink szerint lehetőséget biztosíthatnak a település további kutatására. (M. V. Zs.)

Kraus Dávid – M. Virág Zsuzsanna

as stray finds or in the features. All these support the stratigraphic observations, according to which pits dated to the Notenkopf phase were dug in the territory of the building (SU 32) or on the longitudinal pit (SU 21), and allow us to connect the building to an earlier phase of the TLPC. The identification of the exact period has a special significance at the site, since the earlier phase is represented by relatively few known settlements in the area of Budapest, and only the later Notenkopf and especially the Zseliz phases are characterized by a relatively dense settlement network there (VIRÁG 2013). The only building foundation known from the earlier phase in the area of the capital was published from Dunakeszi, from an excavation on a relatively large territory (HORVÁTH 2002). Most settlements from the period could be researched on small territories, and among these, the site at Rupphegyi Road is the only one where building remains could be observed and their structure could be partially reconstructed (VIRÁG 2013).

A round pit with a diameter of 190 cm and a depth of c. 50 cm (SU 32) established partly on the territory of the building deserves special attention because it contained finds from the Notenkopf period. The fill of the pit was composed of five layers, the second one of which was a 4–5 cm thick layer of clean river sand with several finds. A large axe made of limestone, first shaped by natural processes then perforated and polished, as well as the fragment of a cattle femur was lying in this layer. The third layer contained a clay weight and some carefully executed pieces of fine pottery with Notenkopf decoration.

Irodalom / References:

- HORVÁTH L. A. 2002 • Horváth L. A.: Neolitikus leletek Dunakeszi határában (Neolithische Funde in der Gemarkung von Dunakeszi). *BudRég* 35(2002) 7–34.
- HORVÁTH L. A. et al. 2005 • Horváth L. A. – Korom A. – Terei Gy. – Szilas G. – Reményi L.: Előzetes jelentés az épülő Kőérberek, Tóváros-Lakópark területén folyó régészeti feltárásról (Preliminary report on the archaeological excavation conducted parallel to the construction on the territory of the Kőérberek, Tóváros Residential District). *Aqfüz* 11 (2005) 137–167.
- VIRÁG 2007 • M. Virág Zs.: Budapest, XI. Beregszász utca – Rodostó utca – Nagyszében utca – Névtelen utca. *RKM* 2006. Budapest 2007, 165.
- VIRÁG 2014 • M. Virág Zs.: A Dunántúli (közép-európai) Vonaldíszes Kerámia kultúrája kutatásának eddigi eredményei Budapest körzetében (The research results of the Transdanubian [Central-european] Linear Pottery Culture in the area of Budapest). *BudRég* 47 (2014) 21–71.

The superpositions that could be observed very well in spite of the small extension of the excavated territory, suggest that the settlement was occupied in a long period during the Middle Neolithic. The first settlement is indicated by the building established in the earlier phase, and it was followed by pits established in the Notenkopf phase. The plastered fireplaces located above the Notenkopf period pits (SU 07, 08, 09) were probably created in the Zseliz phase, though this cannot be verified. Still, the occupation of the site in the Zseliz phase is indicated by the presence of finds dating from this period in the culture bearing layer.

Developments continuing in the area will hopefully provide us with an opportunity to continue the research of the settlement. (Zs. M. V.)

Dávid Kraus – Zsuzsanna M. Virág

Hódoltság kori moszlim temető a pesti Belvárosban

(*Budapest V. ker., József nádor tér, Hrsz.: 24480*)

2016. május 23. – szeptember 30., valamint november 14–22. között, az OTP Ingatlan Zrt. és a JN Parkolóház Kft. megbízásából a József nádor téren, összesen 5250 m² területen megelőző feltárást végeztünk az épülő mélygarázs helyén.

A területen a jelen beruházáshoz kapcsolódó kutatások előtt is kerültek elő régészeti emlékek. 1950-ben a József Attila utca és a József nádor tér sarkán sírokat találtak, majd 1979-ben Nagy Margit dokumentált újabb, újkorinak tartott temetkezéseket. 1973-ban egy leletmentés során Melis Katalin 13–14. századi kerámiát gyűjtött be.

A mélygarázs tervezési folyamatához kapcsolódóan, 2000 őszén szondázó ásatás keretében Kovács Eszter a tér északi felén egy kelet-nyugati irányú, 12,5×5 m, a déli részén pedig egy észak-déli irányú, 18×2,6 m nagyságú szelvényben késő középkori kerámiával keltezett gödröket és árkokat, valamint északnyugat-délkeleti, ill. nyugat-keleti tájolású, melléklet nélküli temetkezéseket talált (KOVÁCS 2000).

A 2016-os megelőző feltárást során három régészeti korszak, valamint későbbi bolygatások maradványai kerültek elő.

A legkorábbi korszakhoz egy gödör tartozott, amelyet közelebről egyelőre meg nem határozott óskori kerámia keltezett.

Muslim cemetery from the Ottoman Turkish Period in the Inner City of Pest

(*Budapest District V, József Nádor Square, Lrn.: 24480*)

Preventive excavations were carried out on József Nádor Square between 23 May and 30 September and then between 14 and 22 November 2016, over a total of 5250 m², where a deep garage is being constructed, commissioned by OTP Real Estate Ltd. and JN Parking Garage Ltd.

Archaeological remains were found in the territory even before the research connected to the present development. Graves were excavated in 1950 at the corner of József Attila Street and József Nádor Square. Later, in 1979, Margit Nagy documented further burials dated to the Modern Period. Katalin Melis collected 13th–14th century pottery during a rescue excavation in 1973.

In the autumn of 2000, connected to the planning process for the deep garage, Eszter Kovács found pits and ditches dated by late medieval pottery as well as burials oriented northwest-southeast and west-east containing no gravegoods, lying in an east-west 12.5×5 m trench she opened in the northern half of the square as well as a north-south 18×12.6 m trench in the southern half of the territory (KOVÁCS 2000).

Remains from three archaeological periods were unearthed in 2016 and traces of later disturbances.

A következő időszakot egy középkori település (elhelyezkedése alapján Újbécs része – GYÖRFFY 1973; KUBINYI 1973; MELIS 1983) maradványaként öt gödör, egy árok részlete, valamint egy nagyméretű kemence maradványa képviselte, amelyeket nagyrészt 15. századi kerámia jellemezett. (A tér egészén szórványként jelentős mennyiségű, 13–15. századi kerámia fordult elő, a török uralom alatt a terület már pusztán állt – FEKETE–NAGY 1973).

A gödrök egyszerű, kerek, enyhén teknős aljú beásások voltak, általában kevés leletanyaggal. Minden bizonnyal szintén gödörhöz tartozhattak azok a nagyobb mennyiségben jelentkező Árpád-kori kerámiatöredékek, amelyeket a terület északnyugati részén találtunk, de a későbbi bolygatások (valószínűleg faültetés) miatt sem a méretét, sem a formáját nem tudtuk meghatározni. A terület északkeleti részén húzódó, észak-északnyugati–dél-délkeleti irányú árok szintén sekély, teknős aljú objektum volt, amelyből középkori kerámia és kevés állatcsont került elő. A tér délkeleti felén előkerült kemence erősen roncsolt állapotban került elő, eredetileg feltehetően ovális lehetett (*l. kép*). Szája délkelet felé nyílt, kövel volt megerősítve. Hozzá tartozó gödör nem került elő, de a kemenceszáj előtt, kisebb foltokban, enyhén átégett tapasztásmaradványokat találtunk. Leletanyagként kevés kerámiatöredék került elő belőle, s bár mérete alapján ipari használatra is gondolhatnánk, sem fém, sem üveg megmunkálására utaló maradványok nem mutatkoztak. A lelőhely egyetlen ép kerámiája objektumhoz nem köthető: egy vörös anyagú, felemelkedő peremű, vállán bekarcolt vonallal díszített, a használat során foltokban feketére égett, füles fazék

A single pit belonged to the earliest phase dated by prehistoric pottery that cannot be identified more precisely right now.

The next period was represented by five pits, a detail of a ditch, and the remains of a large oven from a medieval settlement (based on its location, a part of Újbécs – GYÖRFFY 1973; KUBINYI 1973; MELIS 1983). These features were mostly characterized by 15th century pottery. (A considerable number of 13th–15th century pottery was scattered as stray finds in the entire territory of the square. The area was deserted during the Ottoman Turkish occupation – FEKETE–NAGY 1973).

The pits were simple round features with slightly trough-shaped bottoms and generally few finds. The large number of Árpád Period potsherds that were found in the northwestern part of the territory must have also come from pits. However, neither the size nor the shape of these pits could be determined because of later disturbances (probably planting trees). A north-northwest – south-southeast oriented ditch running through the northeastern part of the territory was also a shallow feature with a trough-shaped bottom that yielded medieval pottery and a few animal bones. The oven found in the southeastern part of the square was badly preserved. It was originally probably oval (*fig. 1*).

Its mouth opened toward the southeast and it was reinforced with stones. No pits were found that could have belonged to it and only a few small spots of slightly burnt plaster remains were found in front of the oven mouth. It contained a few potsherds as finds. Although based on the size of the oven it was probably connected to some kind of industrial activity, no trace of metal or glass working were detected.

1. kép: Középkori kemence maradványa
Fig. 1. Remains of a medieval oven

az oldalára billenve, a homokos altalajon feküdt (2. kép).

A középkori település objektumain kívül hét újkori cölöplyuk (betöltésükben a fa oszlop még érzékelhető maradványával), a tér északnyugati részén, egy nagyobb területen szétterített rétegben jelentős mennyiségű 18. századi kerámia, valamint egy modern beásás került elő.

A legkésőbbi előkerült jelenség már nem régészeti korú volt: egy második világháborús bombatölcsérben, egy kézi-gránát mellett két magyar katona maradványai kerültek elő, őket a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Katonai Emlékezet és Hadisírgondozó Igazgatóságának munkatársai vették gondozásukba.

A településobjektumokon kívül, azokat jelentősen bolygatva egy 17. századi temető 1058, szinte kivétel nélkül melléklet nélküli csontvázas sírja került feltárássra. Az 1950-es és 70-es években előkerült temetkezéseket az újkorra (pontositva a 18. századra) datálták (BTM RA 904–79, 1232–80), míg Kovács Eszter 2000-es

The only complete piece of pottery from the site is not associated with any features: a handled pot made of red material with a rising rim and decorated with incised lines on its shoulder, burnt black in spots during its use. The pot lay on its side on the sandy subsoil (fig. 2).

Besides the features from the medieval settlement, seven Modern Period post-holes were found (with visible remains of the wooden pole in their fill), a considerable number of 18th century pottery sherds were scattered in a layer over a large area in the northwestern part of the square and in a modern pit.

Already the most recent phenomenon at the site did not have an archaeological dating: the remains of two Hungarian soldiers were found in a bomb-crater from the Second World War together with a hand grenade. The remains were handled by the experts of the Directorate of Military Memory and Maintenance of War Graves of the Institute and Museum of Military History.

2. kép: Középkori
fazék
Fig. 2. Medieval pot

jelentésében már török korinak határozta meg az általa megtalált 31 csontvázat (BTM RA 2261–2005). Az, hogy a temető már a 17. században létezett, jól látható Ludwig Nicolaus von Hallart és Michael Wening 1684-ben Buda ostromáról készült látképsorozatán, a 2016-os ásítás során pedig a használoi körét is sikerült behatárolnunk. Bár sem ruházati elemek, és négy síron kívül ékszerek sem kerültek elő, a területen szórványként, eredeti helyzetükből kimozdítva megtalált néhány turbános sírkő alapján a helyi muszlim közösség használatában volt – az itt eltemetettek antropológiai jellegzetességeik alapján (az embertani anyagot feldolgozó Bernert Zsolt szíves szóbeli közlése nyomán) is egy a Balkánról felköltöző népesség tagjai lehettek (3. kép). Az egykori temető kiterjedését nem ismerjük, a tér beépítésre kerülő területén lezáródására utaló nyomot csak az északkeleti részen tapasztaltunk, ahol a középkori kerámiával keltezett árok északi oldalán egyetlen temetkezés sem került elő. Déli irányban, a

In addition to the settlement features that significantly disturbed those 1058 inhumations coming from from a 17th-century cemetery, almost none of which contained any grave goods. The burials found in the 1950s and 1970s were dated to the Early Modern Period, more precisely to the 18th century (Documentation Department of the Budapest History Museum 904–79, 1232–80), while Eszter Kovács in her report in 2000 identified that the 31 skeletons she found dated to the Ottoman Turkish Period (Documentation Department of the Budapest History Museum 2261–2005). The fact that the cemetery had already existed by the 17th century is testified to by its depiction on the veduta series created by Ludwig Nicolaus von Hallart and Michael Wening in 1684 on the occasion of the siege of Buda. Because of what was learned during the 2016 excavation, we were also able to identify the group of people buried in the graveyard.

Neither costume elements nor pieces of jewellery were found, except for four

3. kép: Turbános
sirkövek

Fig. 3. Turban-
shaped gravestones

Vörösmarty téren Kovács Eszter mentett közműcsere során emberi maradványokat (BTM RA 3609–2014). Nyugat-délnyugat felé, a Wekerle Sándor (volt Szende Pál) u. 3. – Dorottya u. 4. feltárása során szintén Kovács Eszter (BTM RA 2921–2008), a Dorottya u. 6. – Apáczai Csere János u. 15–17. sz. alatt Kárpáti Zoltán ásott ugyanilyen jellegű, minden bizonynyal ugyanezen temetőhöz tartozó sírokat (BTM RA 2732–2007).

A temetkezések egy közel 1,70 m vastag, homokos feltöltésben helyezkedtek el (104,10 és 102,43 mBf. között), a terület északi részén négy (nem teljesen egymásra fedő), máshol általában két magassági horizonton.

Az erősen omló, homokos talajban sírfoltok nem rajzolódtak ki, a sírgödöröket nem tudtuk dokumentálni. A temetkezések vagy a csontok megjelenésével, vagy a koporsó körvonalának kirajzolódásával jelentkeztek. Koporsót nem minden temetkezés esetében tapasztaltunk, de használatával kapcsolatban, sem a temetőn belüli

graves. However, based on the few gravestones decorated with a turban motif found as stray finds, removed from their original position, the cemetery seems to have been used by the local Muslim community. The physical anthropological features of the individuals buried here (based on the kind oral communication of Zsolt Bernert who processes the anthropological material) also suggest that they belonged to a group who moved up to the north from the Balkans (*fig. 3*). The spatial extent of the former cemetery is unknown. The only traces that would suggest where the edge of the graveyard was located in the territory of the square affected by the construction work were identified in the northeastern part where no burials were found on the northern side of the ditch dated by medieval pottery.

Further to the south, on Vörösmarty Square, Eszter Kovács carried out rescue excavations connected to the replacement of public utilities and found human remains (Documentation Department of

4. kép: 437. sír, a váz feletti ferde deszkafedés
Fig. 4. Grave No. 437, the diagonal plank cover over the skeleton

helyzet, sem életkor alapján nem lehetett jellemző csoportot megfigyelni. Minden esetben szegelt ládák voltak, a szegek mérete, száma és elhelyezkedése azonban igen változatos volt (a négy sarokban általában, de a hosszabb és a rövidebb oldalon is előfordultak, extrémebb esetekben 12–14 darab is előkerült egy-egy koporsónál). A koporsók az esetek igen nagy százalékában nem voltak zártak, fedélre csak néhány kisgyermek esetében volt példa. Az iszlám szabályai szerint koporsó nélkül, csupán lepelbe csavarva kell a halottakat eltemetni, a zárt koporsó nem megengedett, de laza szerkezetű talaj vagy magas talajvíz esetén a koporsós temetkezés vált szokássá (Ö. BARTHA 1996). Igen nagy számban dokumentáltunk emellett, a vázak fölött a sírgödörbe ferdén leengedett deszkafedést. Ezt, egyetlen esettől eltekintve, a sírgödör délkeleti oldaláról engedték le úgy, hogy az északnyugati oldalon a test mellett a gödör aljára ért, míg a délkeleti oldalon (a homokos talaj jó megtartása miatt néhány esetben egészen

the Budapest History Museum 3609–2014). To the west-southwest, similar graves, probably belonging to the same cemetery, were also excavated by Eszter Kovács at 3 Wekerle Sándor (former Szende Pál) Street – 4 Dorottya Street (Documentation Department of the Budapest History Museum 2921–2008) and by Zoltán Kárpáti at 6 Dorotty Street – 15–17 Apáczai Csere János Street (Documentation Department of the Budapest History Museum 2732–2007).

The burials were found in a nearly 1.7 m thick layer of sandy fill (between 104.10 and 102.43 m a.B.s.) generally at two, but in the northern part of the territory at four depth horizons (not entirely covering each other).

No grave contours could be observed in the sandy subsoil that collapsed easily, so we could not document the grave pits. The burials could be detected by the presence of the bones or the outline of the coffins. Coffins were not found in each burial and no characteristic patterns were observed

magasan dokumentálhatóan) a sírgödör oldalához támaszkodott (4. kép). Ez a ferde fedés nem egyetlen lapból állt, hanem egymás mellé helyezett deszkaszálakból, amelyek a rádobált földtől jól láthatóan kissé szétcsúsztak. A korszakból hasonló temetési módot ismertetett Wicker Erika a bácsalmás-óalmási rác temető kapcsán, mint a 16–17. századi balkáni eredetű népességre jellemző szokást, bár ott koporsó nélkül, csak lepelbe csavart halottak testét védték így a rádobált földtől (WICKER 2005).

Néhány temetkezésnél lepelbe csavarásra utaló jelet – erősen felhúzott váll, szorosan a test mellett lévő karok – tapasztaltunk.

A csontvázak tájolása nyugat-keleti, illetve délnyugat-északkeleti volt. A nyugat-keleti irányításúak minden esetben a legalsó sírrétegben jelentkeztek, gyakran a délnyugat-északkeleti tájolásúak által bolygatva. A sírok nagyrészt északnyugat-délkeleti irányú sorokba rendeződtek. A vázak helyzete szinte minden esetben háton fekvő, nyújtott elrendezésű volt, karjaik a test mellett nyújtva helyezkedtek el, a fej az esetek nagyobb részében jobb felé fordítva feküdt. Igen kevés alkalommal fordult elő, hogy a karokat behajlították, a kézfejet a medence szélére, vagy a medencébe helyezték. A temető rendjébe illeszkedő, ámde fordított (északkelet-délnyugati) irányítású temetkezést két esetben dokumentáltunk, de a tájolásán kívül ezeknél semmi egyéb rendellenesség nem mutatkozott, nem a temető szélén helyezkedtek el, és semmi sem utalt babonás szokásra, bajelhárító vagy védekező rítusra.

Az általános tájolás mellett öt eltérő esetet dokumentáltunk, mindet a tér északi felén: háromnál észak-északnyugat-dél-délkeleti, két sírnál pedig észak-déli

based on their spatial position within the cemetery or the age of the deceased. Coffins comprised chests, each fixed with nails while the size, number and position of the nails varied widely (in general, the nails were placed in the four corners, but they also appeared on the long or short sides; in extreme cases 12–14 nails were found in a single coffin).

In most cases, the coffins were not closed, only a few coffins of infants were covered with a lid. According to the rules of Islam, the dead should be buried without coffins, only wrapped in a shroud. Burial in a closed coffin was prohibited, but coffin burial became the custom in those cases where the soil was too loose or the groundwater was high (Ö. BARTHA 1996). In addition to these graves, numerous cases where a plank cover was diagonally lowered into the grave pit atop the corpse were also documented. All but one of the covers were lowered from the southeastern side of the grave pit, so the plank entered the bottom of the pit on the northwestern side of the body, right next to it, while on the southeastern side it was leaned against the wall of the pit (due to the good state of preservation in the sandy soil, it could be documented in some cases at a fairly high level; *fig. 4*).

This diagonal cover did not consist of a single slab of wood but of planks placed next to each other, which visibly slid apart due to the weight of the earth shovelled on them. Erika Wicker presented a similar burial method at the Serbian (so-called Rác) cemetery in Bácsalmás-Óalmás, as a custom characteristic for 16th–17th century peoples coming from the Balkans, though there the cover was intended to protect the deceased buried without a cof-

5. kép: 892. sír,
karneol gyűrűk a
jobb kézen
Fig. 5. Grave No.
892, carnelian rings
on the fingers of the
right hand

irányítással temették el a halottat. Ezek bár első ránézésre betagozódnak a temető rendjébe, esetükben a későbbiekben érdemes lehet C14 vizsgálatot végezni, valamint antropológiai szempontból is nagyobb figyelmet fordítani rájuk.

A csontok igen jó megtartásúak voltak, ennek következtében a későbbi temetkezések által bolygatott sírok kivételével a teljes népszerűség reprezentálva volt, az újszülötteket is beleértve (egy esetben egy várandósan elhunyt nő medencéjében a magzat csontjai is dokumentálhatóak voltak). Mivel a gyermekcsontok sem semmisültek meg, így biztosra megállapíthattuk, hogy sem családi sírcsoportokat nem alakítottak ki, sem a gyermekek számára nem különítettek el önálló részt.

Az antropológiai anyag a magas gyermekhalandóságon túl azt mutatja, hogy jelentős számban temettek el fiatal felnőtt korban (16–24 év között) elhunytakat – ennek magyarázatát egyelőre nem ismerjük.

Melléklet az 1058 sírból összesen ötben fordult elő (így mindösszesen 4,7 ezrelék a mellékletes sírok aránya). Négy északnyugat-délkeleti tájolású temetkezésnél ugyanaz a típusú ékszer: karneolból faragott, vastos fejesgyűrű került elő, mind-

fin, only wrapped up in a shroud (WICKER 2005), from the earth.

In the case of a few burials, traces suggesting that the body had been rolled up in a shroud could be observed: the shoulders were pulled up in a characteristic manner and the arms were pressed tightly to the body.

The skeletons were oriented west-east or southwest-northeast. Each of the burials oriented west-east were observed in the lowest grave horizon, often disturbed by those oriented southwest-northeast. Most of the graves were arranged in rows oriented northwest-southeast. The skeletons lay in an extended supine position with the arms extended along the body in almost every case. The head was turned to the right in most of the cases. There were only a few examples where the arms were in a bent position and the hands were placed on the pelvis or by its side. Two burials were documented that fit into the order of the cemetery but displayed a reverse orientation (northeast-southwest) but no other irregularities. They were not located on the periphery of the cemetery. No traces of superstitious customs and/or apotropaic or protective rites could be observed.

annyiszor a jobb kéz egyik ujján. A gyűrűk feje felfelé szélesedő, nyolcszög alakú vagy kihegyesedő végű ovális, lapja sima, véset egyikén sem volt. A karikarészen, a fej két oldalán egy-egy, valamint vele átellenben egy harmadik kis kiugró rész látható. A négy sírból összesen öt gyűrű került elő, az egyik temetkezés esetében ugyanis a jobb kéz kisujján két példány volt, igen hasonlóak, de méretükben jelentősen eltérő darabok (5. kép). Az öt eredeti helyzetben talált ékszer mellett egy hatodik darab szőrványként került elő. A területünkön előkerültekhez hasonló két gyűrűt a fonyódi török kori temető feltárásáról közöltek (NÉMETH–HONTI–KÖLTŐ–MAGYAR–M. ARADI–MOLNÁR 2010).

Az ötödik mellékletes sír a többitől eltérően észak-déli tájolású volt, s a leletanyaga is más jelleget mutatott: a deréktájon egyszerű, téglalap alakú vascsat, a medence két oldalán pedig egy-egy vaskés került elő.

Tóth Anikó

Irodalom / References:

FEKETE–NAGY 1973 • Fekete L. – Nagy L.: A három város és környékének helyrajza. In: Gerevich L. (szerk.), Budapest története I. Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején. Budapest 1973, 345–366.

GYÖRFFY 1973 • Györffy Gy.: A budai vár és polgárváros kiépülése. In: Gerevich L. (szerk.), Budapest története I. Budapest története az őskortól az Árpád-kor végéig. Budapest 1973, 295–349.

KOVÁCS 2000 • Kovács E.: Budapest, V. József nádor tér. RKM 2000, 119.

KUBINYI 1973 • Kubinyi A.: A három város helyrajza a XV–XVI. században. In:

Five cases diverged from the general orientation, each in the northern part of the square. Three bodies were buried with a north-northwest – south-southeast orientation, while in two graves they were oriented north-south. Though these burials seem at first sight to fit into the order of the cemetery, it would be worthwhile in the future to carry out a C14 analysis on these burials. They should also be studied more thoroughly from a physical anthropological point of view as well.

The bones were in a good state of preservation. Consequently, they represent the entire population of the cemetery including even newborn infants, except for those individuals whose graves were disturbed by later burials (in one case, even the bones of a foetus could be documented in the pelvis of a woman who died during pregnancy). Since even the children's bones were preserved, it could be concluded without any doubt that the population did not designate family parcels, nor was any part of the cemetery designated specifically for the children.

In addition to high childhood mortality, the anthropological remains show that a large number of young adults were buried there (people who died between the ages of 16 and 24), a phenomenon that cannot be explained at the moment.

No more than five of the 1058 graves contained any objects (thus, the proportion of graves with grave goods is only 0.47 percent). The same type of jewelry, thick signet rings with stones carved from carnelian were found in four northwest-southeast oriented burials, in each case on one of the fingers of the right hand. The head of the rings widened upwards, and was octagonal or oval with pointed ends, with a smooth plate with unincised surface. Small

Gerevich L. (szerk.), Budapest története I. Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején. Budapest 1973, 11–22.

MELIS 1983 • Melis K.: Adatok a Pest-síkság Árpád-kori településtörténetéhez. MHB 1983.

NÉMETH–HONTI–KÖLTŐ–MAGYAR–M. ARADI–MOLNÁR 2010 • Németh P. G. – Honti Sz. – Költő L. – Magyar K. – M. Aradi Cs. – Molnár I.: Mit rejt Somogyország földje? SMK 19 (2010) 15–60.

Ö. BARTHA 1996 • Ö. Bartha J.: Az anatóliai törökök temetkezési szokásai. *Studia Folkloristica Ethnographica* 37 (1996).

WICKER 2005 • Wicker E.: Újabb adatok a hódoltság kori délszlávok temetkezési szokásaihoz. In: „...a halál árnyékának völgyében járok” A középkori templom körüli temetők kutatása. *Opuscula Hungarica* VI (2005) 325–332.

elements protrude on the shoulder, on the two sides of the head, and a third one on the opposite side of the hoop. A total of five rings were found in the four graves. In one of the graves two rings were placed on the little finger of the right hand. These rings were very similar but with a significant difference in size (*fig. 5*). In addition to the five pieces of jewelry found in situ, a sixth was collected as a stray find. Two rings similar to those found in this territory were published from the excavation of the Ottoman Turkish Period cemetery at Fonyód (NÉMETH–HONTI–KÖLTŐ–MAGYAR–M. ARADI–MOLNÁR 2010).

The fifth grave with grave goods was oriented north-south, unlike the others. Its finds also had a different character: a simple rectangular iron buckle was found in the waist zone and two iron knives lay on each side of the pelvis.

Anikó Tóth

Árpád-kori falu és újkori temető a Központi Vásárcsarnok mellett

(Budapest IX. ker., Csarnok tér 2., Hrsz.: 37054/21)

An Árpád Period village and an Early Modern Period cemetery near the Central Market Hall

(Budapest, District IX, 2 Csarnok Square, Lrn.: 37054/21)

2016. január 7. és február 26. között megelőző feltárást végeztünk a Csarnok tér 2. számú telken, a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ megbízásából 2015. október 20. és november 3. között elvégzett próbafeltárás eredményei alapján. Az előzetes régészeti dokumentáció (ERD) előírásai alapján a telket délről határoló épület melletti 7 m széles sávban régészeti szakfelügyeletet biztosítottunk, a terület többi részén teljes felületű feltárást végeztünk.

A modern bolygatáson és újkori épületmaradványokon túl három régészeti korszak emlékei kerültek elő. Az összesen feltárt 1500 m² terület 100%-ban pozitívnak bizonyult, a lelőhelyet egyetlen korszakban sem tudtuk lehatárolni egyik irányból sem.

A legkésőbbi időszakba egy 17. század végi–18. századi temető sírjai tartoztak. A temetőt Pest belterületének kataszteri térképe 1785-ből jelöli is, s Pest-Buda-Óbuda beépített területének várostérképén 1793-ból is látszik még, viszont az 1810–20-as katonai célú várostérképen már nem szerepel. A Nagycsarnok környékén korábban is dokumentáltak már kora újkori – újkori temetkezéseket: 1954-ben Kaba Melinda a Csarnok téren (BTM RA 1094–79),

A preventive excavation was carried out between 7 January and 26 February 2016 on the plot of 2 Csarnok Square, commissioned by the Forster Gyula National Centre for Heritage Protection and Management, based on the results of the test excavation carried out between 20 October and 3 November 2015. Based on the directives of the Preliminary Archaeological Documentation, archaeological observation was carried out in a 7m wide zone next to the building bordering the plot. The entire surface was excavated in the remainder of the territory.

Remains from three archaeological periods were found in addition to a modern disturbance and the remains of some modern buildings. One hundred percent of the excavated, that is a total of 1500 m², proved to be archaeologically relevant. In no direction were the edges of any phase of the archaeological site identified in any direction.

The latest phase was constituted by graves from a cemetery dating from the late seventeenth or the eighteenth century. The cadastral map of the inner part of Pest from 1785 indicates the location of the cemetery, and it can still be identified on the map of the inhabited areas of

1962-ben Csánk Veronika és Gerő Győző a Mátyás u. 4. sz. alatt (BTM RA 944–79), 1963-ban Soós K. a Vámház (akkor Tolbuhin) körülton (BTM RA 945–79) talált csontvázas sírokat. A temető a Pest mellett nagyobb tömbben letelepedett, görögkeleti vallású rácoké lehetett, akiket a budai Kamarai Adminisztráció Popovich Metrophanus budai rác püspök felügyelete alá utalt (NAGY 1975).

Az összesen 285 elkülöníthető temetkezés mellett nagy mennyiségű, későbbi rátemetkezés, vagy újkori építkezés által bolygatott sírból származó, külön egyénhez nem köthető, szórvány embercsont került elő.

A temetkezések kezdő tengerszint feletti magassága 103,65 mBf. volt. Ezen a szinten jelentkeztek először az újkori építkezések és modern bolygatás (a tér déli oldalán álló ELMŰ épület földelésére szolgáló háló) által dúlt sírok – a legmagasabban fekvő, már egyenként dokumentálható sír magassága 103,54 mBf. volt. Az emberi maradványok négy-öt rétegben kerültek elő, a legmélyebben fekvő csontvázat 101,08 mBf. magasságon tártuk fel.

A telek keleti felében az újkori épület-együttes maradványa, alaprajzától függően, különböző mértékben bolygatta a temetkezéseket. Az udvari részeken az eredetileg meghatározott magasságban, az épületen belül az alapozási szinten kerültek elő a sírok, az alapincézett részeken pedig helyenként csak a legelső két sírréteg maradt meg.

A telek déli, az ERD által megfigyelésre előírt sávjában szintén előkerültek temetkezések, a mellette álló ELMŰ épület és a kapcsolódó vezetékhálózat által bolygatva, kb. 102,30 mBf. magasságról indulva, már csak 2–3 rétegben.

A sírok tájolása egységesen délnyugat-északkeleti – nyugat-keleti volt, a ha-

Pest, Buda, and Óbuda from 1793. However, it no longer appears on the city map created for military purposes in 1810–20. Early modern and modern burials had been previously documented around the Great Market Hall. Inhumation burials were found by Melinda Kaba on Csarnok Square in 1954 (Documentation Department of the Budapest History Museum 1094–79), by Veronika Csánk and Győző Gerő at 4 Mátyás Street in 1962 (Documentation Department of the Budapest History Museum 944–79), and by K. Soós on Vámház Square (at that time Tolbuhin) Avenue in 1963 (Documentation Department of the Budapest History Museum 945–79). The cemetery might have belonged to the large Greek Orthodox Serbian (the so-called Rác) population settled near Pest, whom the Administration of the Chamber declared under the supervision of Metrophanus Popovich, Rác Bishop of Buda (NAGY 1975).

In addition to the 285 distinct burials, numerous secondary burials were found from a later period, as well as many stray bone finds which could not be connected to any distinct burials because they originated from graves disturbed by modern period constructions.

The burials could be detected at the level of 103.65 m a.B.s. At this level, those graves could be observed first which were disturbed by modern constructions and other activities (the net established as the foundation of the building of the Budapest Electric Works standing on the southern side of the square). The first grave in which the distinct burial of an individual could be identified was observed at 103.54 m a.B.s. Human remains came to light in four or five layers, the skeleton

lottakat háton, nyújtott helyzetben, koporsóban fektették a sírba. A temetkezések a bolygatott területek ellenére jól érzékelhetően északnyugat-délkeleti irányú sorokba rendeződtek. A csontok megtartása nem volt jó, a törmelékes sírföld, valamint a Duna közelsége (áradások, talajvíz) jelentősen rontották állagukat. Gyermeksír az eredetileg létezőnél jóval kevesebb került elő, nagy részük teljesen roncsolt állapotban volt, néhányat csak a koporsó maradványa jelzett, a csontok teljesen felszívódtak. Az előkerültek azonban betagozódtak a temető rendjébe, külön gyermekek számára kijelölt területet nem tapasztaltunk. A jelentős bolygatás miatt az esetleges családi sírcsoportok felismerésére sem volt lehetőségünk.

A kéztartást a 285 sírből 132-nél dokumentálhattuk biztosan (46,3%). 21 különböző változatot figyelhattunk meg, ebből 8 volt gyakoribbnak mondható. A legnagyobb csoport esetében mindkét kezét a medence fölé helyezték (az összes dokumentálható eset 20,45%-a). A következő csoportnál a bal kézfejet a hasra, a jobb kezét pedig a mellkas közepére fektették (12,12%). Mindkét kéz a mellkasra helyezve (szigorúan véve négy különböző csoportba sorolhatóan) szintén nagyobb esetszámban mutatkozott (9,1%). Ugyanakkor százalékban fordult elő a két kar kinyújtva a test mellett, valamint a derékszögben behajlított karok, egymás fölött a hason keresztbe fektetve (bal alkar feljebb, jobb alkar lejjebb–8,3%). Ennek fordított változata (derékszögben behajlított karok, a jobb alkar feljebb, a bal lejjebb), a derékszögben behajlított jobb alkar és a mellkas közepére visszahajtott bal kéz, valamint a derékszögben behajlított jobb alkar és a medence fölé helyezett bal kéz valamivel kevesebb esetben jelentkezett (6,06%). A

located at the deepest level was excavated at 101.08 m a.B.s.

The remains of the modern building complex in the eastern part of the plot disturbed the burials to a varying extent, depending on how the latter were located relative to the ground plan. The graves in the courtyard were found at the originally identified height, while within the building they were located at level of the foundation. In those parts where there was a cellar, only the two lowest layers of grave were preserved at certain points.

Burials in only two or three layers were found also in the southern zone of the plot assigned to archaeological observation by the Preliminary Archaeological Documentation, starting from about 102.30 m a.B.s. These graves had been disturbed by the building of the Budapest Electric Works standing next to them and the related electric wiring network.

The graves were oriented in a uniform manner, southwest-northeast / west-east. The deceased were laid into the grave in coffins in an extended supine position. The graves were organized into rows oriented northwest-southeast, their direction clearly identifiable despite the disturbed zones. The bones were found in a bad state of conservation, significantly damaged by grave fill containing debris and the proximity of the Danube (floods, underground water). Many fewer children's graves were found than their hypothesized original number, and most of them in a utterly damaged state, some indicated only by the remains of the coffin, the bones having almost completely disintegrated. Those children's graves, however, that could be documented were entirely integrated into the order of the cemetery; no specific areas designated for children

1. kép: Párta
maradványa
Fig. 1. Remains of a
so-called *párta* type
headgear

többi pozíció igen kis mennyiségben (1–4 eset) fordult csak elő, néha nehezen megállapíthatóan új típusként, vagy egy másik enyhén eltérő változataként.

A háton, nyújtott fektetésű temetkezések mellett egyetlen eltérő (észak-déli) tájolású, bal oldalán fekvő, enyhén zsugorított helyzetű, melléklet nélküli csontvázat találtunk. Mivel a temetőn belül, nem perifériára helyezve került elő, valószínűbb, hogy nem babonás okokkal magyarázhatjuk a temetkezési rítust, hanem inkább más korszakhoz kapcsolhatjuk a maradványokat, de biztos keltezése csak C14 vizsgálattal lesz lehetséges.

Ékszert, viseleti tárgyat a 285 sírból 45-ben találtunk, ez a temetkezések 15,8%-a, de az igen rossz talajviszonyok, a rátemetkezések és a későbbi bolygatások miatt sok minden megsemmisülhetett.

Fejdísz több típusa fordult elő. (A ruházati elemeket és ékszereket összefoglalva ld. WICKER 2008). A legegyszerűbb kendő- vagy fátjolviseletre csak a fej környékén előkerült, kis, gombostű alakú

could be identified. It was not possible to identify family grave groups to the significant level of disturbance.

The position of the hands could be documented in 132 cases out of the 285 graves (46.3%). Altogether 21 different variations could be observed, and eight of these can be defined as relatively common. The largest group was constituted by those burials where both hands were placed on the pelvis (20.45% of all the documented cases). The next group was characterized by the left hand placed on the abdomen and the right one in the center of the chest (12.12%). The version with both hands on the chest (in which four sub-groups can be distinguished) was also represented by numerous examples (9.1%). The position of the two arms extended along the body and that with the two arms bent at a right angle and laid on the abdomen (with the left arm above and the right one below) occurred in equal percentages (8.3%). The reverse version of this (arms bent in a right angle, with the right one above and

bronztűk utalnak. Ezek mellett néhány esetben bonyolultabb, díszesebb kialakítású tűk is előkerültek: többszörös hurkolással kialakított nagy fejjel, illetve már drágább anyagból készülve, aranyozott ezüst, üreges áttört, vagy filigrános díszítésű, nagygömbös végződéssel. A fejdíszek díszesebb részéhez tartoztak a fémfonalas csipkével díszített párták, illetve főkötők, amelyek hét sírban fordultak elő (*l. kép*). A temetőben előkerült darabok egy része jól rekonstruálható, s megállapítható, hogy több típust használtak mind minta, mind forma szempontjából.

Ékszer igen kevés esetben temettek a halottal. Fülbevaló egyetlen sírban volt biztosan: egy csepp alakú, stilizált palmetacsokkal díszített, aranyozott ezüst pár, amely a legjobb állapotban megmaradt csipkés főkötővel együtt került elő. Gyűrű három különböző típusa fordult elő: egyszerű, zárt karikagyűrű D átmetsettél, kis kampóval záródó pántgyűrű pár, és egy kisgyermek mellett aranyozott rézből készült darab, amelynek feje rombusz alakba rendeződő, üveggerakásos kis kerek foglalatokból áll.

A ruházat tartozékai közül egyszerű, díszítetlen, hosszúfülű ezüst, illetve bronz gombok fordultak elő, valamint franciakapsok különböző formái. Lábbeli maradványát két sírban találtuk, egy felnőtt (itt a bőr talp, és a fém díszítményes textil felsőrész maradványaival) és egy gyermek viseletéért. A ruházat textil részeiből is megőrződtek néhány esetben darabok: egy gyermeknél az ing gallérrészének részlete, egy felnőtt mellett pedig selyemszövet maradványokat dokumentáltunk.

Kultikus tárgyak nyolc sírban voltak. Az egyetlen kereszt egy kislány koporsójából származik, a gyermek csontjai szinte teljesen elporladtak, de elhelyezkedése

the left one below), as well as the position with the right arm bent in a right angle with the left arm bent over the chest and the right arm bent at a right angle with the left hand resting on the pelvis, were each represented by some few examples respectively (6.06%). The rest of the positions occurred only in a few (one to four) cases each, and sometimes it is difficult to distinguish whether it was a new position type or just a slightly different version of a previous one.

Besides the burials with the deceased lying in an extended supine position, only one skeleton was found oriented differently (north-south), lying on its left side in a flexed position without any grave goods. Since the burial was found within the cemetery and not on its periphery, it is probable that the explanation for the unusual rite does not lie in any superstitious beliefs but rather the grave can be connected to a different chronological phase of the graveyard. However, only C14 dating will allow more precise dating.

Pieces of jewelry or costume accessories came to light in 45 of the 285 graves, that is, 15.8% of the burials. However, many objects might have disappeared because of the unfavorable soil conditions, later burials and other disturbances.

Several types of headgear were found. (For a summary of costume elements and jewelry, see WICKER 2008). Only the small, headed bronze pins suggest the use of the simplest head scarfs or veils. In addition to these pins, in some cases more complex, ornamental pins were also found: they have large heads composed of multiple hooks, also made of more expensive materials, gilded silver, and with a large, hollow, spherical head with tracery or filigree decoration. More ornamented

2. kép: Rózsafüzér
Fig. 2. Rosary

alapján a nyakában hordhatta, valamilyen nem maradandó anyagú szálra felfűzve. A többi esetben olvasó több-kevesebb gyöngyszeme került elő. Egyetlen teljesen ép állapotban megmaradt gyöngysor volt, amelynek 66 szemét, és a záró keresztet ezüstdróttal csavart pamutfonalra fűzték, s a jobb kéz köré tekerték (2. kép). A szemek különböző anyagból készültek: üveg, agyagpép, csont és valamilyen növény boggyós termése is előfordult köztük.

A ruházat elemei mellett egy sajnos nem meghatározható érme, néhány ismeretlen rendeltetésű bronzhuzal, illetve szalag töredékei, és egy gyűszű kerültek elő a sírokból.

A temető sírjai alatt általuk, illetve az újkori épületek által bolygatva egy Árpád-kori falu objektumai kerültek elő.

Történeti források alapján Pesttől délre épült ki Szentersébetfalva (később Szentfalva), amely először királyi birtok volt, majd Károly Róbert idejétől már nemesek, illetve budai polgárok szereztek itt házat maguknak (CSÁNKI 1893;

headgear belonging to the so-called pártá type or bonnets decorated with metal thread lace were found in seven graves (fig. 1). Some of these pieces from the cemetery can be very well reconstructed. Several types of head gear can be identified in terms of the decorative patterns and the shapes.

There were only a few cases when any kind of jewelry was buried with the dead. Only one grave clearly contained an earring: a pair of gilded silver drop-shaped pieces decorated with a stylized bunch of palmettes. This piece was found together with a bonnet decorated with lace, the one in the best state of preservation. There were three distinct types of rings: simple, closed annular rings with a D-shaped cross section, a pair of band rings closed with a small hook, and a gilded copper ring found next to an infant, the head of which comprised small round settings with glass inlay set in a rhomboid shape.

Costume accessories comprised simple, undecorated silver and bronze ball but-

3. kép: Földbe mélyített ház maradványa
Fig. 3. Remains of a semi-subterranean house

GÁRDONYI 1932; GÁRDONYI 1940; GYÖRFFY 1973). 1541-es pusztulásáig több földesúr birtokában megoszló, önálló mezőváros maradt (KUBINYI 1973), s 1563-ban már pusztaként említik (GÁRDONYI 1940; FEKETE-NAGY 1973). Pontos elhelyezkedéséről több elmélet is született: Csánki Dezső a volt Lipót (ma Váci) és Molnár utcák helyére (CSÁNKI 1893), Gárdonyi Albert a Boráros tér déli részére (GÁRDONYI 1932; GÁRDONYI 1940), Melis Katalin a Belváros területére lokalizálta (MELIS 1983).

A Csarnok téren előkerült nagyszámú településobjektum nyomán Szenterzsébetfalva helyét most már pontosan ismerjük, s az előkerült leletanyag alapján az is biztos, hogy a falu már Árpádházi Szent Erzsébet kanonizálása előtt is létezett, s később nevét, ahogy ez más falvaknál is előfordult, átváltoztatták a templomát jelölő szentnévre (MELIS 1983).

Egyetlen földbe mélyített ház maradványai kerültek elő (mérete teljesen nem ismert, 3,5×2,3 m nagyságban volt meg-

tons with a long hooks and various forms of hook-and-eye clasps. Remains of footwear were found in two graves, of an adult (with the remains of the leather sole and the textile upper with metal decoration) and of a child. In some cases, pieces of the textile parts of the clothing have also been preserved: we documented a detail from the collar of a child's shirt and remains of silk fabric next to an adult.

Eight graves contained some kinds of cultic objects. The only cross came from the coffin of a small girl. The bones of the child have completely vanished, but based on the position of the cross, it must have hung around her neck, hung on a string of some perishable material. Rosary beads were found in the remainder of the cases. Only one rosary was preserved in a complete form. Altogether 66 beads and the closing cross were arranged on a cotton string twisted with a silver wire, and the whole object was found twined around the right hand of the deceased (fig. 2). The beads were made of various materials:

fogható), amelyet kemencéje, és tapasztott padlójának foltjai jeleztek (3. kép). Szintén házhoz tartozhatott az a 3×1,20 m nagyságú tapasztott padló részlet is, amely minden irányból bolygatott volt, így az eredeti épületnek sem méretét, sem formáját nem ismerjük. (4. kép).

További építmény ezeken kívül négy téglalap alakú, mély pince vagy verem volt, közülük kettőben kemence vagy égetőhely maradványait is dokumentálhattuk. Ezek az objektumok szintén részleteikben maradtak meg, s közülük egynek lehetett csak kiserkeszteni a teljes méretét: 3,1×3,4 m nagyságú lehetett, s valamivel több mint egy méter maradt meg az eredeti mélységéből.

Szabadon álló kemence három került elő, kettőnek csak a sütőfelülete, míg a harmadiknál az oldalát erősítő kövek egy része, valamint a hamuzógödör is megmaradt (5. kép). Egy negyedik kemence egy erősen bolygatott gödörkomplexum tetején, szintén nagyrészt roncsolva jelentkezett (6. kép). Az említetteken kí-

glass, clay paste, bone, as well as berries from some kind of plant.

In addition to the costume elements, the graves contained a coin that was unfortunately not possible to identify, a few pieces of bronze wire and a band of unknown function, as well as a thimble.

Features from an Árpád Period village were found under the graves of the cemetery, disturbed by them as well as by the modern buildings.

Based on historical documents, the village was called Szentersébetfalva (later Szentfalva). It was originally established south of Pest. It was first in royal possession, then, from the time of King Charles I of Anjou, noblemen and burghers of Buda acquired houses for themselves there (CSÁNKI 1893; GÁRDONYI 1932; GÁRDONYI 1940; GYÖRFFY 1973). It remained an independent oppidum in the property of numerous landowners until its destruction in 1541 (KUBINYI 1973) when it was already mentioned as a deserted settlement in 1563 (GÁRD-

4. kép: Tapasztott padló
Fig. 4. Plastered floor

5. kép: Szabadon álló kemence
Fig. 5. Outdoor oven

6. kép: Kemence-maradvány
Fig. 6. Remains of an oven

7. kép:
Tároló- vagy hulladékgödör
Fig. 7. Storage or refuse pit

vül további nagyobb objektum egy négyszögletes, mély tárológödör volt (7. kép), míg az egyéb jelenségek kisebb-nagyobb cölöplyukak, gödrök formájában jelentkeztek.

A leletanyag nagyobb része a 13. század második felére tehető, de a telek déli felén több olyan objektum is előkerült, amelyet 12. századi kerámia keltezett, s a legnagyobb pincében két, a 12. század első feléből származó érme is volt (CNH 76, CNH 88).

A régészeti jelenségek közül a legkorábbi egy őskori (késő rézkori kerámiával keltezett) gödör maradványa, amelyet csak az eltérő betöltése és a belőle előkerült kerámia jelzett, az újkori építkezés okozta bolygatás miatt sem méretéről, sem formájáról nincs információnk. Az egyetlen zsugorított helyzetű csontváz talán ugyanekhez a korszakhoz tartozott.

Tóth Anikó

Irodalom / References:

CSÁNKI 1893 • Csánki D.: Szent-Erzsébetfalva – Pest mellett. Századok 27 (1893) 16–26.

FEKETE–NAGY 1973 • Fekete L.– Nagy L.: A három város és környékének helyrajza. In: Gerevich L. (szerk.), Budapest története I. Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején. Budapest 1973, 345–366.

GÁRDONYI 1932 • Gárdonyi A.: A ferencvárosi pusztatemplom. TBM 1 (1932) 50–60.

GÁRDONYI 1940 • Gárdonyi A.: Gárdonyi Albert: Középkori települések Pest határában. TBM 8 (1940) 14–27.

ONYI 1940; FEKETE–NAGY 1973). Several hypotheses have already been formulated about its exact location: Dezső Csánki localized it at the place of the former Lipót (today Váci) Street and Molnár Street (CSÁNKI 1893). Albert Gárdonyi thought it lay in the southern part of Boráros Square (GÁRDONYI 1932; GÁRDONYI 1940) while Katalin Melis placed it within the territory of the inner city (MELIS 1983).

Due to the numerous settlement features excavated on Csarnok Square, the exact place of Szentersébetfalva is now known. Based on the finds, it is also clear that the village had already existed before the canonization of Saint Elisabeth of Hungary, and its name was later modified to the name of the patron saint of its parish church, as customary for other villages as well (MELIS 1983).

The remains of only one semi-subterranean house were found (its entire size is not known, it could be observed over a territory of 3.5×2.3 m). Its presence was indicated by its oven and the remains of the plastered floor (fig. 3). Another, 3×1.20 m large floor detail must also have belonged to a house, disturbed on all sides, so that neither the size nor the shape of the original building can be reconstructed (fig. 4).

Four more buildings came to light: deep rectangular cellars or storage pits, two of which containing the remains of a kiln or fireplace. These archaeological features were only partially preserved. There was only one case where the complete size could be reconstructed: 3.1×3.4 m, while more than one meter of its entire depth was preserved.

Three outdoor ovens were found: for two of them only the baking surface was preserved while in the third case some

GYÖRFFY 1973 • Györffy Gy.: A budai vár és polgárváros kiépülése. In: Gerevich L. (szerk.), Budapest története I. Budapest története az őskortól az Árpád-kor végéig. Budapest 1973, 295–349.

KUBINYI 1973 • Kubinyi A.: A három város helyrajza a XV–XVI. században. In: Gerevich L. (szerk.), Budapest története I. Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején. Budapest 1973, 11–22.

MELIS 1983 • Melis K.: Adatok a Pesti-síkság Árpád-kori településtörténetéhez. MHB 4. Budapest 1983.

NAGY 1975 • Nagy L.: Budapest története 1686–1790. Társadalom. Kosáry D. (szerk.), Budapest története III. A török kiűzésétől a márciusi forradalomig. Budapest 1973, 127–157.

WICKER 2008 • Wicker E.: Rácok és vlahok a hódoltság kori Észak-Bácskában. Kecskemét 2008.

of the stones supporting its side walls as well as the ash pit came to light (*fig. 5*). A fourth oven could be observed on top of a badly disturbed pit complex, also in a badly damaged state (*fig. 6*). In addition to these ovens, there was one more relatively large feature, a deep rectangular storage pit (*fig. 7*). The remainder of the features were composed of postholes and pits of various sizes.

Most of the finds date to the second half of the 13th century, although some features found on the southern half of the plot could be dated by the presence of 12th century pottery, while the largest cellar contained two coins minted in the first half of the 12th century (CNH 76, CNH 88).

The oldest archaeological phenomenon was the remains of a prehistoric pit (dated by late Copper Age pottery), which was only indicated by its distinct fill and the pottery it contained. Due to modern constructions, information is lacking on its size and shape. The only skeleton found in a flexed position may also belong to this archaeological period.

Anikó Tóth

A 2016-ban végzett nagyobb megelőző feltárások helyszínei Sites of the larger preventive excavations conducted in 2016

(Jelölésük a címlap belső oldalán lévő térképen)

(Marked on the map on the inside front cover)

Budapest III. ker., Pusztakúti út (Vass Lóránt)

Budapest III. ker., Csúcshegy-Harsánylejtő (Havas Zoltán – Szeredi Anna –
Szilas Gábor – Terei György – Líbor Csilla)

Budapest III. ker., Királyok útja 225. (Szilas Gábor)

Budapest III. ker., Királyok útja 121. – Kossuth Lajos üdülőpart 58. (Nagy Alexandra –
Szilas Gábor – Biller Anna Zsófia)

Budapest III. ker., Reichl Kálmán utca – Ángel San Briz út (Lassányi Gábor – Szeredi
Anna)

Budapest II. ker., Csalogány utca 43. (Végh András)

Budapest I. ker., Fő utca 2. (Tóth Farkas Márton – Nagy Alexandra)

Budapest XI. ker., Rupphegyi út 44. (Kraus Dávid – M. Virág Zsuzsanna)

Budapest V. ker., József nádor tér (Tóth Anikó)

Budapest IX. ker., Csarnok tér 2. (Tóth Anikó)

A Budapesti Történeti Múzeum kisebb feltárásainak helyszínei és eredményei a 2016. évben*

(Jelölésük a hátsó borító belső oldalán lévő térképen)

11. Budapest III. ker., Csúcshegy-Harsánylejtő, Hrsz.: 20655/63

A BTM Aquincumi Múzeuma 2016 őszén ismét feltárásokat kezdett a Harsánylejtő Kocsis Sándor utca felőli oldalán. Egyrészt az itt létesülő út keleti és északnyugati végének nyomvonalát, valamint a nyugat felé meglévő vízmosással közel párhuzamosan kialakításra kerülő, Á-1 jelű vízelvezető árok megelőző feltárását kezdtük el. A munkálatok 2017-re is áthúzódnak (1. kép).

Az említett út keleti végén kelet-nyugati irányú, sekély, lejtőirányú árkok (kevés római kori kerámiával), illetve egy bizonytalan korú cölöplyuk került elő, továbbá apróköves-murvás foltok – ez utóbbiak természetes eredetűnek bizonyultak. A területrészen előkerült kevés, bizonytalan korú objektum (vízelvezető árkok?) és szegényes – főként római kori – leletanyag talán a közeli késő római kori villagazdasággal hozható összefüggésbe, annak feltételezett kerítésfalán (LÁNG 2008, 2009) azonban már kívül esik. A kialakítandó út észak-nyugati végén nyitott felületen a hegyoldal anyagához tartozó természetes, nagyköves réteget két középkori objektum vágta: dél felé egy önálló, kisméretű, felte-

hetően csak néhányszor használt, vörösre átégett sütőfelülettel rendelkező kemence, hamuzógödörrel, illetve észak felé egy négyzetes alaprajzú, belső kemencével ellátott, félig földbe mélyített veremház. Az épületen belül több cölöplyukat is dokumentáltunk. A tervezett vízelvezető árok (Á-1) nyomvonala legtöbb esetben a meglévő, természetes árok déli partján futott, majd attól nyugat felé elkanyarodott, szakaszai érintettek bizonyultak a római kor több időszakában is. Az újonnan kialakított árokszakasza legalsó, északi részén, a Borsikafű utcától északra, régészeti jelenségek, leletanyag nem mutatkozott. Dél-nyugati irányban (a lejtőn felfelé) azonban több kisebb, szigetszerűen megmaradt, köves omladékokat regisztráltunk, ezek tisztításából kevés római kori kerámia, küszöbkő-töredék, illetve késő római kori érem került elő. Az omladékok iránya (északkelet-délnyugat) – amelyeknek északi szélét a meglévő, természetes vízelvezető árok déli partja jelezte – megegyezett a 2007–2008-ban itt feltárt késő római villa irányításával, valószínűleg az épületek az erózió által ide lemosódott omladékok lehetnek. Az omladékszigetek alatt átvágott további eróziós rétegek már csak nagyon kevés ró-

* Jelen összeállítás nem tartalmazza a BTM munkatársai által, zömmel közműfeketések során végzett, negatív eredményel záródó régészeti szakfelügyletek helyszíneit.

mai kori leletanyagot tartalmaztak, illetve egy szórvány középkori érem is előkerült – feltehetően az erózió mosta le ezt is az árok felé. Dél-délnyugat felé – a tervezett átemelő területén – kőből, kötőanyag nélkül kibélelt, 2 m átmérőjű kút került elő

(2. kép). A kút – amelynek betöltését 4 m mélyen tudtuk feltárni – a természetes árok déli partján ásták ki, a belőle előkerült leletanyag alapján római korinak lehetett meghatározni. A kút jelenléte azért fontos, mert az első olyan objektum a Harsánylej-

1. kép: A 2016-os munkák helyszíne

2. kép: Római kori kút feltárás közben a Harsánylejtőn

tő területén (eddig sem az óskori, sem a római, illetve a középkori településekhez nem került elő kút), amely az itt egykor meglévő települések vízellátást szolgálta. Elképzelhető, hogy a kút – amelyet a feltárás után a hatósági előírásnak megfelelően visszatartunk – eredetileg a kora császárkori telephez készült, de a késő római korban itt létesült villa lakói is használhatták. Ezen a szakaszon a természetes árok egyben le is határolta a régészeti jelenségeket, ugyanis az árok északi partján már nem regisztráltunk sem jelenségeket, sem leletanyagot. Valószínűnek látszik, hogy a késő római épületegyüttes (és a villagazdaság?) határát ez a természetes árok rajzolja ki. A munkálatok 2017-ben folytatódnak, az árok további, dél-délnyugati irányú szakaszaival.

Láng Orsolya

Irodalom:

LÁNG 2008 • Láng O.: Középkori településnyomok és római kori épületmaradványok a Csúcshegy-Harsánylejtő területén. Aqfüz 14 (2008) 133–140.

LÁNG 2009 • Láng O.: Késő római épületegyüttes a Harsánylejtő területén. Aqfüz 15 (2009) 75–85.

12. Budapest III. ker., Hunor utca 25–27. (29.), Hrsz.: 18732/2

A fenti telek jövőben tervezett beépítése miatt, 2016. december 14. és 23. között 25 négyzetméter alapterületet érintő próbafeltárást végeztünk. A helyszín az aquincumi katonaváros északnyugati zónájában, az 1929-ben napvilágra került Raktár utcai ókeresztény *cella trichorától* (NAGY 1931, 1–99; ZSIDI 2000, 30–31)

csupán 40 méterre, északnyugati irányban fekszik. Az ásás célja a kultúrrétegek mélységének, valamint a várható régészeti jelenségek intenzitásának és típusainak (épület- és útmaradványok, temetkezések, egyéb objektumok) felmérése volt. A kutatási előzmények közül a szemközti Hunor utca 24–26., Vörösvári út 95. (KIRCHHOF 2009, 44–62), továbbá a Vörösvári út 103–105. (BUDAI-BALOGH 2008, 57–63) szám alatt végzett feltárásokat kell még kiemelnünk.

5×5 méteres szelvényünket („A” árok) – a római kultúrszint magasabb jelentkezésének reményében – a Hunor utca felé eső oldalon, a kert délnyugati sarkánál jelöltük ki. A modern, homokos feltöltés alatt, a jelenlegi humuszos járósinttől mérve kb. 120 centiméter mélységben, sötétszürke színű, homogén réteg húzódt. Ebben további 20 centimétert mélyítve (kb. –140 centiméteren) már római kori épületomladékos szintet értünk, amit kézi földmunkával bontottunk tovább (3. kép). Az ásási területen belül, délkeleti irányban – azaz a *cella trichora* felé – enyhe térszintemelkedést észleltünk.

A szelvény délkeleti negyedében recens beásás körvonalazódott, ami a metsztfalnál a római réteg felső 20–25 centiméterét is szemmel láthatóan bolygatta. A nyugati szelvényrész teljes hosszában északnyugat-délkelet irányú, több rétegben elplanírozott, téglás–köves épülettörmelék sáv (SE-2) húzódt. Ettől keletre, az északkeleti metsztfal előterében, falalapokat (SE-3, SE-5) tártunk fel. Az SE-3 számmal jelölt, valószínűleg egy északkelet-délnyugati és egy délkelet-északnyugati fal találkozási (falsarok) lehetett, amelynek utóbbi oldala csak szétdőlt állapotában maradt ránk. A másik, északnyugat-délkeleti irányú falalapot (SE-5) mintegy

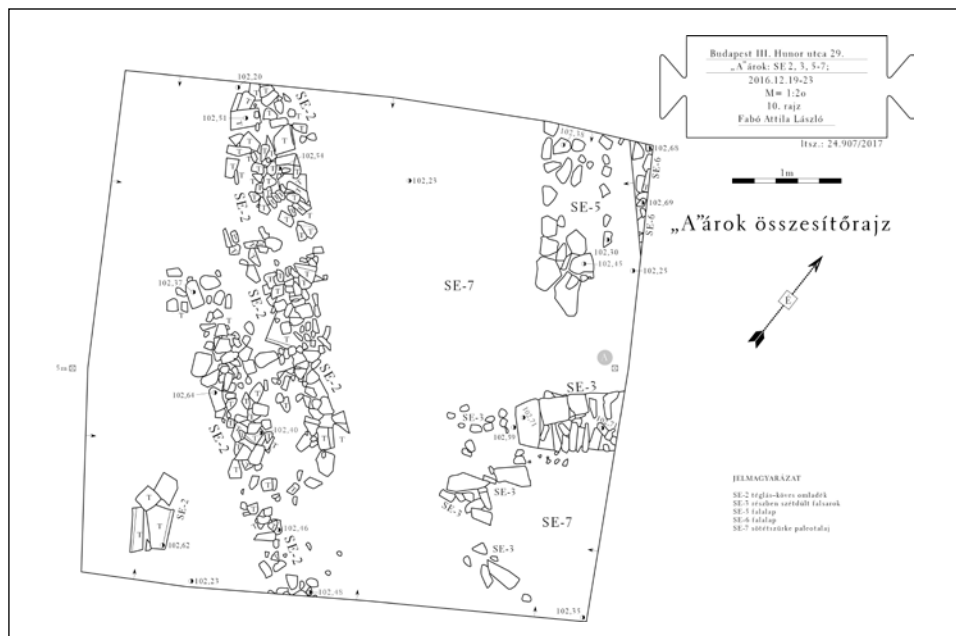
1,5 méter hosszan tudtuk követni. Ez az északkeleti metsztfallal párhuzamosan futott az SE-3 felé, majd minden átmenet nélkül megszűnt. A feltehetően több periódushoz tartozó falmaradványok római kori épület(ek) földbe rakott kőalapozásának utolsó kősorát képezték. Egy újabb északnyugat-délkeleti irányú, ám habarcsos kötésű épületfal (SE-6) megmaradt három kősorát 1 méter hosszan, már magában a metsztfalban követhettük nyomon. Rábontani a feltárás keretei között sajnos nem volt lehetőségünk, ugyanakkor a fal eltérő struktúrája újabb periódusra utalhat.

A dokumentált régészeti jelenségeket viszonylag szegényes leletanyag kísérte. Az SE-2 omladék réteg ugyan nagyobb mennyiségű töredékes *tegulat* és *imbrex*et tartalmazott, bélyeget azonban egyik darabon sem fedeztünk fel. A begyűjtött leletek zömét 2–3. századra keltezhető házikerámia

és állatsont alkotta, míg a 2. század végére – 3. század első felére keltezhető terra sigillata anyagot három rheinzaberni és egy rheinzaberni/westendorfi/pfaffenhofeni töredék képviseli (Vámos Péter meghatározása). Említést érdemel még egy deformálódott vas nyílhegy is, ami még a legfelső rétegből (SE-1) bukkant elő.

Bár a pontos periodizációt és az épületmaradványok összefüggéseit illetően messzemenő következtetéseket – a kutatott terület mérete és a jól keltezhető leletanyag csekély száma miatt – egyelőre nem vonhatunk le, a feltárt jelenségek újabb adatokkal szolgálhatnak a *canabae legionis* északnyugati részének 2–3. századi beépítettségére vonatkozóan. Az építményekről teljesebb képet, további eredményeket a megelőző feltárás során kaphatunk.

Rikker Balázs

3. kép: A Hunor utca 25–27. (29.) sz. alatti próbafeltárás összesítő alaprajza

Irodalom:

BUDAI-BALOGH 2008 • Budai-Balogh T.: Kutatások az aquincumi katonaváros északnyugati zónájában. *Aqfűz* 14 (2008) 57–63.

KIRCHHOF 2009 • Kirchhof A.: Topográfiai kutatások az aquincumi katonaváros északnyugati régiójában, a cella trichora szomszédságában. *Aqfűz* 15 (2009) 44–62.

NAGY 1931 • Nagy L.: Az óbudai ókeresztény cella trichora a Raktár utcában. Budapest 1931.

ZSIDI 2000 • Zsidi P.: Ókeresztény sírkápolna a katonaváros nyugati részén. In: Zsidi P. (szerk.), Ókeresztény emlékek Aquincumban. Budapest 2000, 30–31.

13. Budapest III. ker., Kórház utca, Polgár utca

2016 szeptemberében, az Óbudai Múzeum munkatársa (Benyó Gergely) lakossági bejelentést közvetített a BTM felé, miszerint a III. kerületi Kórház utcában végzett földmunka közben embercsontok és középkori kerámia került a meddőhányóra.

A Tavasz utca és a Raktár utca között, a Polgár, Kórház és Miklós utcákban elektromos földkábel cseréjére került sor. A kivitelező cég nyíltárkos módszerrel a korábbi nyomvonalat ásta ki újból, kivéve azokon a szakaszokon, ahol nagyobb, keresztező gépkocsi forgalomra lehetett számítani. Az említett 3–4 méteres szakaszok a Kórház utcában lévő Globe 3 Irodaház mélygarázsának bejárata előtti járdaszakasz, és ugyanezen épülettől nyugatra fekvő autóbéjárót jelentik. Az autóbéajtók alatt átsajtolták volna a vezetékeket, azonban a kivitelezés technológiája miatt kb. 1 m mélységig kellett lehatolniuk. Ezekben a mélyebb munkagödörökben szürkésbarna, bolygatatlan

középkori rétegbe ástak bele. A mélygarázs behajtójánál lévő munkagödörben 70–100 cm mélységben (104,60 – 104,30 mBf) temetkezéseket bolygattak meg, így számos embercsont mozdult ki helyéről. Az ettől nyugatra fekvő autóbéjárónál, 40–90 cm mélységben (105,10–104,60 mBf) csak szórvány kerámiával és állatcsonttal találkoztunk. A Polgár és a Kórház utca árkaiból is nagy számú kerámia és állatcsont származott, azonban ezeken a részeken nem érték el a régészeti korú réteget. Itt a korábbi közműfektetés visszatöltését ásták ki újból, azaz a leletek eleve másodlagos helyzetben voltak. A Miklós utcában csak modern feltöltés látszódott a kábelárokban.

A kerámiák vizsgálata során kiderült, hogy 2–3. századi római kori töredékek is vannak a leletanyagban, amelyek valószínűleg a középkor során kerültek magasabb szintre. A középkori kerámiák a 14–15. századból származnak, ezen kívül 17–18. századi töredékek is előfordulnak a szórvány leletanyagban. Köszönet illeti az Óbudai Múzeum munkatársait, akik összegyűjtötték a leletanyag nagy részét a meddőhányókról. A kerámia meghatározását Papp Adrienn és Budai Balogh Tibor végezték.

Kraus Dávid

14. Budapest III. ker., Szőlő utca 38–40., Hrsz: I7393/14

A fent nevezett területen 2016. november 14. és december 6. között láttunk el régészeti szakfelügyeletet a Budapest Gyógyfürdő és Hévízei Zrt. új székházának építéséhez kötődően.

A megfigyelt terület az egykori *canabae legionis* délnyugati régiójában húzódik, a legiotábornál kb. 420 méterre délnyugatra, a katonaváros beépített és folyamatosan hasz-

4. kép: Dörzstál
töredéke a Szőlő
utca 38–40.
kerámialeletei közül

nálatban lévő zónájában (PÓCZY 1983, 258–259, 270; KIRCHHOF 2005; 2007).

Még a tényleges alapozási munkálatokat megelőzően, november 14-én, egy 1,5×1,5 méteres szennyvízagnát ástak a telek északkeleti felében. Ezt a jelenlegi járószinthez képest (a kivitelezésnél viszonyítási szintnek vett „földszinti padlóvonal”, azaz a ±0,00, a 104,05 mBf magasság volt) 3 méter mélyre ásták le. Ennek során az alsó 2,50–3,00 méteres szakaszon feltehetően egy római kori szemetesgödör betöltésébe ástak bele, amelyből 2–3. századi kerámia-töredékeket gyűjtöttünk be.

Az épület alapozási munkálatai 2016. november 21-én kezdődtek. Ennek során a kialakítandó épület 50 cm széles sávalapjait, illetve az ezek északi és déli (3-3), valamint keleti oldalán (2 darab) kialakított 80×80 cm-es alaptest-aknákat, továbbá az északnyugati negyedben létesítendő 2×2 méteres liftakna kiásását szakfelügyeltük. Mind a sávalapok, mind az alaptest-aknákat, illetve liftakna –2,50 mélyre hatoltak.

A szakfelügyelet során az alábbi rétegtani viszonyokat tapasztalhattuk. A te-

rületen a jelenlegi járószinttől számított kb. 150–160 cm-es mélységig újkori, laza, hamus-salakos feltöltés található. Ez alatt azonban már római kori rétegek húzódnak. A legfelső egy kb. 50 cm vastagságú, tömött, kavicsos (szürkés, salakos színe miatt megtévesztő módon a felette húzódó réteghez hasonlító, de már kizárólag római kori kerámia-töredéket tartalmazó) késő római(?) feltöltés (KIRCHHOF 2007, 258), amely a telek nagy részén terült szét. Ez alatt már lazább, változékony, helyenként világos agyagpettyes (vályogszerű) omladékrétegek vagy lazább humuszosabb-faszenebb római kori kerámia-töredékekkel kevert rétegek, illetve elplanírozott, lencseszerű omladékmaradványok, esetleg gödörbetöltések részletei (a szűk, 80 cm-es árokszélesség miatt a feltételezett beásások jellegét csak bizonytalanul lehetett azonosítani) jelentkeztek. A telek északkeleti negyedében, a kialakítandó épület egyik belső osztofalának alapárkában, erősen átégett réteg széle lógott bele. Ebből a zónából, viszonylag nagyobb mennyiségű (kb. 1,5 M30-as rekesznyi) kerámia-töredéket gyűjtöttünk be,

köztük viszonylag sok dörzstál töredékével (4. kép). Helyenként kövesebb szakaszok utalhattak az egykor közelben húzódtó falak alapozásának maradványaira. Több esetben markáns, a 250 cm-nél mélyebbre hatoló modern kori beásások is bolygatták a rétegződést. Az említett liftaknát is egy kelet-nyugati irányú, V átmetszetű, még az alsó szinten is kb. 1 méter szélességben jelentkező, szennyvíz-elvezető árok beásása szelte ketté.

A telek déli felében egy dél fele vastagodó (20–40 cm vastag), agyagos-márgás réteg húzódtó, közvetlenül a salakos, újkori-modern kori feltöltés és a már említett legfelső, római kori réteg között. Nehéz eldönteni, hogy milyen korú. Elképzelhető, hogy késő római vagy középkori útalapozás maradványa, de lehet, hogy csak a közelben húzódtó téglagyár (KADÁR 2010, 93) működésével kapcsolatba hozható, szétterített agyaghulladékról van szó.

Vámos Péter

Irodalom:

KADÁR 2010 • Kádár J.: Óbudai téglagyárak. Budapest 2010.

KIRCHHOF 2005 • Kirchhof A.: Budapest III. ker., Kenyeres utca 15. (Hrsz.: 17350). Aqfüz 11 (2005) 218.

KIRCHHOF 2007 • Kirchhof A.: Budapest III. ker., Kenyeres utca 9. – Szőlő utca 52–54., Hrsz.: 17347. Aqfüz 13 (2007) 256–259.

PÓCZY 1983 • Póczy K.: Az aquincumi canabae utcahálozata és fontosabb épületei a II. és III. században. ArchÉrt 110 (1983) 99–102.

15. Budapest III. ker., Vályog utca 11., Hrsz: 17026

Nevezett telken egy 12 lakásos társasház építését megelőzően, 2016. szeptember 19. és 30. között folytattunk teljes felületű feltárást a TEO Ingatlanhasznosító, Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. megbízásából. A környező telkeken több esetben történtek ásások (MADARASSY 1996; 1997; 1998; 1999; 2001; 2002; TOPÁL 1996), amelyek során épületmaradványok, nagy mennyiségű leletanyag, illetve késő római temetkezések kerültek elő, a katonavárosnak tehát egy gazdag, ipari, lakó- és temetkezési célokra egyaránt használt zónájáról van szó. A kialakítandó épület felszín alatti részében csupán pincét terveztek, ezért az alapozási sík a jelenlegi járószinthez viszonyítva 3 méter mélyen húzódtó. A relatíve sekély mélység annak a lehetőségét is előrevetítette, hogy nem ériük el az említett régészeti jelenségek legmagasabb szintjét, hiszen a törvény értelmében csak az alapozási síkig, illetve az ezen a szinten megjelenő beásások kibontásáig mélyülhettünk. A munkagödör gépi kialakítása után sajnos ez a felvetés realizálódott, ugyanis a jelenlegi járdaszinthez (106,1 mBf) képest kb. 240–250 cm-es mélységig, modern kori laza, épületörmelékes feltöltés terült el (SE 1), amely alatt – egészen a tervezett alapozási síkig (103 mBf) – homogén, tömött, barna réteg (SE 2) húzódtó. Ennek sem a metszetében, sem pedig a megtisztított 3 méteres mélységű felületében, nem jelentkezett régészeti objektum. Leletek is csak igen csekély mértékben mutatkoztak. Leginkább az apróra mállott (maximum 1–1,5 cm), feltehetően építési kerámiából származó töredékek, illetve hasonló méretű kődarabkák jelentkeztek, továbbá még szórványosabban, apró faszéndarabkákat

figyelhettünk meg. Ezeken kívül csupán néhány kisebb, nehezen azonosítható, de korongolt kerámiaedény töredéke, illetve egy vaskapocs került elő.

Azáltal, hogy az alapozási síkig nem jelentkezett értékelhető jelenség, a régészeti rétegek feltárásának lehetősége megghiúsult. Egyetlen további információnyerési lehetőséget csupán az alapozási gödör déli szakaszán nyitott 1×1 méteres, a szomszédos épület alapozási mélységét kutató szondától kaptunk. Ebben, a –3 méteres síkhoz képest, még kb. 25–40 centiméternyi mélyítés történt. Itt az alapozási sík alatt, kb. 10–15 cm-rel köves omladék (SE 3), alatta pedig *terrazzopadló* (SE 4) szélé húzódott. Ezek szintjéről római kori kerámiatöredékek kerültek elő.

Nyilvánvaóan egy ilyen kisméretű szonda megfigyelései alapján nehéz bármilyen mű következtetés levonása, de az talán határozottabban állítható, hogy a keresett római kori régészeti rétegek, illetve jelenségek legfelső szintje csupán 10–15 cm-el a tervezett alapozási sík alatt húzódik. A felbukkant *terrazzopadló*-részlet alapján pedig joggal feltételezhető, hogy egykori lakóépületek maradványaival is számolhattunk a területen.

Mivel az alapozási sík alatt húzódó régészeti örökség feltárása a hatályos jogszabályok szerint nem vált indokolttá, ugyanakkor a tervezett síkhoz való közelségük miatt, a biztonságos elfedés érdekében Budapest Főváros Kormányhivatalának Építésügyi- és Örökségvédelmi Osztálya geotextil és kavics védőréteg kialakítását írta elő, amelynek kialakítása a 2017-es év tavaszára tervezett kivitelezési munkák melletti régészeti szakfelügyelet során fog megtörténni.

Budai Balogh Tibor – Vámos Péter

Irodalom:

- MADARASSY 1996 • Madarassy O.: Régészeti kutatások a katonaváros nyugati peremén (Bp. III. ker., Vályog u. 1., Vályog u. 8., Vályog u. 13). Aqfüz 2 (1996) 53–60.
- MADARASSY 1997 • Madarassy O.: Régészeti kutatások a katonaváros nyugati szélén (Bp. III. ker., Vályog utca 3. – Vályog utca 13. – Bécsi út 167.). Aqfüz 3 (1997) 48–53.
- MADARASSY 1998 • Madarassy O.: Újabb kutatások az aquincumi katonaváros nyugati felében (Bp. III. ker., Vályog utca 8.). Aqfüz 4 (1998) 61–64.
- MADARASSY 1999 • Madarassy O.: Újabb eredmények a katonaváros nyugati szélének kutatásában (Bp. III. ker. Vályog utca 14.). Aqfüz 5 (1999) 57–64.
- MADARASSY 2001 • Madarassy O.: Újabb régészeti feltárások az aquincumi katonaváros nyugati szélén (Budapest, III. ker. Selmecsi utca 34., San Marco utca 32., Bécsi út 123., Kiscelli utca 74., Vályog utca 6–8.). Aqfüz 7 (2001) 52–58.
- MADARASSY 2002 • Madarassy O.: Régészeti feltárások az aquincumi katonaváros területén (Budapest, III. ker. Fényes Adolf utca 4., Lajos utca 112. – Fényes Adolf utca 5., Szőlő utca 22., Vályog utca 6.). Aqfüz 8 (2002) 29–37.
- TOPÁL 1996 • Topál J.: Késő római sírok az aquincumi katonaváros nyugati peremén (Bp. III. ker., Vályog u. 8.). Aqfüz 2 (1996) 44–49.

16. Budapest I. ker., Táncsics Mihály utca 9., Hrsz.: 6546

A Régi királyi ház (*antiqua curia regis*, németül Kammerhof) épületegyüttese a középkori magyar történelem rendkívül fontos helyszíne. Zolnay László 1962-es

tervásatása (ZOLNAY 1968) alapján egyes részleteit ismerjük, H. Gyürky Katalin pedig a Táncsics Mihály utca 7. szám alatt találta meg az épületegyütteshez tartozó Szent Márton kápolna maradványait (H. GYÜRKY 1984). Legkorábbi forrásunk szerint az Árpád-ház kihalása után 1301-ben az ifjú Vencel királyt, aki magyar királyként a László nevet viselte, fehérvári koronázása után a Kammerhofba, a király szokásos lakóhelyére vezették szállásra. Az épület már valószínűleg IV. Béla uralkodása idején, a 13. század közepén felépülhetett (SPEKNER 2015, 57–60). 1381-ben Nagy Lajos az épületet a budaszentlőrinci pálos kolostornak adományozta. 1416-ban a pálosok elcserélték a Régi királyi háznak mondott és a Szombat utcában álló házukat Hermann cillei és zagorjei gróffal, (MOL DL 11384) annak Középső utcai házára (ma Fortuna utca 4.). Mátyás király 1460 körül, miután Cillei Ulrik utód nélkül halt meg, a koronára szállt házat Gutí Ország Mihály nádornak adományozta. Az 1541-es ostrom kapcsán készített Erhard Schön-féle metszet nyugati irányból ábrázolta az Országok palotáját, ahol pártázattal lezárt tornyokat láthatunk, mégpedig hármat szorosan egymás mellé építve. A török korban itt volt a janicsárok jégverme. Az 1686-os ostrom után nem sokkal, 1687-ben készült Joseph de Hauy hadmérnök felmérése pontos képet mutat az akkori állapotokról, itt a 270–274-es számon szerepel területünk (VÉGH 2006, 269–272).

1720 körül épült fel a Szent József lóporraktár a telek hátsó részén. Valamikor 1810 után épült fel az utcafronti, tompaszögben megtört kétszintes főépület. A korai klasszicista architektúrájú épületbe a József lovassági laktanya került. Talán ettől az időponttól használhatták bór-

tönként a lóportár épületét. Ezekben az épületekben raboskodott többek között Kossuth Lajos és Táncsics Mihály. 1887-ben kisebb udvari toldalékot építettek az akkor Katonai Térparancsnokság és Helyőrségi börtön céljára szolgáló épülethez. A két világháború között a Pénzügminisztérium hivatali épületeként működött (BP MŰEMLEKEI 1955, 496–497). A II. világháborúban a főépület tetőzete megsérült, de helyreállították. 1948-ban a Táncsics Mihály utca 9-es épület az Amerikai Egyesült Államok tulajdonába került. A magyar állam 2014. augusztusában kapta vissza.

1962-ben Zolnay László kisebb felületen megelőző feltárást végzett a területen. A helyreállítás igénye ekkor fel sem merült, ezért az előkerült falmaradványokat visszatemették. 1986–1987-ben egyes falak állagmegóvásra kerültek régészeti szakfelügyelet mellett (BENCZE 1992, 242). 2016-ban a Hauszmann terv keretében történő átalakítások során hivatali funkciót kapott volna az épület, ezért megelőző régészeti feltárást folytattunk egy 3,5×2,5 méteres leendő liftakna területén (5. kép). A kapubejárótól északnyugatra található téglalap alakú földszinti helyiségben előkerült egy északkelet-délnyugati irányú, átlag 70 cm vastag középkori fal, amelybe belefutott egy ennél később épült 80 cm vastag északnyugat-délkeleti irányú középkori fal (6. kép). Felmértük az északkelet-délnyugati irányú, egy nagyobb és egy kisebb térből álló középkori pincét is, amelybe egy utólag az újkorban épített északkeleti irányú falépcsős lejáraton lehet lejutni (7. kép). A Forster Központ munkatársai Bartos György vezetésével részleges falkutatásokat is végeztek az épületekben. A 19. századi laktanya épület Táncsics Mihály utca vonalától tompaszögben folyta-

5. kép: Az ásatás alaprajza

6. kép: Középkori falak a liftaknában

7. kép: A középkori pince részlete

tódó emeletes szárnyához északkelet felől hozzáépült földszintes épület északnyugati oldalon található belső falaiiban sok középkori falmaradvány került elő.

Bencze Zoltán

Irodalom

BENCZE 1992 • Bencze Z.: A Középkori Osztály munkatársainak ásatai és leletmentései 1981-1991 között. *BudRég* 29 (1992) 242.

BP MŰEMLEKEI 1955 • Budapest Műemlékei I. Pogány F (szerk.), Budapest 1955.

H. GYÜRKY 1984 • H. Gyürky, K.: A Szent Márton kápolna régészeti maradványai Budán. *ArchÉrt* 111 (1984) 29–42.

MOL DL 11384 • Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Diplomataikai Levéltára 11384, közli: Monumenta Diplomatica Civitatis Budapestiensis Tom. III/1-2 (1382–1439) Ad edendum praeparavit L. Bernardus Kumorovitz, Budapest 1987, III/2, 75–76, Kat. sz. 825.

SPEKNER 2015 • Spekner, E.: Hogyan lett Buda a középkori Magyarország fővárosa? A budai királyi székhely története a 12. század végétől a 14. század közepéig. MHB 17. Budapest 2015.

VÉGH 2006 • Végh A.: Buda város középkori helyrajza I. MHB 15. Budapest 2006.

17. Budapest XII. ker., Alkotás út 55. – Csörsz utca 12., Hrsz.: 7912/1

A XII. kerületi Alkotás út 55. – Csörsz utca 12. saroktelken 2016. július 28. és szeptember 12. között megelőző feltárást folytattunk. Adataink alapján a hódoltság korában a mai Alkotás út és a Krisztina körút közötti területen temető volt. Az Alkotás úton kell keresnünk Hizir (Khizir) Baba *tekkéjét* és *türbéjét* is (BUDA 2015, 43–44). A *tekke*, azaz kolostorépület elsősorban vallásos célokat szolgált, másodsorban azonban lehettek egyéb funkciói is, működhetett ingyen konyhaként, átmeneti szállásként, oktatási intézményként is (ÁGOSTON–SUDÁR 2002, 44). Hizir Baba kolostora szülők között álló, kisebb, kőből épült rendház volt, 15 dervissel. (EVLIA CSELEBI 1985, 205). Hizir Ba-

8. kép: Rétegtani viszonyok az Alkotás utca 55. – Csörsz utca 12. lelőhelyen

báról gyakorlatilag semmit sem tudunk, jóllehet kolostora a jelentősebb budai rendházak közé tartozhatott: Gül Babáé után ezt emlegetik a legtöbbet. A *türbe* és a kolostor külön, egymástól viszonylag távol helyezkedett el (ÁGOSTON–SUDÁR 2002, 47–48). A Hegyalja út–Avar utca–Csörsz utca között található Tabáni temetőt 1796-ban nyitották meg és 1885-ig volt használatban. Ekkor hozták létre az Alkotás út–Hegyalja út–Jagelló utca–Csörsz utca által határolt területen a németvölgyi temetőt, amelyet 1912-ben bezártak, de 1945-ben egy időre ismét megnyitották. (Budapest Műemlékei 1962, 554 és 583.)

A MOM bevásárlóközpont és a Novotel szálloda közötti nagy üres telket a közelmúltig parkolóként használták, helyére irodaépület épül mélygarázzsal. A régészeti feltárások negatív eredménnyel jártak, a sárga agyagos altalaj fölött csak XX. századi bolygatást találtunk (8. kép).

Bencze Zoltán

Irodalom:

ÁGOSTON–SUDÁR 2002 • Ágoston G. – Sudár B.: Gül Baba és a magyarországi bektasi dervisek. Budapest 2002.

BUDA 2015 • Végh A.: Buda I. kötet, 1686-ig. Magyar várostörténeti atlasz 4. Budapest 2015.

EVLIA CSELEBI 1985 • Evlia Cselebi török világotutazó magyarországi utazásai 1660–1664. Második kiadás. Ford.: Karácson Imre. Budapest 1985.

Budapest Műemlékei 1962 • Budapest műemlékei II. Pogány Frigyes (szerk.), Budapest 1962.

18. Budapest XI. ker., Mezőkövesd utca 1., Hrsz.: 43903/2

A Budapesti Történeti Múzeum egy lakópark építéséhez kapcsolódóan megelőző feltárást végzett 2016–17 telén a Mezőkövesd utca és a Fehérvári út saroktelkén, az egykori albertfalvi strand területén. Korábban, 2004-ben, már volt egy megelőző

feltárás a szóban forgó területen, amelynek során a telek kisebb részét (mintegy 850 m²-t) feltárva egy neolit (DVK Zseléz időszaka) települést határoló, három egymással párhuzamosan futó észak-déli irányú árokból álló rendszert sikerült feltárni (VIRÁG–BESZÉDES–REMÉNYI 2005).

A 2016–17-évi munkánk során a fenti ásatási területhez kapcsolódva folytattuk a munkát az épülő lakópark teljes beépítési területén, újabb 4600 m²-nyi felületet feltárva. Ennek során előkerültek a fenti árkok további, nyugat felé forduló szakaszai. Két árok nyomvonala került teljes egészében a kutatási felületen belülré, ezek csaknem 3 m szélesek voltak és 1,5 m mélységűek. Paticson kívül csupán néhány apróbb, jellegtelen bemosódott kerámia-töredék került elő belőlük. Az árkokon kívül néhány leletanyag nélküli, kisebb gödörformájú jelenség került elő, feltehetően ugyanebből a régészeti korszakból.

Az árokrendszer fordulása alapján bizonyossá vált, hogy az általa határolt neolit település a feltárási területünktől északnyugatra húzódhat.

Beszédes József

Irodalom:

VIRÁG–BESZÉDES–REMÉNYI 2005 • Virág M. Zs. – Beszédes J. – Reményi L.: Régészeti kutatások az egykori albertfalvi strand területén. Aqfűz 11 (2005) 129–136.

19. Budapest XIII. ker., Szabolcs utca 33., Hrsz.: 28056

A Budapesti Történeti Múzeum és a STRABAG MMT. között megkötött szerződés értelmében, az Országos Múzeum

mi Restaurálási és Raktározási Központ (OMRRK) építését megelőzően a 2013-ban elvégzett próbafeltárás (SZILAS 2015) nyomán 2015-ben történt munkák során egy nagy kiterjedésű, a késő rézkori Baden kultúrához sorolható telep részletét, valamint több avar-, és Árpád kori objektumot tártunk fel (ENDRŐDI–HORVÁTH 2016).

2016-ban a már feltárt építési munkagödört északkeleti és északnyugati irányban szegélyező, (a későbbi építési munkálatok során bolygatandó) területek földmunkáinak megfigyelésébe kezdtünk 2016. május 9-étől.

A földmunkák során a terület nagyfokú bolygatottsága ellenére számos további régészeti objektum került elő, ezért a megállapodás értelmében a 2016. május 12-től május 27-ig tartó időszakban a munkálatokat régészeti bontómunka keretében folytattuk.

A területen összesen 1523 négyzetméternyi területet vizsgáltunk át. Ebből a megfigyelés során 518 négyzetméternyi felület bolygatott, építési törmelékkel és falalapozás-maradványokkal tönkretett, régészetiileg érdektelen területnek bizonyult. A továbbiakban kutatott 1005 négyzetméternyi területből 236 m² negatívnak bizonyult, viszont a fennmaradó 769 négyzetméternyi területen összesen 53 objektumot és stratigráfiai egységet dokumentáltunk. A feltárt objektumok, elsősorban gödrök többsége, a késő rézkori Baden kultúrába sorolható. A leletanyag jóval szegényesebbnek bizonyult a 2015-ös évadhoz viszonyítva. Ennek ellenére a különböző hombár-, és más kerámiaedények töredékei mellett szép számmal kerültek elő különféle elfogyasztott állatok csontmaradványai, elsősorban marha, kiskérődzők: juh/kecske csontok, kagylólójak és

teknősbéka páncélok töredékei. A néhány népvándorlás korra (avar kor) datálható objektumból meglehetősen szegényes leletanyag mellett egy őrlőkő került elő.

A feltárt és dokumentált jelenségek száma a 2015-ben feltárt 108 objektummal együtt így 162-re növekedett.

Az építkezés későbbi szakaszában kerül majd sor az épület külső közműellátási rendszerének kialakítására. A lelőhely kiterjedése meghaladja az Előzetes Régészeti Dokumentációban meghatározott mértéket, ezért csak részben feltártnak tekinthető, így a megásott területeken kívüli földmunkák során további leletekre lehet számítani.

Endrődi Anna – Horváth M. Attila

Irodalom

SZILAS 2015 • Szilas G.: Budapest XIII. ker., Szabolcs utca 33–35. (Hrsz.: 28049, 28056). Aqfüz 21 (2015) 137–138.

ENDRŐDI–HORVÁTH 2016 • Endrődi A. – Horváth M. A.: Többkorszakos lelőhely feltárása a Városliget peremén. Aqfüz 22 (2016) 91–105.

20. Budapest XIV. ker., Egressy út 113. H–I., Hrsz.: 40091/12

2016-ban, a fent nevezett telken – 5,5 hektáros alapterületen – lakópark építéséhez kapcsolódóan, két ütemben végeztünk régészeti tevékenységet. 2016. április 11. és április 22. között a Forster Központ megbízásából próbafeltárás keretében kuttattuk át a tervezett Cordia Thermál lakópark 2. ütemének területét. Ez alapján, a Forster központ által összeállított Előzetes Régészeti Dokumentáció (ERD) szerint, a régészetileg érintett területeken meg-

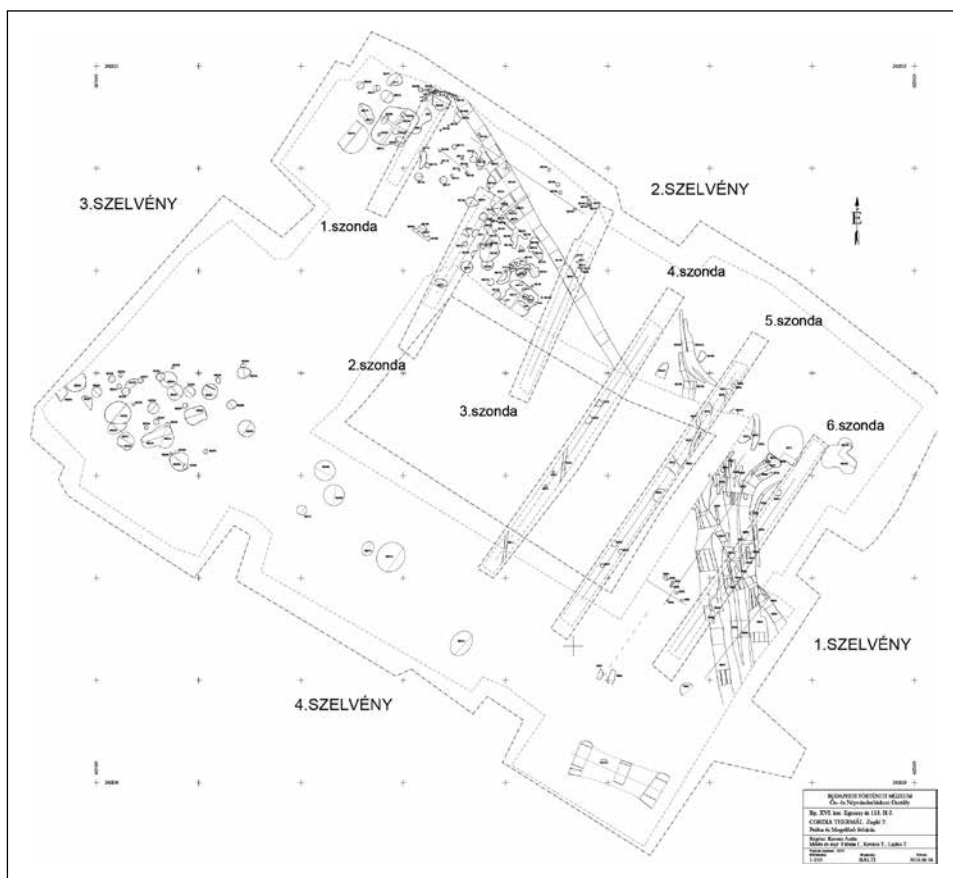
előző feltárást végeztünk, amelyre 2016. május 30. és június 30. között került sor.

A feltárás során, 5472 négyzetméteren 226 statigrafiai egység (SE) került dokumentálásra, a jelenségek 2858 négyzetméteren koncentráálódtak (9. kép). A téglalap alakú telek középső részét földmunkával nem bolygatták, így az ezt ölelő gyűrűben végeztünk csak kutatást. A 2. helyenként 2,8 m vastagságú modernkori feltöltés alatt átlagosan 20 cm vastag humuszréteg maradt meg, ami alatt változó altalajt dokumentáltunk: az 1. és 4. szelvényünkben homokos (SE 4), a 2–3. szelvényben, az őskori objektumok koncentrálóási helyén pedig szürke agyagos (SE 3) réteg húzódtott.

A munkát a korábbi 6. szonda körül, a telek délkeleti szélén kezdtük el. Itt a próbaátás alapján nagy objektumsűrűséget vártunk. A sekélyebb, változó szélességű, többszörösen megújított árok szakaszok egymással párhuzamosak, észak-déli tengelyűek voltak (10. kép) és minimális őskori kerámiatöredéket tartalmaztak. Az SE 98-as árok (amely a 2. szelvényünkben megfigyelhető SE 100-as árok folytatása) betöltéséből nagyobb mennyiségű leletanyag került elő. Az 1. szelvény déli felén nagyméretű, feketés betöltésű, leletanyag nélküli gödrök voltak, tőlük északra pedig szabályos ívű cölöplyuk-sor futott.

A telek délnyugati sarkában, a Fischer István utca és az Egressy út kereszteződésénél kelta teleprészetlet dokumentáltunk. Nagyméretű, homogén, feketésbarna betöltésű gödrökből minimális mennyiségű leletanyag került elő, bontásukat a feltörő talajvíz tovább nehezítette.

A 2. szelvény az Egressy út felé erősen mélyült, a terület északnyugati sarkában a humuszréteg jóval vastagabb volt. A szelvény északnyugati felén határozottan leha-

9. kép: A 2016-os ásatás geodéziai összesítője (Készítette: Fábíán István és Kovács Tibor)

tárolható egy települészet, északi szélét az SE 100-as árok adja, az objektumok ettől délre, a terület középső, feltárással nem érintett szakasza felé sűrűsödtek. A kevés őskori leletanyagot tartalmazó gödrök csoportjából kiemelkedik az SE 120-as, kettős kónikus táltöredéket, kőszerszöket és egy szarvszerűen kialakított edényrészletet tartalmazó gödör (11. kép). Három jól elkülönülő csoportban cölöplyuk-sort dokumentáltunk, minimális kerámiatöredékekkel. A cölöplyukak épületre utalnak, az egykori alaprajz rekonstruálása, részleges előkerülésük miatt, nem lehetséges.

A települészet a késő bronzkor átmeneti időszakába, a késő halomsíros-kora urnamezős periódusba, a Kr. e. 1350–1250 körülre keltezhető. Nagyon kevés hasonló korú település ismert Budapestről: Dunakeszi-Székesdűlőről (HORVÁTH et al 2004, 209–218), illetve a III. kerületből a Pusztadombi út 12-ből (NAGY 1986, 63), valamint a Flórián térről (KŐSZEGI 1996, 175–181).

A lelőhelyen 2007-ben, az I. ütem munkálatai során pontosabb kormeghatározásra nem alkalmas őskori leletanyag került elő a szórányosan jelentkező te-

lejelenségekből (KOROM 2008, 199). Ekkor azonosítani tudtuk az 1944-ben még álló Paskál malom épületét, aminek szomszédságában Kónig Antal 1967-ben, a Rákos-patak szabályozásánál őskori cse-repeket talált terepbejárása során (BTM RégAd. 682–78). A most feltárt településrészlet feltehetően azonos a Kőszegi Frigyes által közölt – ugyanilyen korú – a patakot kísérő homokdomb elbontása

során, az Egressy úton talált leletekkel is (KŐSZEGI 1988, 105–106, 19. tábla 1, 25. tábla 6–19, 26–28. táblák; BTM Ő Z. 31.52.1–31.52.11).

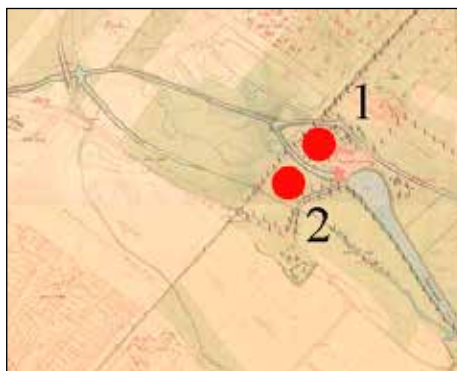
Az ásatás vízrajzi szempontból is új megfigyeléseket eredményezett. A második katonai térképen a Paskál malmot két lefűződött mederág közé ábrázolják, ez a 2007-es ásatási helyszínünk is egyben (12. kép 1). A 2016-os ásatásunk ettől délre,

10. kép: Összesítő fotó az 1. szelvény objektumairól

11. kép: Válogatás az ásatás leletanyagából

12. kép 1: Cordia Thermal Zugló I. ütem (2007);
2: Cordia Thermal Zugló II. ütem (2016).

egy másik ért északról kísért, feltehetően egykor magasabb területen található. Ennek a mederágnak a nyomát az ásatáson is meg tudtuk figyelni (12. kép 2).

Korom Anita

Irodalom:

HORVÁTH et al 2004 • Horváth L.A. – Szilas G. – Endródi A. – Horváth M. A.: Megelőző feltárás Dunakeszi-Székesdűlőn. ΜΩΜΩΣ II. (2004) 209–218.

KOROM 2008 • Korom A.: 20. Budapest, XIV. ker., Egressy út 113/j–k, Hrsz.: 40091/11. Aqfüz 14 (2008) 199–200.

KŐSZEGI 1988 • Kőszegi F.: A Dunántúl története a későbronzkorban. BTM műhely 1. kötet. Budapest 1988.

KŐSZEGI 1996 • Kőszegi, F.: The bronze finds from Budapest-Flórián tér. In: Kovács, T. (Hrsg.), Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Regionen. Festschrift für Amália Mozsolics zum 85. Geburtstag. Budapest 1996, 175–181.

NAGY 1986 • Nagy M.: Az 1986. év régészeti kutatásai. RégFüz 40. (1988) 63.

21. Budapest XVI. ker., Csömöri út

A Swietelsky Magyarország Kft. megbízásából a XVI. ker., Csömöri úton folytatott csatornaépítési munkálatoknál a Budapesti Történeti Múzeum régészeti szakfelügyeletet látott el 2016. szeptemberében. A Csömöri út 158. szám alatt található tenispálya előtti útszakasz munkálatai során a szakfelügyeletet végző Krausz Dávid sírfoltokat és egy magasabban fekvő sír már kiforgatott koponyáját találta meg. Ezen a kb. 40 m hosszú szakaszon az utépítési munkálatokat felfüggesz-

tették és lehetőségünk volt a megelőző feltárás elvégzésére. A Csömöri út északi felén áshattunk, a déli felén már elvégezték az aszfaltozást, itt a mélyítés során nem érték el az altalajt. Az út középtengelyében, az évtizedekkel korábban elvégzett csatornázási munkálatok során leástak, de nem érték el a régészeti jelenségek szintjét. A járda felőli oldalon is csatorna futott, ezeket beleásták ugyan a sírjaink északi felébe, de nem érték el a sír alját, így két rablott temetkezésnél az edényeket még a helyükön találtuk.

A feltárás négy napja alatt hat sírt tártunk fel, egy magasabban fekvő gyerek sír kivételével az összes bolygatott volt. Egy sírt övezett a déli felén bejáráttal rendelkező, szögletes árokkeret, a többi két sírsort alkotva helyezkedett el.

A lelőhely nagyon fontos a XVI. kerületi topográfiai kutatásban, hiszen egy régóta keresett temetőt azonosítottunk. A Diófa utca 139. számú ház építkezésénél előkerült leletanyag feltehetően a most feltárt temetőhöz tartozhatott. A 2005-ben ismertté vált leletgyűttest Andriská Pál újságíró ajándékozta a Budapesti Történeti Múzeumnak, amit egykor házának építéskor talált. A leletek pontos előkerülési körülménye és ideje nem ismert, nem tudjuk pontosan hány sírt bolygattak meg, és melyek az összetartozó sírgyűttesek. A leletanyag három fibulát, egy *torquest*, egy szarmata csatot, két szíjvéget, 17 üvegyöngyöt, egy orsógombot és egy fenőkövet tartalmazott. A zománcos díszű kerékfibula, az egyenlő karú fibula és az ún. szarmata csatok a Kr. u. 2–3. századra kelteznek a leletgyűttest. A gondosan megőrzött leletek ma a Kertvárosi Helytörténeti Gyűjtemény kiállításán láthatók.

A 2016-os megelőző feltárás során feltárt sírok közül kettőben volt értékelhető

13. kép: A 2016-os ásatás során előkerült sírkerámiák

leletanyag, a többiben csontok sem maradtak a sírablás után. A szarmata csat, a bronz érme, a kerámia (13. kép) alapján a 2–3. századra keltezhetjük a leletanyagot, mely a topográfiai helyzeten túl kronológiailag is megerősíti a 2005-ben ismertté vált leletegyüttessel az összetartozást.

Korom Anita

22. Budapest XXI. ker., Dunadúló út 29., Hrsz.: 208144

A XXI. kerületi Dunadúló úton 2013-ban megvalósult csatornázási munkálatok (COL 4-LOT 2 Csepeli Csatornafejlesztés) során több őskori kultúra leletei, objektumai váltak ismertté (XXI. ker. Dunadúló útca 15–41.). Akkor a csatorna gerincvonalában, illetve a telekhatárig

húzódó házibekötések árkaiban nyílt lehetőség a kutatásra (HORVÁTH et al. 2013, 2014). 2016 május 2-án és 3-án régészeti szakfelügyelet keretében a Dunadúló utca 29. házszám alatti telken tehattünk újabb megfigyeléseket a lelőhelyen. A lelőhely a Csepel-sziget északkeleti részén, a soroksári Duna-ág magaspartján, 103 mBf szinten, a Duna jelenlegi medrétől kb. 150 m-re délnyugatra fekszik.

A házbővítéshez kapcsolódó, 8×6 méter területen kiásott sávalapok árkaiban őskori kerámiatöredékek és állatcsontok került elő. A felső, bolygatott, illetve feltöltött 40 cm vastag földréteget gépi erővel távolítottuk el. A további kézi földkitermelés ellenére, a folyamatosan nyesett felszínen és a metszetfalban sem jelentkezett beásott objektum. A munkát nagyban nehezítette, hogy a kb. 30 folyóméter hosz-

szú, átlagosan 90 cm mély árkok, mindössze 30–50 cm szélesek voltak. A leletek 40–90 (egy helyütt 120) cm mélységből, két különböző rétegből származó rétegszórványnak tekinthetők. A meghatározható kerámiatöredékek alapján a leletanyag igen színes képet mutat: Dunántúli Vonaldíszes Kerámia, Kosztolác-, Baden- és a harangedényes kultúra telepnyaga jelenik meg. A kerámia- és az állatsontleletek igen töredékesek voltak, csak egy rézkori edényt lehetett összeilleszteni. A gyér mennyiségű pattintott kőeszközök között feltűnt egy kisméretű obszidiánpenge is. Szórványosan 1-2 kisebb paticsdarabka is előkerült. Az altalaj csak a pince lejárójának munkagödrében jelentkezett mintegy 150 cm mélységben.

Kraus Dávid – Gyenes Gábor

Irodalom:

HORVÁTH et al 2013 • Horváth M. A. – Sánta B. – Tóth F. M.: Beszámoló a csepeli COL4 LOT2 csatornafejlesztés régészeti munkálatairól. Aqfüz 19 (2013) 117–134.
HORVÁTH 2014 • Horváth M. A.: Beszámoló a Budapest, XXI. ker. Csepel - COL4 LOT2 csatornafejlesztés régészeti munkálatairól II. (Hrsz.: 70009). Aqfüz 20 (2014) 132–134.

**23. Budapest, XXI. ker., Dabas utca 1.,
Hrsz.: 206894**

A fent nevezett telek szakfelügyelete során a helyszínen épülő lakóház bővítéséhez ásott sávalap árkainak, illetve a már álló épületrész mellé ásott ülepítő gödör

kiásását lehetett megfigyelni. A barna humuszos homok alatt sötét szürkésbarna agyagos kőzetliszt található, ami fokozatosan kivilágosodik, és szürke kőzetlisztes agyag altalajba vált (–1,8 m).

Az 1×1,8 m alapterületű, 1,8 m mély ülepítő, illetve az 1m széles, 1,40–0,8 m mélyre kiásott sávalapok kimarkolása során 0,8 m mélységtől jelent meg az őskori járószint. A 15 cm vastag kultúrrétegből állatsontok és kora bronzkori kerámiatöredékek kerültek elő. A területen három, szintén kora bronzkori gödröt is dokumentálni lehetett. A munkaterület csekély szélessége miatt egyiket sem állt módunkban teljes egészében feltárni. A gödrök közül kettő kisebb, és egy nagyobb méretű, erodálódott oldalú beásás volt. Sötét szürkésbarna, humuszos betöltésükből kerámiatöredékek, állatsontok, kődarabok, illetve elvétve szén- és paticszemcsék is kerültek elő.

A kerámialeletek alapján (meghatározásukban Dr. Endrődi Anna és Dr. M. Virág Zsuzsanna nélkülözhetetlen segítségét ezúton is köszönjük!) kijelenthető, hogy a Harangedényes-kultúra településének részletét sikerült beazonosítani a szakfelügyelet során. A lelőhely jól beilleszthető a kultúra településláncolatába (ENDRŐDI 2016).

Kraus Dávid – Gyenes Gábor

Irodalom:

ENDRŐDI 2016 • Endrődi A.: A Bell Beaker Settlement in Albertfalva, Hungary: (2470–1950 BC). Budapest 2016.

Rövidítésjegyzék

Abbreviations

Aqfűz	•	Aquincumi füzetek. A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései (Budapest)
ArchÉrt	•	Archaeologiai Értesítő (Budapest)
BTM	•	Budapesti Történeti Múzeum
BHM	•	Budapest History Museum
BudRég	•	Budapest Régiségei (Budapest)
DissArch	•	Dissertationes Archaeologicae
MHB	•	Monumenta Historica Budapestinensia
RégFűz	•	Régészeti Füzetek (Budapest)
TBM	•	Tanulmányok Budapest Múltjából (Budapest)

A 2016. évi feltárások közreműködői Participants in the excavations in 2016

- Benda Judit • régész (BTM Középkori Osztály)
Beszedes József • régész (BTM Aquincumi Múzeum)
Billér Anna Zsófia • archaeozoológus (BTM)
Budai Balogh Tibor • régész (BTM Aquincumi Múzeum)
Daróczy Szabó László • archaeozoológus (BTM)
Éder Katalin • régész (BTM Régészeti Adattár)
Endródi Anna • régész (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)
Fábián Boglárka • szerződéses régész
Fábián István • geodéta (BTM Aquincumi Múzeum)
Fabó Attila • technikus
Fényes Gabriella • régész (BTM Aquincumi Múzeum)
Fodor Fanni • szerződéses régész
Gyenes Gábor • technikus (BTM Aquincumi Múzeum)
Havas Zoltán • régész (BTM Aquincumi Múzeum)
Horváth M. Attila • régész (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)
Imre Rita • adminisztráció (BTM Ásatási Projektiroda)
Kangyal Orsolya • rajzoló (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)
Koncez Miklós • műszaki ellenőr (BTM Ásatási Projektiroda)
Korom Anita • (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)
Kovács Ágnes • régész (BTM Ásatási Iroda)
Kovács Eszter • régész (BTM Középkori Osztály)
Kovács Tibor • geodéta (BTM Aquincumi Múzeum)
Kevevári Zsolt • geodéta (BTM Középkori Osztály)
Kraus Dávid • régész (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)
Lajtos Tamás • rajzoló (BTM Aquincumi Múzeum)
Lamm Flóra • szerződéses régész
Láng Orsolya • régész (BTM Aquincumi Múzeum)
Lassányi Gábor • régész (BTM Aquincumi Múzeum)
Líbor Csilla • szerződéses régész
Magyar Károly • régész (BTM Középkori Osztály)
Magyar Várarchívum Alapítvány • drónos felvételek
Mezei Edina • adminisztráció (BTM Ásatási Projektiroda)
Nagy Alexandra • régész (BTM Aquincumi Múzeum)
B. Nyékhelyi Dorottya • régész (BTM Középkori Osztály)
Papp Adrienn • régész (BTM Középkori Osztály)
Rikker Balázs • régész (BTM Aquincumi Múzeum)
Sándor Lajos • fémdetektoros vizsgálat (Sandax Kft.)
Szabó Tímea • adminisztráció (BTM Ásatási Projektiroda)
Szarka-Lun Diana • technikus
Szeredi Anna • szerződéses régész
Szilas Gábor • régész (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)
Szolnoki Tamás • régész (BTM Középkori Osztály)
Terei György • régész (BTM Középkori Osztály)
Tóth András • régész (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)
Tóth Anikó • régész (BTM Középkori Osztály)
Tóth Farkas Márton • régész (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)
Vámos Péter • régész (BTM Aquincumi Múzeum)
Vass Lóránt • régész (BTM Aquincumi Múzeum)
Végh András • régész (BTM Középkori Osztály)
Viemann Zsolt • geodéta (BTM Középkori Osztály)
Zádor Judit • régész (BTM Középkori Osztály)
Zsidi Paula • régész (BTM Aquincumi Múzeum)

A 2016. évi jelentősebb feltárások megbízói és támogatói

Employers and patrons of the most important excavations in 2016

BEDORI INVESTMENT SZOLG KFT.
1024 Budapest Lövőház u. 7–9. I.em. 11.
(Budapest IX. ker., Csarnok tér 2)

BUDAPEST GYÓGYFÜRDŐ ÉS HÉVIZEI ZRT.
1034 Budapest, Szőlő u. 38–40.
Budapest III. ker., Szőlő utca 38–40.

BUDAPESTI INGATLAN HASZNOSÍTÁSI ÉS
FEJLESZTÉSI NYRT
1033 Budapest Polgár u. 8–10.
(Budapest III. ker., Csúcshegy–Hársánylejtő)

BUDAVÁRI INGATLANFEJLESZTŐ ÉS ÜZE-
MELTETŐ NONPROFIT KFT
1013 Budapest Ybl Miklós tér 6.
(Budapest. I. ker., Táncsics Mihály utca 9.)

ELMŰ HÁLÓZATI KFT.
1132 Budapest, Váci út 72–74.
(Budapest III. ker. Kórház utca – Polgár utca)

EUROHONKA KFT.
1029 Budapest, Rézsú u. 6.
Budapest. III. ker., Királyok útja 121. – Kossuth
Lajos üdülőpart 58.

FORSTER GYULA NEMZETI ÖRÖKSÉGVÉ-
DELMI ÉS VAGYONGAZDÁLKODÁSI KÖZ-
PONT
1014 Budapest Táncsics Mihály u. 1.
(Budapest IX. ker., Csarnok tér 2; Budapest XIV
ker., Egressy út 113. H–I.)

GRAPHISOFT PARK SOUTH I. KFT.
1031 Budapest, Záhony utca 7.
(Budapest III. ker., Reichl Kálmán utca – Angel
Sanz Briz út)

GREEN URBAN ELEGANT KFT.
1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 18. A. lház. VI.
em. 1/A.
(Budapest XII. ker., Alkotás út 55. – Csörsz utca 12.)

JN PARKOLÓHÁZ KFT.
1051 Budapest Nádor u. 21.
(Budapest V. ker., József nádor tér)

KC ÉS BB INVEST BERUHÁZÓ ÉS ÉPÍTŐ KFT.
2030 Érd Gellért u. 2.
(Budapest XI. ker., Rupphegyi út 44.)

OTP INGATLAN ZRT.
1051 Budapest Nádor u. 21.
(Budapest, II. ker., Csalogány utca 43; XI. ker.,
Mezőkövesd utca 1; V. ker., József nádor tér)

PEDRANO CONSTRUCTION HUNGARY ÉPÍ-
TŐIPARI KFT.
1082 Budapest Práter u. 29/A. fszt. 21.
Budapest XIV. ker., Egressy út 113. H–I.

RÓMAI-MŰ KFT.
1031 Budapest Nánási út 75–77.
(Budapest III. ker., Királyok útja 225.)

STRABAG ÁLTALÁNOS ÉPÍTŐ KFT.
1117 Budapest, Gábor Dénes u. 2.
(Budapest XIII. ker., Szabolcs utca 33.)

SWIETELSKY MAGYARORSZÁG KFT.
1117 Budapest Irinyi J. u. 4–20. B. ép. V. em.
(Budapest XVI. ker., Csömöri út)

TEO INGATLANHASZNOSÍTÓ, KERESKEDEL-
MI ÉS SZOLGÁLTATÓ KFT.
1064 Budapest Izabella u. 80.
Budapest III. kerület Vályog utca 11.

UNIONE-CLARK KFT.
1013 Budapest Lánchíd u. 7–9.
(Budapest I. ker., Fő utca 2.)

BARTA VIKTÓRIA
(Budapest XXI. ker., Dabas utca 1.)

KISS-HINDULÁK DIÁNA
(Budapest III. ker., Pusztakúti út)

LISZI MARIANNA
(Budapest III. ker., Pusztakúti út)

PAPP SÁNDOR
(Budapest XXI. ker., Dunadőlő út 29.)

TÓTH RICHÁRD
(Budapest III. ker., Hunor utca 25–27.)

A Budapesti Történeti Múzeum régészeti osztályainak 2016-ban megjelent publikációi Publications by the Archaeology Departments of the Budapest History Museum in 2016

(Összeállította: Méreg Erzsébet)
(Compiled by Erzsébet Méreg)

Évkönyvek

Hanny Erzsébet (szerk.), Budapest Régiségei 49. Budapest, BTM, 2016.

Sorozatok

Zsidi P., Vámos P. (szerk.), Aquincumi Füzetek 22. A Budapesti Történeti Múzeum ásatásai 2015-ben
(Excavations at the Budapest History Museum in 2015). Budapest, BTM, 2016.

Kiállítási katalógusok, vezetők:

Beszédes J. (szerk.), Legionslager und canabae legionis in Pannonien : Internationale Archäologische
Konferenz. 16-17. November, 2015 = Legionary fortress and canabae legionis in Pannonia : Internatio-
nal Archaeological Conference. 16-17. November, 2015. Budapest, BTM, 2016.

Fényes G., Wellness az ókorban. Fürdőkultúra Aquincumban. Időszaki kiállítás az Aquincumi Múzeumban
2015.11.16.-2016.11.16. Budapest, BTM, 2016.

Fényes G., Wellness in Antiquity. Bathing Culture in Aquincum. Temporary exhibition at the Aquincum
Museum 16.11.2015-16.11.2016. Budapest, Budapest History Museum, 2016.

Munkatársak publikációi

BENCZE Zoltán

In Memoriam Holl Imre (1924-2016). BudRég 49 (2016) 177-178.

BESZÉDES József

Neue Forschungsergebnisse zur spätrömischen Festung am Március 15. Platz, Budapest. In: Legionslager
und canabae legionis in Pannonien : Internationale Archäologische Konferenz 16-17. November, 2015 =
Legionary fortress and canabae legionis in Pannonia : International Archaeological Conference. 16-17.
November, 2015. Budapest, BTM, 2016. 73-80.

Vorschlag zur genaueren Datierung einiger Grabsteine der legio X gemina aus Carnuntum anhand einer
literarischen Quelle. In: Akten der 3. Österreichischen Römersteintagung in Carnuntum. Wien, 2016.
11-18.

-- M. Virág Zs., Római kori és őskori lelőhelyek feltárása Nagytétényben. Budapest XXII. ker., Hugonnai
Vilma utca – BKISZ 3/1 projekt (Excavation of Roman Period and Prehistoric sites in Nagytétény. Buda-
pest XXII, Hugonnay Vilma Street – BCISD Project 3/1). Aqfűz 22 (2016) 77-90.

-- Kraus D., Tóth Farkas M., M. Virág Zs., Budapest XXII. ker., Nagytétényi út 49. Aqfűz 22 (2016) 150-
151.

BILLER Anna

Faunal Analysis. In: F. Silvestrelli, I. E. M. Edlund-Berry, The Chora of Metaponto 6. A Greek Settlement
at Sant'Angelo Vecchio. Austin, University of Texas Press, 2016. 195-196.

ENDRŐDI Anna

-- Horváth A., Szimbolikus ábrázolású, kora bronzkori edények Csepel-szigetről. (Symbolic depictions on Early Bronze Age Vessels from Csepel Island-Budapest). *BudRég* 49 (2016) 7-23.

ERŐSS Dóra

-- Láng O., „Madarat tolláról” páva alakú olajmécse Aquincum polgárvárosából („Birds of a feather” Peacock shaped oil Lamp from the Aquincum Civil Town). *BudRég* 49 (2016) 25-39.

FACSÁDY Annamária, R.

„...Költséges és nőknek való dolog...”. Arany ékszerek, illatos balzsamok. In: *Határtalan Régészet* I. évf. 2. sz., 2016. 38-41.

FÉNYES Gabriella

Az aquincumi polgárvárosi Nagy Közfürdő fűtésrendszerének működése és a déli szárny energiafelhasználása (The heating system of the Great Public Bath in Aquincum Civil Town and energy consumption of the south wing). *BudRég* 49 (2016) 41-61.

Wellness az ókorban. Fürdő kultúra Aquincumban. In: *Óbudai Anziks* II. évf. 3. sz., 2016 ősz. 71-75.

Wellness az ókorban. Fürdő kultúra Aquincumban. Időszaki kiállítás az Aquincumi Múzeumban 2015.11.16.-2016.11.16. Budapest, BTM, 2016.

Wellness in Antiquity. Bathing Culture in Aquincum. Temporary exhibition at the Aquincum Museum 16.11.2015-16.11.2016. Budapest, Budapest History Museum, 2016.

GYENES Gábor

-- Havas Z., Gyenes G., Kraus D., Lassányi G., M. Virág Zs., Régészeti szakfelügyeleti munkák a 10. számú főút nyomvonalában (Budapest III. ker., 10. számú főút). *Aqfűz* 22 (2016) 130-136.

HAVAS Zoltán

Der Statthalterpalast von Aquincum – Forschungsstand 2015. In: *Legionslager und canabae legionis in Pannonien : Internationale Archäologische Konferenz* 16-17. November, 2015 = *Legionary fortress and canabae legionis in Pannonia : International Archaeological Conference.* 16-17. November, 2015. Budapest, BTM, 2016. 81-102.

-- Gyenes G., Kraus D., Lassányi G., M. Virág Zs., Régészeti szakfelügyeleti munkák a 10. számú főút nyomvonalában (Budapest III. ker., 10. számú főút). *Aqfűz* 22 (2016) 130-136.

HORVÁTH M. Attila

Problems about the Change of Periods and Rites in the La Téne Cemetery on Csepel Island (Budapest).

In: Bereczki S. (szerk.), *Iron Age chronology in the Carpathian Basin : proceedings of the international colloquium from Targu Mures*, 8-10 October 2015. Cluj Napoca, Mega, 2016. 141-163.

Többkorszakos lelőhely feltárása a Városliget peremén (Excavation of a multi-period site next to the City Park). *Aqfűz* 22 (2016) 91-105.

-- Endrődi A., Szimbolikus ábrázolású, kora bronzkori edények Csepel-szigetről (Symbolic depictions on Early Bronze Age Vessels from Csepel Island-Budapest). *BudRég* 49 (2016) 7-23.

KOROM Anita

-- Tóth Farkas M., Újabb régészeti kutatások a Szilas-patak mentén (Budapest XVI. ker., Nógrádverőce út). *Aqfűz* 22 (2016) 151-154.

KOVÁCS Valéria

A Budapesti Történeti Múzeum régészeti osztályainak 2015-ben megjelent publikációi (Publications by the Archaeology Departments of the Budapest History Museum in 2015). *Aqfűz* 22 (2016) 158-163.

KRAUS Dávid

Újabb kora bronzkori jelenségek Budafokon (New Early Bronze Age Phenomena in Budafok). *Aqfűz* 22 (2016) 68-76.

- - Havas Z., Gyenes G., Lassányi G., M. Virág Zs., Régészeti szakfelüyeleti munkák a 10. számú főút nyomvonalában (Budapest III. ker., 10. számú főút). Aqfűz 22 (2016) 130-136.
- - Beszédes J., Tóth Farkas M., M. Virág Zs., Budapest XXII. ker., Nagytétényi út 49. Aqfűz 22 (2016) 150-151.

LASSÁNYI Gábor

- Budapest III. ker., Aquincumi polgárváros nyugati része. Aqfűz 22 (2016) 142-144.
 Budapest III. ker., Záhony u. 7. Aqfűz 22 (2016) 146-149.
- - Havas Z., Gyenes G., Kraus D., M. Virág Zs., Régészeti szakfelüyeleti munkák a 10. számú főút nyomvonalában (Budapest III. ker., 10. számú főút). Aqfűz 22 (2016) 130-136.
  - - Láng O., Budapest III. ker., Esztergomi vasút vonala. Aqfűz 22 (2016) 136-142.
- Egy körömmi történelem. In: Óbudai Anziks II. évf. 4. sz., 2016 ősz. 39-40.
 Halottak titkai Pannoniában. In: Határtalan Régészet I. évf. 2. sz., 2016. 65-69.

LÁNG Orsolya

- „Átriumos hosszúház – lakótraktus”: hitelesítő feltárás az aquincumi polgárváros északkeleti részén IV.
 („Strip house with an atrium – residence wing”: authenticating excavation in the northeastern part of the Aquincum Civil Town IV). Aqfűz 22 (2016) 47-59.
 Budapest III. ker., Aquincum-HÉV megálló. Aqfűz 22 (2016) 144-146.
- - Lassányi G., Budapest III. ker., Esztergomi vasút vonala. Aqfűz 22 (2016) 136-142.
- Industry and Commerce in the City of Aquincum. In: A. Wilson, M. Flohr (eds.), Urban Craftsmen and Traders in the Roman World. Oxford, Oxford University Press, 2016. 352-374.
- - Eröss D., „Madarat tolláról” páva alakú olajmécses Aquincum polgárvárosából („Birds of a feather” Peacock shaped oil Lamp from the Aquincum Civil Town). BudRég 49. (2016) 25-39.
- „Íme, itt a magyár Pompeji!” Az aquincumi polgárváros története. In: Határtalan Régészet I. évf. 2. sz., 2016. 43-48.
- Mindent tudunk már? 1. rész: Az utóbbi tíz év ásatásai Aquincumban. In: Óbudai Anziks II. évf. 4. sz., 2016 ősz. 34-38.

MAGYAR-HÁRSHEGYI Piroska

- Supplying the Roman army on the Pannonian Limes. Amphorae on the territory of Budapest, Hungary (Aquincum and Albertfalva). In: *Rei Cretariae Romanae Favtorvm Acta*, 44. (2016) 619-632.
- The trade of Pannonia in the light of amphorae (1st-4th centruy AD). In: *Dissertationes Archaeologicae Ser. 3.*, 2016. No. 4. 427-438.
- - Csiki G., Kereskedelem vagy ajándék? Amforák az avar kori Kárpát-medencében. In: Hadak útján. Népvándorlás Kor Fialat Kutatóinak XXIII. Konferenciakötete. Veszprém, Lackó Dezső Múzeum, 2016. 27-38.
  - - Csiki G., Trade or Gift? Amphorae from Avar Period burials in the Carpathian Basin. In: Hadak útján. Népvándorlás Kor Fialat Kutatóinak XXIII. Konferenciakötete. Veszprém, Lackó Dezső Múzeum, 2016. 38-44.

MARÁZ Borbála

- The Chronology of the Late La Tène Period on the Tribal Territory of Eravisci, on the Basis of Historical Events and Painted Pottery. In: Bereczki S. (szerk.), Iron Age chronology in the Carpathian Basin : proceedings of the international colloquium from Targu Mures, 8-10 October 2015. Cluj Napoca, Mega, 2016. 119-140.

NAGY Alexandra

- Thin-walled Pottery from the so-called Lágymányos Workshop (South of Aquincum). In.: *Rei Cretariae Romanae Favtorvm Acta*, 44 (2016) 633-641.
- Vessels with planta pedis stamp in the area of Aquincum. In.: *CommArchHung* (2016) 209-234.

PAPP Adrienn

Előzetes jelentés a karmelita épületegyüttesben 2015-ben végzett régészeti kutatásokról (Preliminary report on archaeological research in the Carmelite building complex in 2015). *Aqfűz* 22 (2016) 60-67.

RIKKER Balázs

The archaeometric analysis of grave ceramics I – Raetian beakers and leadglazed set from the eastern cemetery of the Aquincum civil town. In: *Rei Cretariae Romanae Favtorvm Acta*, 44 (2016) 651–660.

POLGÁR-NYERGES Anita

Előzetes jelentés az Almáskert utcai római kori szarkofág régészeti feltárásáról (Preliminary report on the rescue excavation of a Roman Period sarcophagus from Almáskert Street). *Aqfűz* 22 (2016) 18-26.

-- Szilas G., A 2015. évi régészeti feltárások Budapest III., Csúcshegy-Harsánylejtőn (Archaeological excavations in 20145 in Budapest III, Csúcshegy-Harsánylejtő). *Aqfűz* 22 (2016) 27-46.

SZILAS Gábor

-- Polgár-Nyerges A., A 2015. évi régészeti feltárások Budapest III., Csúcshegy-Harsánylejtőn (Archaeological excavations in 20145 in Budapest III, Csúcshegy-Harsánylejtő). *Aqfűz* 22 (2016) 27-46.

TEREI György

-- Szigeti J., Horváth V., 10-11. századi temetők és Árpádkori településnyomok Csepel-Szabadkikötő területén, 2015 (Tenth to eleventh century cemeteries and Árpád Period settlement remains in the territory of the Free Port of Csepel, 2015). *Aqfűz* 22 (2016) 106-129.

TÓTH Farkas Márton

-- Beszédes J., Kraus D., M. Virág Zs., Budapest XXII. ker., Nagytétényi út 49. *Aqfűz* 22 (2016) 150-151.

-- Korom A., Újabb régészeti kutatások a Szilas-patak mentén (Budapest XVI. ker., Nógrádverőce út). *Aqfűz* 22 (2016) 151-154.

VASS Lóránt

Hát nem elbűvölő? Fascinum Aquincumban – védekezés a gonosz szellem ellen (Is that not charming? Fascinum in Aquincum – Protection against Evil Eye. Phallic Amulets in a Roman City). *BudRég* 49 (2016) 63-87.

Szarvasagancsrózsa-amulettek a római Dacia területéről (Antler roundel pendants from Roman Dacia).

In: Dobos A., Petrut D., Berecki S. (szerk.), *Archaeologia Transylvanica : studia in honorem Stephani Bajusz*. Cluj-Napoca, Societatea Muzeului Ardelen, 2015. 213-223.

VÁMOS Péter

Die militärische Töpferwerkstatt der Canabae von Aquincum. In: *Legionslager und canabae legionis in Pannonien : Internationale Archäologische Konferenz 16-17. November, 2015 = Legionary fortress and canabae legionis in Pannonia : International Archaeological Conference. 16-17. November, 2015*. Budapest, BTM, 2016, 45-61.

Budapest III. ker., Szőlő u. 9-11. *Aqfűz* 22 (2016) 149-150.

VIRÁG Zsuzsanna, M.

-- Beszédes J., Római kori és őskori lelőhelyek feltárása Nagytétényben. Budapest XXII. ker., Hugonmai Vilma utca – BKISZ 3/1 projekt (Excavation of Roman Period and Prehistoric sites in Nagytétény. Budapest XXII, Hugonnay Vilma Street – BCISD Project 3/1). *Aqfűz* 22 (2016) 77-90.

-- Havas Z., Gyenes G., Kraus D., Lassányi G., Régészeti szakfelületei munkák a 10. számú főút nyomvonalában (Budapest III. ker., 10. számú főút). *Aqfűz* 22 (2016) 130-136.

-- Beszédes J., Kraus D., Tóth Farkas M., Budapest XXII. ker., Nagytétényi út 49. *Aqfűz* 22 (2016) 150-151.

ZSIDI Paula

A Budapesti Történelmi Múzeum 2015-ben végzett régészeti feltáró munkájáról (Introduction to the archaeological excavations of the Budapest History Museum in 2015). *Aqfüz* 22 (2016) 7-13.
Einführung. In: *Legionslager und canabae legionis in Pannonien : Internationale Archäologische Konferenz* 16-17. November, 2015 = *Legionary fortress and canabae legionis in Pannonia : International Archaeological Conference*. 16-17. November, 2015. Budapest, BTM, 2016. 5-6.